

C 55 67811 A

ŠTO ZNAMO O EKONOMSKOM
NASILJU NAD ŽENAMA?

2.

Impressum

Izdavačice: BaBe!

Za izdavačice: Sadžakov & Sarnavka

Urednice: Željka Markulin i Sanja Sarnavka

Supervizija kvantitativnog istraživanja u Hrvatskoj: prof.dr.sc.

Benjamin Čulig

Lektura i korektura bosanskih, crnogorskih, hrvatskih i srpskih

tekstova: Milana Romić

Sažeci na engleskom: Tihana Bertek

Prijelom i dizajn: Gordana Golik

Tisak: Kerschhoffset

Publikacija je tiskana u 2500 primjeraka

ISBN 978-953-6967-20-9

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 836274.

Knjiga je rezultat rada na projektu *Naming, Blaming and Framing the Economic Violence against Women in Intimate Relationships*, razvijenog unutar linije Europske komisije Western Balkans and Turkey: Civil Society Facility: Partnership actions – Empowerment of Women EuropeAid/131114/C/ACT/MULTI. Financijski su projekt potpomogli i Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske te Zaklada za razvoj civilnoga društva.

“This document has been produced with financial assistance of the European Union. The contents of this document are a sole responsibility of BaBe! and can under no circumstances be regarded as reflecting the position of the European Union.”

Autorice

Hrvatska

Babe! (Budi aktivna. Budi emancipiran.)
Sanja Sarnavka, Željka Markulin,
Ksenija Klasnić, Sniježana Matejčić

Bosna i Hercegovina

Prava za sve
Fedra Idžaković, Arijana Čatović

Crna Gora

Sigurna ženska kuća Podgorica
Ljiljana Raičević, Jovana Hajduković, Milka Jovanović

Bugarska

The Bulgarian Gender Research Foundation
Genoveva Tisheva, Iliana Balabanova-Stoycheva,
Rada Elenkova, Elena Trifonova

Srbija

Evropski pokret u Srbiji
Svetlana Stefanović, Dina Rakin

Kazalo

Uvod

Sanja Sarnavka

Hrvatska

Zakonodavni okvir i analiza stanja

Željka Markulin, Sanja Sarnavka

Kvalitativno istraživanje

Željka Markulin, Sniježana Matejčić

Kvantitativno istraživanje

Ksenija Klasnić

Zaključno

Željka Markulin

Summary

Bosna i Hercegovina

Zakonodavni okvir i analiza stanja

Arijana Čatović, Fedra Idžaković

Istraživanje

Arijana Čatović, Fedra Idžaković

Zaključno

Arijana Čatović, Fedra Idžaković

Summary

Bugarska	89
Zakonodavni okvir i analiza stanja	91
Genoveva Tisheva, Elena Triffonova, Iliana Balabanova-Stoycheva	
Istraživanje	97
Genoveva Tisheva, Elena Triffonova, Iliana Balabanova-Stoycheva	
Zaključno	101
Genoveva Tisheva, Elena Triffonova, Iliana Balabanova-Stoycheva	
Crna gora	103
Zakonodavni okvir i analiza stanja	105
Ljiljana Raičević, Jovana Hajduković, Milka Jovanović	
Istraživanje	110
Ljiljana Raičević, Jovana Hajduković	
Zaključno	117
Ljiljana Raičević, Jovana Hajduković	118
Summary	
Srbija	121
Zakonodavni okvir i analiza stanja	123
Dina Rakin, Svetlana Stefanović, Tanja Drobñjak, Jasminka Veselinović i Marija Kolin.	
Istraživanje	130
Dina Rakin, Svetlana Stefanović	
Zaključno	133
Dina Rakin, Svetlana Stefanović	
Summary	137

Uvod

Tekstovi koji slijede rezultat su provedbe projekta *Imenovanje, definiranje i sankcioniranje ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama / Naming, Blaming and Framing the Economic Violence against Women in Intimate Relationships* koji je započet u studenom 2011. godine. Sve su aktivnosti ostvarene zahvaljujući financijskoj potpori Europske komisije¹, uz sufinanciranje Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske i Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva. Veliki regionalni projekt proveden je u partnerstvu s četiri organizacije civilnoga društva – Bugarskom fondacijom za rodna istraživanja; Prava za sve, Bosna i Hercegovina; Sigurnom ženskom kućom Podgorica, Crna Gora i Evropskim pokretom iz Srbije. U realizaciji aktivnosti sudjelovale su: Željka Markulin, Korana Radman, Zdravka Sadžakov, Sanja Sarnavka (BaBe!); Arijana Čatović, Fedra Idžaković (Prava za sve); Iliana Balabanova-Stoycheva, Rada Elenkova, Genoveva Tisheva (Bugarska fondacija za rodna istraživanja); Elena Triffonova, Jovana Hajduković, Ljiljana Raičević (Sigurna ženska kuća Podgorica); Dina Rakin, Svetlana Stefanović (Evropski pokret u Srbiji).

Nakon dvadeset godina usredotočenosti na prevenciju i suzbijanje rodno uvjetovanog nasilja, shvatile smo kako se vrlo malo govori a još manje sankcionira ekonomsko zlostavljanje. Teška kriza, kroz koju prolazimo, bez vidljiva puta skorog izlaska iz recesije, pravi je trenutak za otvaranje rasprave o ovom problemu koji žrtve rijetko identificiraju i imenuju, a još je manja raspoloživa podrška koju mogu ponuditi institucije. Zanimalo nas je istražiti koje oblike ekonomskog nasilja možemo identificirati u pet zemalja regije i kakva je percepcija ovog fenomena u žena, te usporedbom uočiti sličnosti i razlike.

U svih pet zemalja provedeno je opsežno kvalitativno istraživanje – fokus grupe i dubinski intervjui – kojim su bile obuhvaćene žrtve nasilja i opća populacija žena. Zbog ograničenog budžeta, samo je u Hrvatskoj provedeno kvantitativno istraživanje na reprezentativnom uzorku pod vodstvom vanjske suradnice Ksenije Klasnić, uz superviziju prof.dr.sc. Benjamina Čuliga s Katedre za metodologiju Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Analizom zakonodavnog okvira i stanja u praksi htjele smo utvrditi koje su realne mogućnosti zaštite žrtava i procesuiranja počinitelja. Razgovorom u fokus grupi s predstavnicama/ima institucija (Ministarstvo pravosuđa, Ministarstvo socijalne politike i mladih, Zavod za zapošljavanje, Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo rada i mirovinskog sustava, Centar za socijalnu skrb Grada Zagreba²) željele smo utvrditi kako oni vide problem i koja moguća rješenja predlažu.

Na osnovi nalaza skicirane su preporuke koje će na regionalnoj konferenciji biti doradene i cjelovito uobličene.

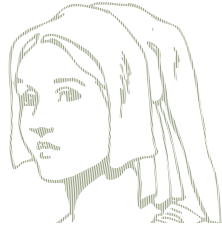
Kraj projekta zapravo jest pravi početak aktivnosti kojima će se nastojati promijeniti postojeća situacija, kako u pogledu prevencije, tako i u pogledu podrške žrtvama te sankcioniranja počinitelja. Nove politike, zakonska poboljšanja, a prije svega učinkovitija provedba postojećih i budućih odredbi čekaju nas na putu te postaju obavezom svih koji tvrde da promiču ravnopravnost žena i muškaraca.

Na našem nas putu čekaju nove politike, zakonska poboljšanja, a prije svega učinkovitija provedba postojećih i budućih odredbi te postaju obavezom svih koji tvrde da promiču ravnopravnost žena i muškaraca. A Vi? Hoćete li nam se pridružiti?

¹ European Commission, Western Balkans and Turkey, Civil Society Facility: Partnership actions – Empowerment of Women, EuropeAid/13114/C/ACT/MU/IT/1

² Nazivi institucija u Hrvatskoj. Ne navodimo različite nazive istih ili sličnih institucija u partnerskim organizacijama, ali je profil sudionika/ica identičan.

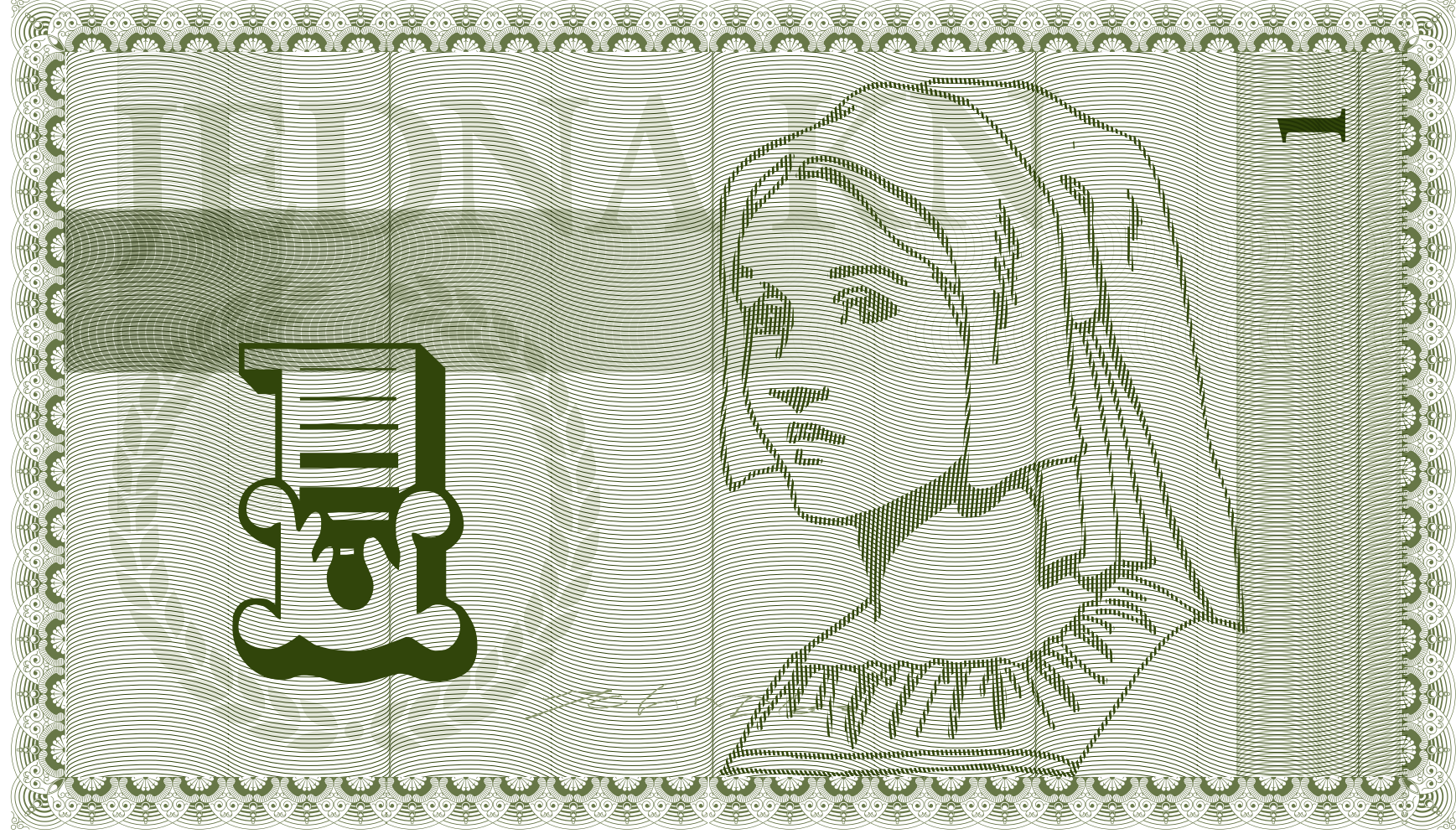

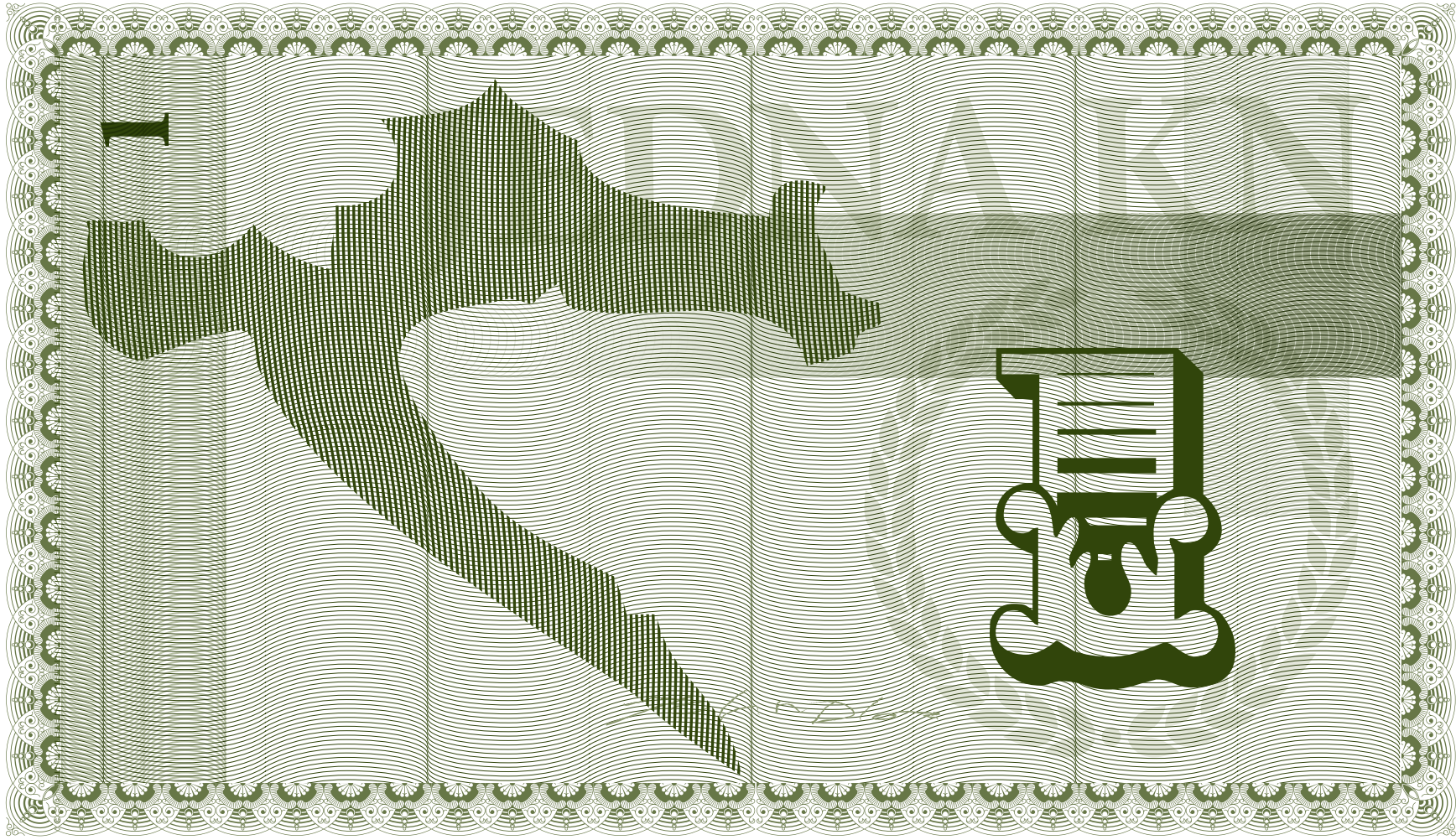
OBITELJSKA BANKA

C 55 67811 A

HRVATSKA

C 55 67811 A

OBITELJSKA BANKA

HRVATSKA

Zakonodavni okvir i analiza stanja u praksi

Zakonodavni okvir

U Republici Hrvatskoj načelo ravnopravnosti spolova sastavni je dio niza zakonodavnih i strateških dokumenata. U prvom redu, tu je Ustav Republike Hrvatske koji u članku 3. među najviše vrednote svrstava i ravnopravnost spolova. Zakon o ravnopravnosti spolova iz 2003. (NN 116/03) zamijenjen je novim 2008. godine (NN 82/08), jer je bilo nužno dodatno ga uskladiti s odredbama međunarodnih standarda i Europske unije, a njegovo je donošenje bilo jedno od važnih mjerila za zatvaranje pregovaračkog poglavlja 19. Socijalne politike i zapošljavanja. Zakon je proširio osnove zabrane diskriminacije u području zapošljavanja i rada, uveo sustav kvota za izbore na svim razinama, unaprijedio područje sudske zaštite od diskriminacije i ustanovio nezavisno tijelo za suzbijanje diskriminacije u području ravnopravnosti spolova čime su se redefinirale i proširile ovlasti i djelokrug rada pravobraniteljice za ravnopravnost spolova sukladno obvezama u preuzimanju pravne stečevine EU. Zakon o suzbijanju diskriminacije stupio je na snagu 1. siječnja 2009. (NN 85/08). Njime su utvrđeni zakonski preduvjeti za ostvarivanje jednakih mogućnosti uređivanjem zaštite od diskriminacije na temelju spola, rase, etničke pripadnosti, boje kože, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili obiteljskog statusa, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetičkog naslijeđa, rodnog identiteta, izražavanja

ili spolne orijentacije. Godine 2009. donesen je novi Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 137/09, 14/10 i 60/10) kojim se željelo unaprijediti rad tijela nadležnih za suzbijanje obiteljskog nasilja te uskladiti odredbe sa suvremenim međunarodnim smjernicama. Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08 i 76/09) donesen 2008. godine, sadrži odredbe o zaštiti od nasilja u obitelji, posebice one koje se tiču ispitivanja svjedoka i svjedokinja te zaštite prava žrtve. Novi Kazneni zakon stupio je na snagu 1. siječnja 2013. godine. U dokumentu Nacionalna politika za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2011. do 2015. godine (NN 88/11) navodi se da je "politika ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena, kao jedno od temeljnih načela demokratskog ustroja i društvenog poretka u Republici Hrvatskoj, prihvaćena na najvišoj državnoj razini odlukama Vlade Republike Hrvatske i Hrvatskoga sabora donošenjem nacionalnih strateških planova za djelovanje 1997., 2001. i 2006. godine, čime su potvrđene obveze preuzete prihvaćanjem Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje na Četvrtoj svjetskoj konferenciji Ujedinjenih naroda o ženama održanoj u Pekingu 1995. godine. Polazeći od činjenice da je ravnopravnost spolova jedno od temeljnih načela pravne stečevine Europske unije, a osiguranje jednakih mogućnosti i suzbijanje spolne diskriminacije opći cilj i sastavni dio svih njezinih programa i politika, Hrvatska je kao država kandidatkinja i buduća članica EU dužna provoditi i ciljeve definirane ne samo u zakonodavnim nego i strateškim dokumentima koje Europska komisija donosi s ciljem suzbijanja rodne diskriminacije u zemljama članicama. Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011. – 2015. uključuje kao svoj sastavni dio strateška opredjeljenja i ciljeve Strategije za ravnopravnost muškaraca i žena EK za razdoblje 2010. – 2015. godine. Prioritetna područja ove Strategije, u kojoj se neravnopravnost između muškaraca i žena definira kao kršenje

8. veljače 2010. do rujna 2010. mjerama iz nadležnosti Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje u sklopu Nacionalnog plana za poticanje zapošljavanja 2009.–2010. bilo obuhvaćeno 9540 osoba, a od toga **4 žrtve nasilja**. Najveći broj žena koje trpe nasilje izjavljuje da ne odlaze zbog financijske ovisnosti i nemogućnosti uzdržavanja djece. Tvrde kako bi napustile nasilnog partnera kada bi imale kamo otići, odnosno kad bi osigurale financijska sredstva za samostalan život.

Praksa

Istraživanje Ureda Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova iz 2010. godine pokazuje, međutim, kako je nasilje nad ženama sveprisutno, a prema učestalosti, ekonomsko je nasilje na samom vrhu ljestvice. Na uzorku od 333 ispitanice utvrđeni su sljedeći oblici nasilja koje su žene doživjele ili ga doživljavaju:

Verbalni napadi (galama, uvredljive i ponižavajuće poruke, prijetnje, ucjene itd.) – **96,1%**;

Pokazivanje sile (razbijanje stvari, bacanje predmeta, prijetnja oružjem itd.) – **79,6%**;

Fizički napadi (šamari, premlaćivanje, nanošenje tjelesnih ozljeda, davljenje, guranje itd.) – **71,8%**;

Financijsko zlostavljanje (oduzimanje novca i imovine, zabrana korištenja zajedničkih dobara, nepodmirivanje materijalnih potreba djece itd.) – **64,9%**;

Socijalna izolacija (ograničavanje slobode kretanja, zabranjivanje kontakata s prijateljima i rodbinom, kontroliranje telefonskih razgovora itd.) – **63,7%**;

Emocionalne ucjene (prijetnje samoubojstvom u slučaju da ga žena ostavi, optužbe za neuzvraćenu ljubav itd.) – **62,2%**;

Ometanje roditeljske uloge (sprječavanje kontakata s djecom, određivanje odgojnih postupaka, manipulacija djecom kako bi se spriječio roditeljski utjecaj majke itd.) – **48,6%**;

Ometanje radne uloge (zabranjivanje zapošljavanja, ometanje na poslu, određivanje gdje će se i pod kojim uvjetima žena zaposliti itd.) – **43,8%**;

Ograničavanje intelektualne slobode (zabranjivanje obrazovanja, zabranjivanje izražavanja vlastitih uvjerenja, vjerskih i kulturalnih osjećaja i nametanje svojih uvjerenja itd.) – **44,1%**;

Seksualni napadi (prisilni seksualni odnosi, neželjene seksualne aktivnosti, izlaganje pornografskim sadržajima protiv volje itd.) – **35,7%**;

Nešto drugo – **7,2%**³.

Istraživanje je provedeno godinu dana nakon što je stupio na snagu novi Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji u kojem je po prvi put precizno definirano i ekonomsko nasilje.

U publikaciji *Ekonomsko nasilje nad ženama: manifestacije, posljedice i putovi oporavka*⁴ prof.dr.sc. Darja Maslić Seršić objavila je rezultate istraživanja provedenog na uzorku od 260 žena, uglavnom aktualnih i bivših korisnica Skloništa i Ženskog savjetovaništa Autonomne ženske kuće Zagreb. Na osnovi nalaza ona definira nasilne strategije: nasilna kontrola zajedničkih financijskih resursa i oduzimanje ekonomske autonomije ženi; osiromašivanje i stavljanje žene u stanje financijske i materijalne deprivacije; stavljanje žene u poziciju ekonomske ovisnosti o nasilniku; nasilna kontrola i oduzimanje osobnih materijalnih resursa kojima žena raspolaže; nasilno ometanje zaposlene žene u ostvarivanju njezinih radnih obaveza i oduzimanje autonomije u raspolaganju financijskim prihodima koje ostvaruje radom;

materijalno osiromašivanje djece. Kada je riječ o trajanju nasilja, ono u prosjeku iznosi 10 godina.

U praksi se pokazuje da institucije zapravo ne znaju što treba činiti u slučaju prijave ekonomskog nasilja, ukoliko i kad se to uopće dogodi. Može li žena ekonomsko nasilje prijaviti policiji? Vrlo često policija ne reagira sve dok se ne osvjedoči u grubo fizičko nasilje. Verbalno nasilje nerijetko se klasificira kao 'bračna razmirica' za koju su odgovorne obje strane. Sputavanje osobe u kretanju zastrašivanjem i ucjenama isto tako ne dobiva adekvatnu reakciju. Može li se ekonomsko nasilje prijaviti državnom odvjetništvu? Neće li žrtva dobiti naputak da treba podignuti privatnu tužbu jer to nije predmet interesa odvjetništva? Iskustvo govori, psihičko, a pogotovo ekonomsko nasilje, ostaju gotovo redovito bez odgovarajuće reakcije institucija. Kako je navedeno u raspravi na tematskoj sjednici Odbora za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora, održanoj u povodu Nacionalnog dana borbe protiv nasilja nad ženama 2011. godine, uzroke treba tražiti u činjenici da država nije definirala mehanizme i načine primjene ove zakonske odredbe. Kako se citira u novinarskom tekstu "ne zna se čak kako se i kome ekonomsko nasilje prijavljuje".

Razgovor u fokus grupi s predstavnicama ključnih institucija čija je obaveza reagiranje u slučajevima nasilja (Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo rada i mirovinskog sustava, Ministarstvo pravosuđa, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, Ministarstvo socijalne politike i mladih, Centar za socijalnu skrb Zagreb) pokazao je kako nikome nije posve jasno što bi zapravo trebalo činiti kada se dogodi ekonomsko zlostavljanje. Općenito ocjenjujući

učinkovitost u reagiranju na nasilje, sudionice misle kako je suradnja između institucija odlična, kao i sva postupanja definirana Protokolom. Kažu da nadzorna i savjetodavna tijela nadgledaju rad svih dionika te se konstantno unaprjeđuju procesi kako bi se žrtvama pružila brza i efikasna zaštita. Misle da je izuzetno važan rad organizacija civilnoga društva koje trebaju educirati, poticati i nuditi bolja rješenja zakonodavcima i provedbenim tijelima.

Za razliku od predstavnica institucija, žene situaciju ocjenjuju bitno drugačije. Već navedeno istraživanje Ureda pravobraniteljice za ravnopravnost otkriva kako žene žrtve nasilja ocjenjuju pomoć i usluge institucija kojima su se obratile. Prema iskazima ispitanica, prepreke na koje su nailazile, slijedom učestalosti navođenja, jesu:

1. Nepoduzimanje: nepoduzimanje bilo kakvih konkretnih postupaka od strane nadležnog tijela, zataškavanje i umanjivanje problema te opravdavanje nasilnog ponašanja od strane zaposlenika/ca s kojima žena dolazi u kontakt (**65 opisa ili 33%**);

2. Materijalni status: financijski, materijalni i imovinski problemi, među kojima se posebno ističu problemi vezani uz pravo suvlasništva i korištenja nekretnine u svrhu stanovanja, podjela imovine, neplaćanje alimentacije i nezaposlenost (**43 opisa ili 22%**);

3. Sporost: sporost u postupanju nadležnog tijela i različite birokratske prepreke (**31 odgovor ili 16%**);

problemom ozbiljno uhvati u koštac zahtijeva donošenje daleko ozbiljnijih mjera unutar više politika, i to mjera s točno određenim sredstvima, institucijama odgovornim za provedbu, rokovima te preciznim indikatorima postignuća. Provedbu potom treba sustavno pratiti i ocjenjivati i na osnovi uočenih propusta ugrađivati učinkovitije mehanizme u nove politike.

U nacionalnoj politici za ravnopravnost spolova 2011.–2016. precizno piše: “**Nasilje nad ženama uključujući obiteljsko nasilje najteži je oblik kršenja ljudskih prava žena...** Sukladno Preporuci (2002)5 Odbora ministara Vijeća Europe državama članicama o zaštiti žena od nasilja u Nacionalnoj politici razrađen je akcijski plan za uklanjanje svih drugih oblika nasilja nad ženama koji uključuje osvještavanje javnosti o pojavama, problemima i načinima suzbijanja rodno uvjetovanog nasilja, unapređenje zaštite prava žena žrtava svih oblika nasilja kao i sustava vođenja statističkih podataka, međusektorske suradnje, koordinacije nadležnih državnih tijela, institucija i organizacija civilnog društva te edukacije nadležnih tijela. Istovremeno će se pratiti donošenje i provedba strategije na razini cijele Europske unije o borbi protiv nasilja nad ženama, kao i pokretanje javne kampanje o rodnom nasilju na razini EU što je predviđeno Strategijom za ravnopravnost muškaraca i žena 2010.–2015. godine Europske komisije”.

Bez obrazovanja mladih unutar školskog sustava, bez javnih kampanja, bez edukacije zakonodavaca i onih koji zakone trebaju provoditi, nastaviti ćemo samo pisati progresivne zakone koji će ostajati mrtvo slovo na papiru.

Nalazi kvalitativnog istraživanja

Podaci za ovu studiju slučaja ekonomskog nasilja dobiveni su iz razgovora s dvije skupine od 15 ispitanica s kojima su vođeni dubinski individualni intervjui te 5 fokus grupa u kojima su sudjelovale 44 žene (tri fokus grupe činile su žrtve nasilja, a dvije žene iz opće populacije). U dubinskim intervjuima razgovarale smo sa ženama žrtvama nasilja koje su u BaBe! dolazile tražiti pravnu ili psihološku pomoć. One su u vrijeme intervjua bile u većini slučajeva razvedene ili su živjele odvojeno od partnera, a manji dio njih i dalje je bio u vezi/braku s nasilnim partnerom. Većina intervjuiranih žena iz ove skupine zaposlena je, a bile su zaposlene i dok su trpjele ekonomsko i drugo nasilje u vezi/braku, a neke su radile ili rade na crno. Od žena iz ove skupine dobile smo podatke o tome na koje su ih načine partneri ekonomski iskorištavali i/ili zlostavljali.

Drugu skupinu činile su žene iz opće populacije, većina njih visoke ili više stručne spreme, samo jedna od njih nezaposlena, dvije u mirovini. Uglavnom imaju djecu. Od njih 15, dvije su u braku, sedam u izvanbračnoj zajednici, pet ih je rastavljeno, a jedna je udovica. Intervjuirane žene stare su između 26 i 64 godine. Većini žena iz ove skupine ekonomska je neovisnost iznimno važna, prepoznaju mehanizme financijskog podčinjavanja, ali ima i onih koje ne vide očitu situaciju ekonomskog zlostavljanja u kojoj su se našle. Stavovi ovih žena vezani za financijsku (ne)ovisnost, odnosno način na koji su predstavile svoje ekonomske odnose s partnerima, pružit će nam sliku o tradicionalnim, vrlo patrijarhalnim društvenim vrijednostima/normama koje su duboko ukorijenjene i u liberalnim partnerskim vezama/obiteljima.

U istraživanje koje je prof.dr.sc. Darja Maslić Seršić provela i objavila 2010. godine¹ bilo je uključeno 20 žena žrtava nasilja, bivših i tadašnjih štićenica Autonomne ženske kuće. Autorica je na osnovi prikupljenih podataka izdvojila različite pojavnosti ekonomskog nasilja, ovisno o tome jesu li žene žrtve bile zaposlene ili nezaposlene u trenutku nasilja, te zaključuje da su “zaposlene žene često proživljavale vrlo slična iskustva kao i one nezaposlene. Odnosno, iako su zarađivale, nisu mogle utjecati na način potrošnje novca”.

Nakon dvije godine, u našem istraživanju, iskustva žena žrtava nasilja dobrim su dijelom podudarna s onima iz navedene studije. Doduše, većina žena žrtava nasilja iz našeg uzorka bila je zaposlena u vrijeme dok su živjele u nasilnoj vezi i jednim je dijelom kontrolirala zarađeni novac – uglavnom, za održavanje kućanstva i potrebe djece. Da bi to mogle, žene su redom štedjele, zanemarujući pritom sebe i svoje potrebe. Prema iskustvima ispitanih žena, ekonomsko nasilje u intimnim/bračnim vezama očituje se kao:

- partnerova kontrola troškova;
- ograničeno ili nikakvo raspolaganje novcem i imovinom;
- ekonomsko iskorištavanje;
- ograničeno ili nikakvo sudjelovanje u donošenju financijskih odluka;
- socijalno izoliranje žrtve;
- onemogućavanje ili otežavanje zapošljavanja;
- druge vrste nasilja koja uglavnom prate ekonomsko zlostavljanje.

Jedna od intervjuiranih žena ponudila je i vrlo zanimljivu definiciju ekonomskog nasilja:

“To je ono kad obično žena ekonomski ovisi o mužu, pa ga onda

mora žicati', pa onda on nju tlači i onda to na kraju završi u nekakvom vrijeđanju, ne dao bog, svađama, tučama, i u principu, na kraju žena preuzima zapravo brigu o obitelji i svemu, a on se postavi: 'šta ti 'oćeš? I ovako i onako ništa ne radiš i ne zarađuješ. Ja te uzdržavam i ja mogu raditi' kaj ja hoću.' U većini takvih veza ima i lijepih stvari, pa se te žene, mislim, prime za to lijepo i misle si: 'pa ipak je meni s njim lijepo, pa ću malo potrpić', pa ću zaštitit'." (K 13, 1971.)

Nasilni partneri znaju prepoznati takav stav i na različite će načine pokušati smanjiti ženama kontrolu nad novcem, odnosno učiniti im novac i nekretnine nedostupnima. Kupiti će, primjerice, bez dogovora s partnericom, automobil na kredit, za čiju će otplatu jamčiti hipotekom na kuću/stan koji je samo njegovo vlasništvo, a rate kredita nerijetko će otplaćivati žena. Ako ona ostane bez posla, ekonomsko nasilje eskalira:

"Od porodiljne naknade sam nešto plaćala, napravio je puno dugova na moje ime. Nismo plaćali doprinose, poreze, on je samo bacao te uplatnice u smeće. Imam osjećaj da je namjerno pravio djecu da bi dobio novac od naknade i dječjeg doplatka, da bi me i dalje financijski iskorištavao na račun djece." (K 2, 1964.)

Scenariji su istovjetni onima iz priručnika o ekonomskom nasilju: žene svojom zaradom financiraju nerealne prohtjeve svojih partnera, njihov alkoholizam, kockanje, ovisnost o drogi. Nerijetko su partneri bez njihova znanja dizali kredite za vlastite potrebe, nisu davali novac od svojih plaća za potrebe djece, ili bi povremeno djeci donosili nepotrebne stvari. Čak i kada imaju posao i odvojen račun, žene nerijetko upadnu u odnos ekonomskog zlostavljanja. Skrivaju novac da bi imale za preživljavanje:

"Radila sam svašta na crno, čistila kuće, cijepala drva za novac,

ali on je i to znao uzeti i popiti. Od žene s frizuram i lakiranim noktima postala sam starica bez zuba. Bila sam gladna, bez struje, na cesti." (J. K., 1972.)

Nakon prekida ili rastave, bivši partneri samo iznimno brinu o djeci i plaćaju uzdržavanje. Ako to i čine, alimentacije stiže povremeno, shodno njihovoj slobodnoj procjeni. Neki ne žele davati novac za djecu s jasnim stavom: ako žena sama ne može uzdržavati dijete, neka dijete da ocu.

Žene koje nisu radile dok su bile u braku, uglavnom nisu raspolagale novcem:

"Ne radim, nemam ni na što pravo. Novac sam dobila za kutiju cigareta koja je morala trajati četiri dana, a dao bi mi i novac za higijenske uloške. Kad sam otišla, sa sobom sam uzela samo odjeću koja je bila na meni i ručnu torbicu iz koje je on izvadio sve osim vlažnih maramica i bočice vode." (F. M., 1978.)

Ekonomsko nasilje niti u jednom od slučajeva intervjuiranih žena nije bilo ekskluzivno, redovito je dolazilo u kombinaciji s fizičkim ili emocionalnim, odnosno psihičkim zlostavljanjem.

"Odustala sam od razvoda kad se vratio iz zatvora, jer je sve izgledalo divno. Ostala sam u drugom stanju, krenuli smo u obiteljsko savjetovanje. Kad god bismo završili i izašli, dobila sam šamar. Tko će ženi plavoj od batina dati posao?" (I. Š., 1978.)
"Gdje god bih našla posao, on bi dolazio i sramotio me, pa bih ostala bez posla. Zvao bi me na posao, dočekivao, radio scene." (E. R., 1970.)

Neke visoko obrazovane žene ne prepoznaju financijsko iskorištavanje od strane svojih partnera koji nerijetko ne rade ili rade sporadično, pa im tek druge vrste zlostavljanja 'otvore oči':
"Mislila sam da moram potrpićti. Da nije nasrnuo na vlastito

dijete, možda se još ne bih od njega razvela. Ljuta sam na sebe jer to nisam prije vidjela, kako me je učinio ovisnom o sebi i društveno me izolirao, podcjenjivao i omalovažavao u društvu.” (N. Č., 1963.)

U većini priča intervjuiranih žena jednu od ključnih uloga imaju roditelji – i **žrtve i nasilnika, podjednako. Dio žena detektirale su svekrve ili bivše svekrve kao veliki problem u uspostavljanju normalnog odnosa s partnerom – majkama partnera one nisu dovoljno dobre ili dovoljno sposobne. S druge strane, roditelji žrtve nerijetko znaju da im kćeri trpe nasilje**, ali posuđuju novac njihovim nasilnim partnerima ili potajno novčano pomažu kćerku. Iskustvo jedne žene govori kako je njezina majka pristala na to da od svoje penzije plaća kredit za neki zetov prohtjev, samo zato da kći ne bi dobivala batine. Očito ni majka ni kćerka ne misle da treba prekinuti nasilnu vezu. Druge žrtve nemaju nikakvu podršku svojih roditelja kada odluče napustiti nasilne partnere:

“Oni misle da sam kriva jer veza nije uspjela. Rekla sam: dobro, nećete pomoći, ali nećete ni odmoći i raskrstila s roditeljima.” (K 2, 1971.)

Jedna intervjuirana žena rekla je da joj se čini jako važnim pokušati odgovoriti na pitanje mogu li se danas, nakon duge borbe za emancipaciju, žene izboriti za sebe. Ona smatra da ne mogu i da je razlog za to odgoj:

“Mama me odgajala da budem neovisna. Odgaja te da možeš sve, i to sama, ali očekuje da se udaš i da onda slušaš i trpiš. Pogotovo male sredine imaju pravila u smislu ne talasaj, završi faks, udaj se, rodi djecu. To je kao neka propisana životna procedura. Zna se što trebaš raditi i nemoj se buniti.” (K 7, 1975.)

Uglavnom odrastaju u sredini koja nalaže da **žena mora** ‘nositi

svoj križ’ ma o kakvoj se nepravdi radilo. Ne razumiju da se jedna patrijarhalna dogma bez propitivanja prenosi odgojem, pa se katkad naknadno pravdaju emocionalnim stanjem “neuračunljivosti”:

“Mislim ovako: ja ga volim, ja sve to mogu, ništa mi nije problem, moram pretrpjet’ nešto u životu, da bi bilo bolje.” (K 10, 1979.)

U pravilu, tek kada izađu iz nasilne veze, žene shvate da su ih bivši partneri trebali zato da bi ih mogli ponižavati i maltretirati, a potom svu krivnju za neuspjeh veze prebacivati na njih. Nažalost, kada konačno odluče napustiti nasilnog partnera, žene su potpuno emocionalno, ekonomski i psihički slomljene te nemaju vlastiti socijalni krug podrške. Jedna od intervjuiranih žena, gledajući unatrag, rekla je da se dugi niz godina osjećala kao robot, a ne kao ljudsko biće, jer je stalno pokušavala zaraditi za preživljavanje i pokrivanje troškova koje je njen partner ostavljao za sobom.

Žrtve u pravilu predugo trpe ekonomsko nasilje. Najčešće dokle god mogu zaraditi za preživljavanje ili dok ih ekonomsko i psihičko/emocionalno nasilje ne dovede do teškog fizičkog zlostavljanja. Vrlo često reagiraju tek kad se nasilni partner okomi i na djecu.

Ekonomsko nasilje ne događa se samo mladim ženama, nego i ženama koje su u zrelim godinama. U slučaju da započnu nove veze, pogotovo ako nemaju djecu, mogu se naći suočene s partnerima koji misle da samo zato što su muškarci imaju pravo raspolagati imovinom svojih partnerica. Zašto uspješne poslovne žene na to pristaju:

“Sad shvaćam da sam imala pokroviteljski odnos prema njemu. Mislila sam da se može popraviti, da se može izliječiti, da ga se može izvući nježnošću, ljubavlju i pažnjom. On ima te neke svoje metode, ima nastup kojim može zavarati čovjeka. Treba imati pameti i staviti razum prije emocija. Mislim da se ni jednoj ženi

ne bi smjelo dogoditi da pomiješa ljubav i financije. On nikada nije uzimao bez mog znanja, nego legalno tražio kao da mu ja moram dati. Ne možete vjerovat'. To je valjda neka njegova bolest, kao dijete koje nešto hoće od tebe i ti mu to moraš dat'." (K 4, 1953.)

Obrazovanje žene manje su spremne priznati da su žrtve nasilja, ne žele vidjeti što im se događa, umišljajući kako je takav scenarij u njihovom slučaju nemoguć. Jedna od intervjuiranih žena rekla je da je za njeno iskustvo ekonomskog nasilja kriva njena prevelika potreba za neovisnošću, za dokazivanjem da sama može sve, pa i pustiti muškarca da je ekonomski iskorištava. Druga žena se pravdala da je tolerirala financijsko iscrpljivanje jer partner nije bio agresivan, nego je **"samo 'morala hodati kao po jajima', ako mu ne bi dala traženi novac, jer bi 'poludio'."** (A. Ž., 1984.) Žene ne žele prepoznati različite vrste nasilja jer bi ih to prepoznavanje automatski svrstalo među žrtve i tjeralo da donose nepoželjne odluke.

U intervjuiima žena iz opće populacije često je ponavljan stav o važnosti financijske neovisnosti kao temelja osobne slobode. **"I da on jako puno zarađuje, svejedno bih radila. Moraš imati posao, usavršavati se u nečemu, učiti neke nove stvari, raditi. Financijska neovisnost daje mi slobodu da utječem na svoj život. Ne mogu se zamisliti u situaciji ovisne."** (K 1, 1983.)

Neke ispitanice, koje žive financijski uravnotežen zajednički život s partnerom, misle da bi uz manja primanja bilo i više trzavica u odnosima. Kad se odnosi među partnerima poremete, najčešće su financije zadnje o čemu se vodi računa. Malo žena razmišlja o tome da bi trebalo biti uobičajeno da zajednički stvorena imovina glasi na oba partnera. Samo mali dio ispitanih žena jasno artikulira važnost činjenice da je kupljeni stan/kuća uknjižen i na nju i na partnera:

"Da traži da stan bude samo na njega, zanimalo bi me zašto. Isto bih tako ja mogla tražiti da bude samo na mene. Razmišljam što bi mogao navesti kao razlog. Njegovu veću plaću? Rekla bih, nema veze, htjela bih da i moje ime bude na nečemu, nikada nisam imala stan. Nikad ne znaš što se kasnije u životu može dogoditi, pa da se zbog toga što ti je danas neugodno potegnuti pitanje vlasništva, sutra zagorčaš i otežaš život." (K 6, 1985.) **Žene su ponekad do te mjere financijski neodgovorne, da nakon razlaza s partnerom s kojim imaju dijete, ne inzistiraju niti na tome da partner plaća uzdržavanje djeteta. Ne razumiju da takvim ponašanjem ne jačaju svoju neovisnu poziciju, već oštećuju zajedničko dijete/djecu, a bivšeg partnera potiču u neodgovornu ponašanje. Ipak, većina žena smatra da treba imati rezervnu ušteđevinu.**

Glavni zaključci istraživanja, bazirani na fokus grupama i dubinskim intervjuiima sa ženama žrtvama obiteljskog nasilja, su slijedeći:

- Ekonomskom nasilju izložene su i zaposlene i nezaposlene žene, iako su posljedice i oblici istoga različiti kod ove dvije grupe žena.
- Većina je žena tijekom svojih brakova i partnerskih odnosa podigla kredite kako bi financirale renovaciju stanova ili kuća u kojima su živjele s partnerovim roditeljima, koje su otplaćivale same ili su ih nastavile otplaćivati nakon što su odnosi/brakovi završili. U već nestabilnim ekonomskim uvjetima, ovakav teret je značajna prepreka za žene s djecom koje iznova pokušavaju započeti svoj život.
- Nasilni partneri vrlo često skrivaju svoje prihode, imovinu (koju registriraju na treće osobe) ili dižu kredite/pozajmice bez znanja svojih partnerica – najčešće kako bi pokrili dugove koji su nastali kockanjem ili ovisnošću o drogi/alkoholu.

- Neki nasilni partneri/supruzi su u nekoliko navrata prisiljavali svoje partnerice/supruge da se odreknu imovine koje su stekle prije braka, dodatnih prihoda ili drugih financijskih sredstava (npr. dječji doplatak) u njihovu korist.
- Gotovo svi partneri/supruzi koji su bili nasilni ne plaćaju alimentaciju i nisu financijski skrbrili za djecu tijekom odnosa/braka, u smislu priskrbliivanja hrane, odjeće ili pokrivanja školskih troškova. Većina žena je sama morala iznaći sredstva za izdržavanje djece, što je doprinijelo njihovoj financijskoj zavisnosti.
- Značajan broj žena je uložio vrijeme i novac u vlasništvo koje je registrirano na njihove partnere/muževe ili njihove roditelje. Nakon završetka partnerskog odnosa/braka, vrlo je teško dokazati uloženo kroz godine zajedničkog života, što ženama, ukoliko žele izaći iz odnosa, ne ostavlja drugog izbora osim podstanarstva ili života kod rodbine/primarne obitelji.
- Žene koje imaju veći broj djece su dodatno izložene ekonomskom nasilju budući da su dulji period vremena odsutne s tržišta rada/profesionalnih karijera. Nakon nekoliko godina koje su provele kod kuće, a s još uvijek malom djecom na brizi, za njih je vrlo teško vratiti se na posao ili pronaći novi posao.

Glavni zaključci istraživanja, bazirani na fokus grupama i dubinskim intervjuima sa ženama iz opće populacije, su slijedeći:

- Kada su u skladnom braku/partnerskom odnosu, većina žena podjednako dijeli sve troškove zajedničkog domaćinstva s partnerima/supruzima. U slučajevima kada se **žene razvedu, većina njih ima problema u potraživanju alimentacije koja im je neophodna u pokrivanju troškova vezanih za brigu o djeci (koja najčešće ostaju s majkom).**

- Većina žena je zaposlena ili je u potrazi za stalnim poslom i smatraju se financijski ravnopravnima svojim partnerima/supruzima, što im je jako bitno. Nemaju problema pri zadovoljavanju vlastitih financijskih potreba. Većina njih ističe da su se njihove financijske potrebe smanjile u odnosu na vrijeme kad nisu imale djecu.
- U većini slučajeva, financijske odluke se donose zajednički, uz iznimku odnosa/brakova u kojima su odnosi otežani/poremećeni. Poteškoće se javljaju i u situacijama gdje postoji manjak financijskih sredstava, što uzrokuje tenzije među partnerima, posebno u postojećoj ekonomskoj situaciji.
- Žene ponekad moraju tražiti podršku od svojih roditelja, posebno kada se nalaze u periodima u kojima traže posao. Ako imaju taj izvor financijske podrške, on im pomaže da prebrode privremene financijske poteškoće.

Ekonomsko nasilje definirano je Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 137/2009, NN 14/2010, NN 60/2010), dakle norma za sankcioniranje jest postavljena. Međutim, problem je što same žrtve teško prepoznaju perfidne oblike zlostavljanja, a još teže (i nevoljno) nadležne institucije u sustavu. Osim toga, ekonomsko nasilje teško je dokazivo. Kako dokazati da bračni ili izvanbračni partner, koji ima punomoć na ženin račun, sustavnim pražnjenjem računa drži ženu u stanju potpune financijske ovisnosti? Jedini je odgovor na postavljena pitanja – obrazovanje: socijalnih radnika/ca, policajaca/ki, sudaca/sutkinja, odvjetnika/ca. Zakonsku normu ne mogu provoditi službene osobe koje je u potpunosti ne razumiju. A obrazovanje o nasilju općenito, pa onda i o ekonomskom nasilju, nije sustavno uključeno u obrazovne ustanove koje pohađaju budući

profesionalci nadležni za provođenje zakona. Nema ni dovoljno dodatnih obrazovnih programa za one koji već rade taj posao. Zato se problem prepoznavanja ekonomskog nasilja, da bi ga se moglo prema zakonu sankcionirati, svodi na profesionalnu savjest pojedinca, odnosno na edukativnu ulogu organizacija civilnog društva.

Važno je stoga pitanje **što možemo učiniti na sprečavanju ekonomskog zlostavljanja/iskorištavanja/nasilja u partnerskim vezama?**

Nadamo se kako će ovo istraživanje potaknuti sve odgovorne donositelje odluka i provoditelje u institucijama da konačno učine nešto na tom planu.

Kvantitativno istraživanje

Ksenija Klasnić

Odsjek za sociologiju

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

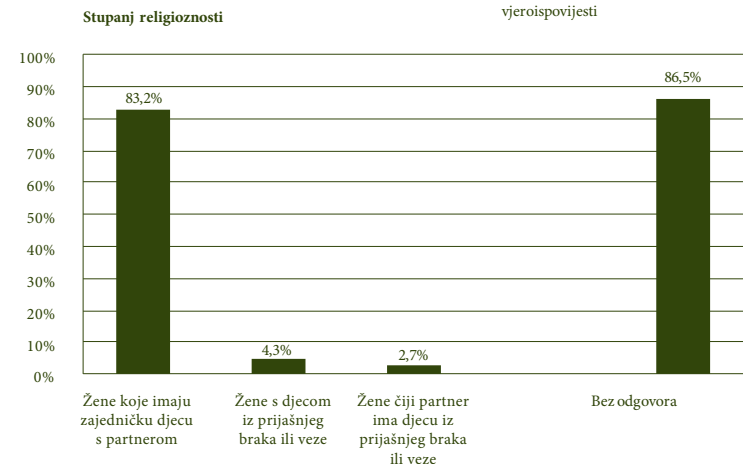
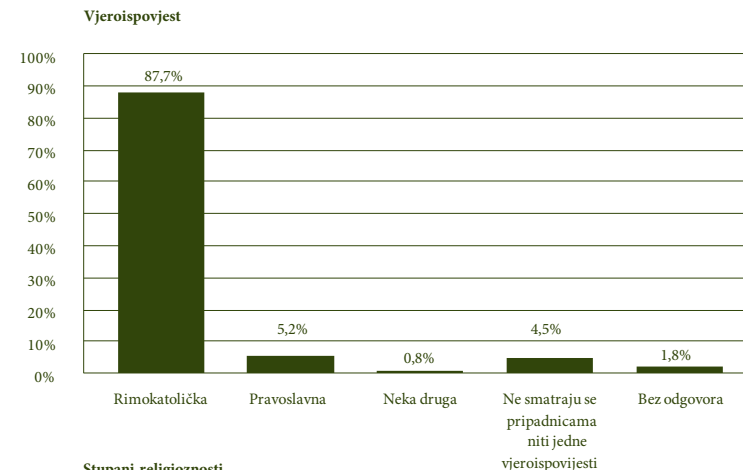
Metodološke napomene

Provođenje istraživanja: Istraživanje je provedeno metodom ankete na reprezentativnom uzorku punoljetnih žena Republike Hrvatske (N=601) koje imaju minimalno jednu godinu iskustva zajedničkog života s intimnim partnerom (bivšim ili sadašnjim). Terenski dio istraživanja provela je agencija Ipsos Puls tijekom rujna i listopada 2012. godine. Kriterij za uključivanje žena u istraživanje bio je da imaju minimalno jednu godinu iskustva suživota s (bivšim ili sadašnjim) partnerom.

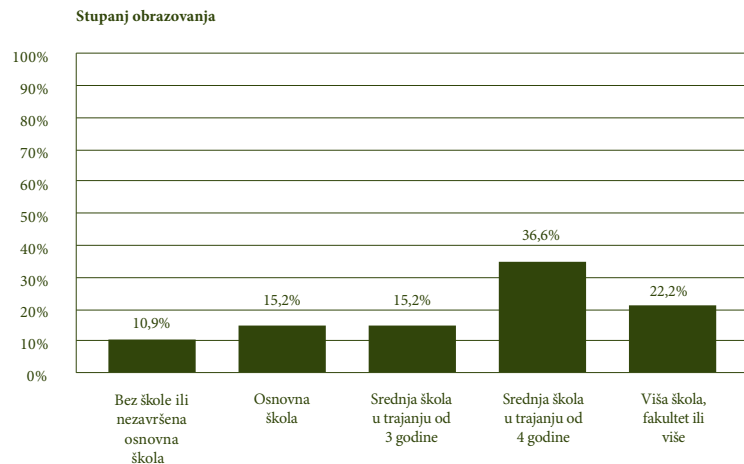
Obrada podataka: Podaci su obrađeni deskriptivno, prikazom frekvencija i postotaka pojedinih odgovora. Za utvrđivanje povezanosti kvalitativnih varijabli korišteni su hi-kvadrat test i Fisherov egzaktni test (za tablice 2x2), a za povezanost kvantitativnih varijabli Pearsonov koeficijent korelacije. Za određivanje statistički značajnih prediktora pojedinih skupina oblika ekonomskog nasilja korištena je linearna regresija uz *stepwise* metodu. Svi su testovi provedeni uz 5% rizika pri zaključivanju.

Uzorak: Uzorak je ponderiran s obzirom na dob, obrazovanje, veličinu naselja i regiju. U uzorku su zastupljene žene od 18 do 89 godina starosti, prosječne dobi 50 godina (sd=16,6). S obzirom na tip naselja, 62% anketiranih žena je iz grada, a 38% sa sela. Religijska i obrazovna struktura uzorka prikazane su na slikama 1 i 2. S obzirom na vjeroispovijest, prevladavaju žene rimokatoličke vjeroispovijesti (87,7%),

Slika 1. Religijska struktura uzorka – vjeroispovijest i stupanj religioznosti anketiranih žena

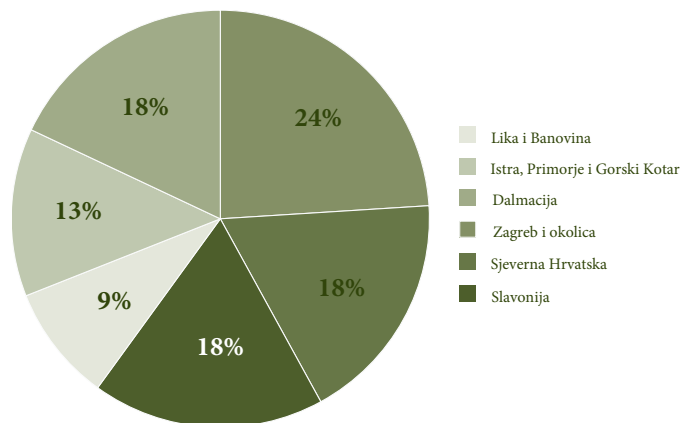

Slika 2. Obrazovna struktura uzorka – najviši završeni stupanj obrazovanja anketiranih žena

24

Slika 3. Struktura uzorka s obzirom na regiju

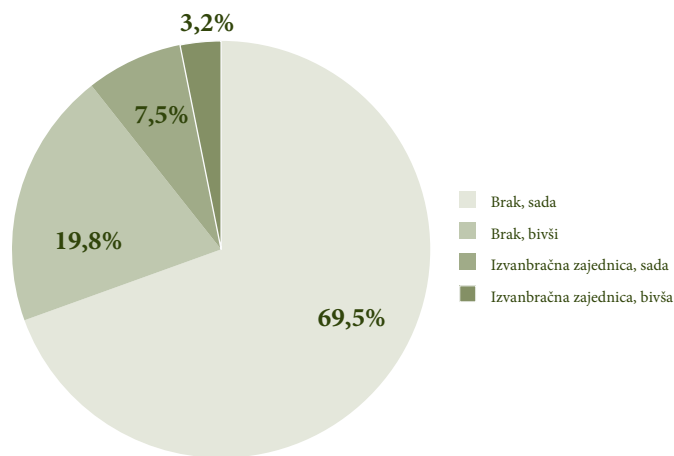
a s obzirom na stupanj religioznosti podjednako su zastupljene žene koje prakticiraju institucionalnu religioznost (odgovor: “Religiozna u skladu s crkvenim učenjem”) – 46,3% i one koje prakticiraju individualnu religioznost (odgovor: “Religiozna na svoj način”) – 42%. Religiozno nesigurnih, nereligioznih i protivnica vjere zajedno je nešto više od 10%. Prema stupnju obrazovanja, najviše je žena sa završenom srednjom školom (36,6% četverogodišnjom, a 15,2% trogodišnjom). 10,9% žena je bez škole ili s nezavršenom osnovnom školom, 15,2% ima završenu samo osnovnu školu, a 22,2% ima završenu višu školu, fakultet ili više obrazovanje (specijalizaciju, magisterij ili doktorat znanosti). U uzorku su zastupljene žene iz svih regija Republike Hrvatske (slika 3).

Obiteljska situacija

Žene su na pitanja u anketi mogle odgovarati za svog bivšeg ili sadašnjeg partnera ili supruga. Struktura oblika zajednice u kojoj su živjele ili još uvijek žive s partnerom prikazana je na slici 4. Većina žena (gotovo 70%) na pitanja je odgovarala o svom sadašnjem suprugu, oko 20% o svom bivšem suprugu, 7,5% o sadašnjem izvanbračnom partneru, a 3% o bivšem izvanbračnom partneru.

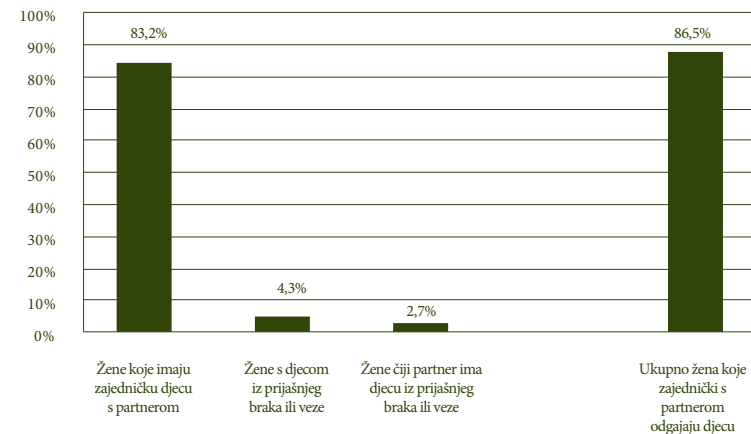
Slika 4. Oblik zajednice i trajanje intimne veze s partnerom

U anketi smo žene pitali imaju li ona i njezin partner zajedničku djecu te ima li žena ili njezin partner svoju djecu iz prijašnjeg braka ili veze. 83% žena u uzorku ima zajedničku djecu s partnerom za

kojeg je odgovarala na pitanja u upitniku. 86,5% žena (točnije, njih 520) zajednički s partnerom odgajaju djecu (slika 5). Od tih 520 žena koje zajednički s partnerom odgajaju djecu, 95,3% je u braku, dok je samo 4,7% u izvanbračnoj zajednici.

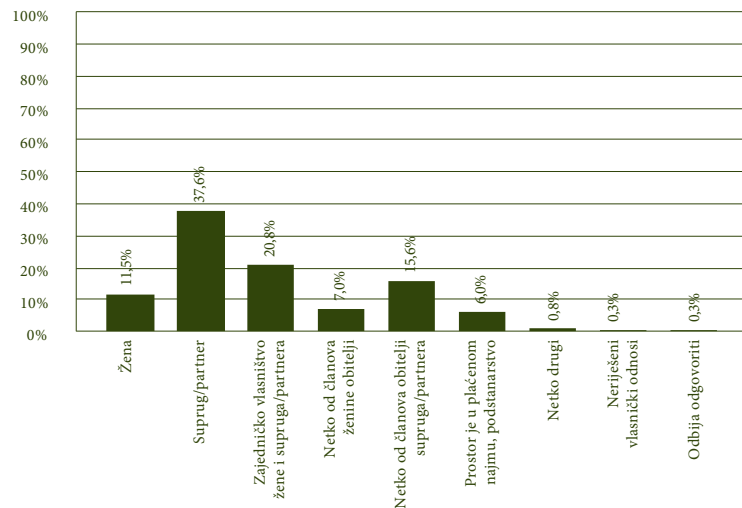
Slika 5. Udjeli žena s djecom

Vlasništvo nekretnine u kojoj žena živi s partnerom važan je indikator ženinog potencijala za ekonomsku neovisnost s obzirom da je kvalitativnim istraživanjem utvrđeno da zlostavljane žene često ostaju s nasilnim partnerom upravo iz razloga što nemaju gdje otići, naročito ako imaju djecu. U našem je istraživanju utvrđeno da su samo 11,5% ispitanih žena vlasnice nekretnine u kojoj žive s partnerom (slika 6). Ako njima još dodamo 7% žena koje žive u nekretnini čiji je vlasnik netko od članova njihove obitelji (a ovdje

je većinom riječ o mlađim ženama do 30 godina starosti), dolazimo do podatka da je manje od 18% žena u situaciji da, u slučaju nasilja od strane vlastitog partnera, može bez većih problema nastaviti živjeti u istoj nekretnini. Nešto manje od 21% žena ima zajedničko vlasništvo nad nekretninom sa svojim suprugom ili partnerom. Nasuprot tome, njihov suprug ili partner je u čak 37,6% slučajeva vlasnik nekretnine, a u 15,6% netko od članova njegove obitelji, iz čega se može zaključiti da su muškarci u mnogo boljoj poziciji u slučaju raskida braka ili prekida intimne veze po stambenom pitanju.

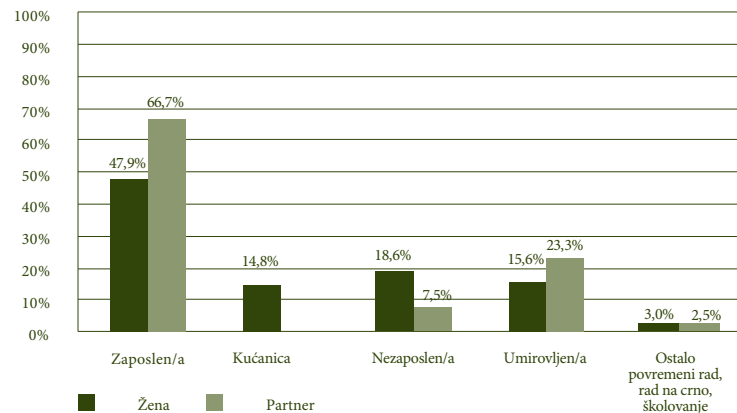
Slika 6. Vlasništvo nekretnine u kojoj žena i njezin suprug/partner žive

Slika 7 prikazuje radni status ispitanih žena i njihovih supruiga, odnosno partnera. Manje od 48% ispitanih žena je zaposleno (od toga je 80% žena zaposleno na neodređeno vrijeme, 15% na određeno, 2% su samozaposlene privatne poduzetnice, a 3% radi na poljoprivrednom obiteljskom gospodarstvu). Među muškarcima taj postotak je znatno veći: zaposleno je više od dvije trećine njihovih supruiga, odnosno partnera (od toga ih je 77% zaposleno na neodređeno vrijeme, 9% na određeno, 7% su samozaposleni privatni poduzetnici, a 6,5% radi na poljoprivrednom obiteljskom gospodarstvu).

Nešto manje od 15% žena su tzv. kućanice, odnosno žene koje brinu o kućanstvu. Iako je isti odgovor ("brine o kućanstvu") bio ponuđen i za njihove partnere, u ovoj kategoriji nema niti jednog muškarca. Među ženama je 18,6% nezaposlenih, a među njihovim partnerima 7,5%. Umirovljeno je 15,6% žena i 23,3% njihovih partnera.

Slika 7. Radni status žena i njihovih partnera – deskripcija

Činjenica da je zaposleno više muškaraca nego žena opet, kao i kod vlasništva nekretnine, generalno govori o manjem potencijalu za ekonomsku neovisnost žena. Tablica 1 prikazuje odnos radnog statusa žena i njihovih partnera iz koje je vidljivo da većina žena u svim kategorijama ima zaposlenog supruga/partnera (osim umirovljenih žena, no logično je da zbog starije životne dobi većina umirovljenih žena ima partnera koji je također umirovljen). Udio zaposlenih muževa, odnosno partnera u odnosu na radni status žena najveći je među zaposlenim ženama (80% njihovih partnera je zaposleno), a manji među kućanicama (60%) i nezaposlenim ženama (67%).

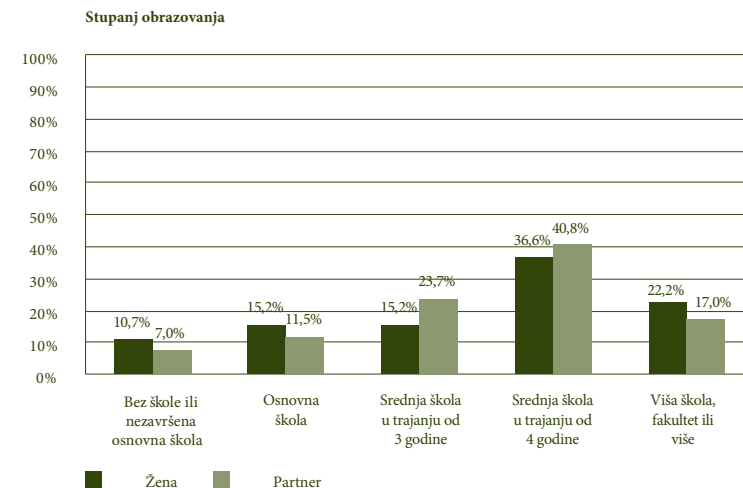
Tablica 1. Odnos radnog statusa žene i partnera

Radni status žene	Radni status partnera								Ukupno	
	Zaposlen		Nezaposlen		Umirovljen		Ostalo (povremeni rad, rad na crno, školovanje)			
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Zaposlena	237	82,6%	22	7,8%	25	8,7%	3	0,9%	288	100%
Nezaposlena	76	67,4%	18	15,6%	14	12,8%	5	4,2%	112	100%
Umirovljena	20	21,9%	4	4,0%	67	72,1%	2	2,0%	94	100%
Kućanica	54	60,0%	1	1,0%	32	36,1%	3	2,8%	89	100%
Ostalo (povremeni rad, rad na crno, školovanje)	14	78,1%	0	0,0%	1	5,1%	3	16,8%	18	100%
Ukupno	401	66,8%	45	7,4%	140	23,3%	15	2,5%	601	100%

$\chi^2=212,2$; $df=12$; $p<0,001$; $V=0,343$

Što se tiče stupnja obrazovanja žena i njihovih partnera (slika 8), veći je udio žena nego muškaraca koje su neobrazovane ili s najnižim stupnjevima obrazovanja, ali je isto tako i veći udio visokoobrazovanih žena (22,2%) u odnosu na njihove partnere (17%).

Slika 8. Stupanj obrazovanja žena i njihovih partnera – deskripcija

Tablica 2 prikazuje odnos stupnja obrazovanja žena i njihovih partnera iz koje je vidljivo da oko 50% – 60% žena na gotovo svim obrazovnim razinama imaju partnere istog obrazovnog statusa (tzv. obrazovna homogamija). Jedino je kod visokoobrazovanih žena nešto izraženija obrazovna heterogamija, tj. među njima je više žena s partnerima koji imaju završenu četverogodišnju srednju školu

Tablica 2. Odnos stupnja obrazovanja žena i partnera

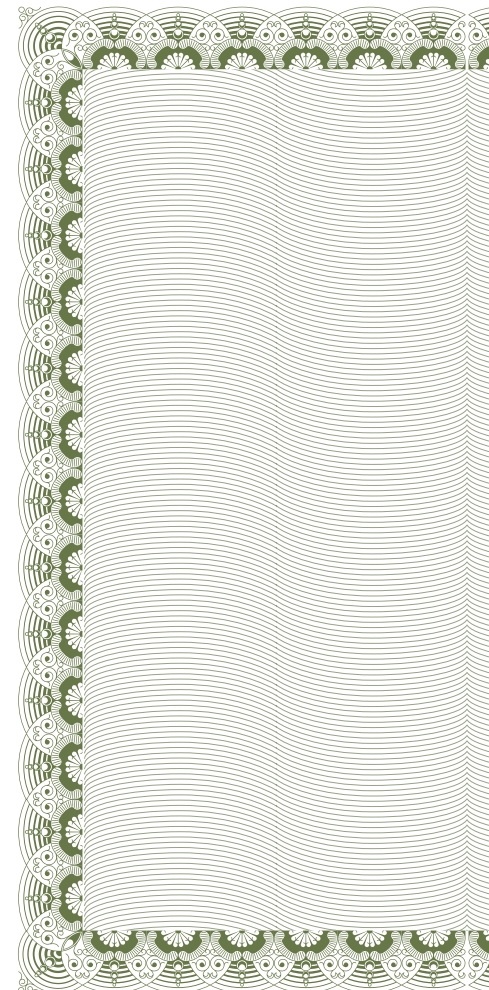
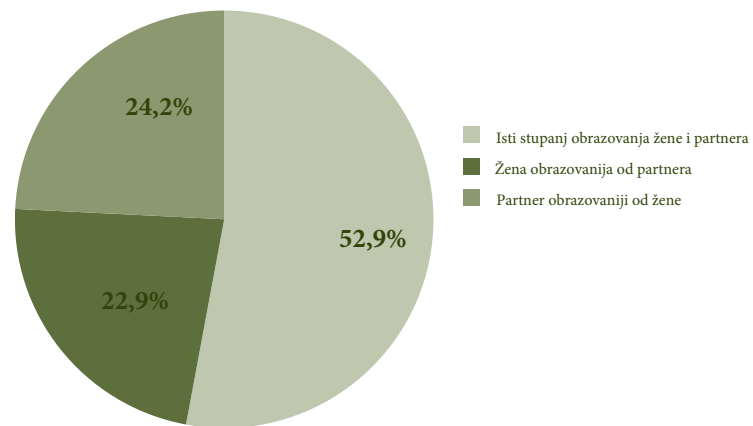
Stupanj obrazovanja žene	Stupanj obrazovanja partnera										Ukupno	
	Bez škole ili nezavršena osnovna škola		Osnovna škola		Srednja škola u trajanju od 3 godine		Srednja škola u trajanju od 4 godine		Viša škola, fakultet ili više			
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Bez škole ili nezavršena osnovna škola	38	59,5%	9	13,5%	14	22,0%	3	5,1%	0	0,0%	64	100%
Osnovna škola	1	1,5%	49	54,1%	30	32,6%	8	9,0%	3	2,9%	91	100%
Trogodišnja srednja škola	2	2,6%	4	4,6%	41	45,0%	35	38,4%	9	9,5%	91	100%
Četvergodišnja srednja škola	0	0,0%	5	2,1%	49	22,3%	132	60,3%	34	15,3%	219	100%
Viša škola, fakultet ili više	0	0,0%	2	1,7%	8	5,9%	66	49,6%	57	42,8%	133	100%
Ukupno	42	7,0%	69	11,5%	142	23,6%	245	40,9%	102	17,0%	599	100%

$\chi^2=643,2$; $df=16$; $p<0,001$; $V=0,518$

28 (49,6%), nego žena s visokoobrazovanim partnerima (42,8%).

Ukupno gledano, u 52,9% slučajeva žena i njezin partner imaju isti stupanj obrazovanja (slika 9), nešto je malo više brakova/veza u kojima muškarac ima viši stupanj obrazovanja (24,2%), nego brakova/veza u kojima je obrazovanja žena (22,9%).

Slika 9. Relativan odnos stupnja obrazovanja žena i njihovih partnera

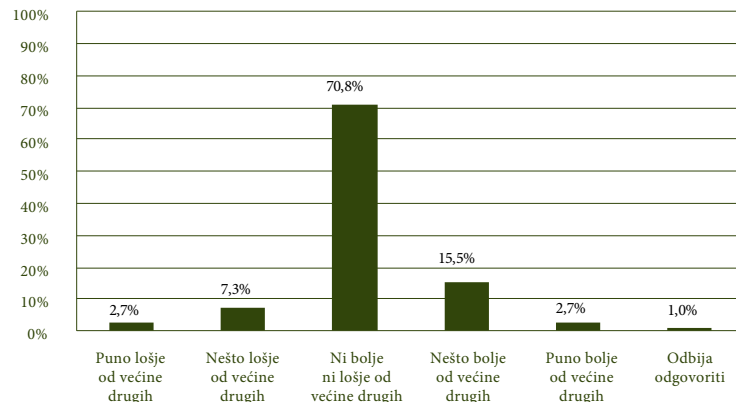
Obiteljska financijska situacija

Podaci o obiteljskoj financijskoj situaciji posebno su važni pri istraživanju ekonomskog nasilja nad ženama. Pod financijskom situacijom ispitali smo imovinski status žena i njihovih obitelji, potom mjesečna primanja žena i partnera, ali i relativan odnos njihovih mjesečnih primanja zbog odbijanja dijela ispitanica (uobičajenog u anketnim istraživanjima) da daju konkretne podatke o primanjima. Nadalje, ispitali smo na koji način partneri raspolažu redovnim mjesečnim prihodima u kućanstvu, tko u većoj mjeri financijski doprinosi pokrivanju osnovnih životnih troškova, na koji način donose financijske i ostale važne odluke, koja su financijska opterećenja nastala za vrijeme veze/braka i na čije ime, te posjedovanje i korištenje automobila u kućanstvu.

Imovinsko stanje svoje obitelji većina ispitanih žena (nešto više od 70%) procjenjuje prosječnim, odnosno izjavljuje kako ono nije ni bolje ni lošije od imovinskog stanja većine drugih stanovnika Republike Hrvatske (slika 10). Nešto boljim od većine drugih procjenjuje ga 15,5% žena, a nešto lošijim 7,3% žena. U kategorijama mnogo bolje i mnogo lošije imovinsko stanje od većine drugih je 2,7% žena, dok ih je 1% odbilo odgovoriti na ovo pitanje.

Osobna mjesečna primanja žena prikazana su na slici 11, a odnose se na primanja u vrijeme provođenja istraživanja. Čak je 21% žena bez ikakvih mjesečnih primanja! To su većinom nezaposlene žene (57%) i kućanice (39%). Oko 9% žena ima minimalna mjesečna primanja do 1.500 kn. Većina njih su ili nezaposlene (22%) ili umirovljene (26%) ili gotovo jedna četvrtina

Slika 10. Samoprocjena imovinskog stanja

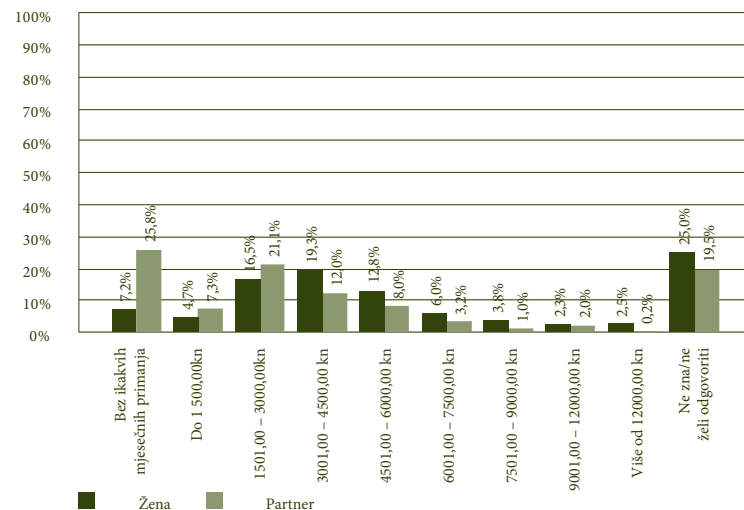

ih je zaposlena (24%). Oko 26% žena ima mjesečna primanja između 1.500 i 3.000 kuna, od čega ih je većina zaposlena (45%) ili umirovljena (33%). Time dolazimo do zaključka da gotovo polovica ispitanih žena ili nema nikakva, ili ima primanja manja od 3.000 kn mjesečno, što jedva može biti dostatno za osnovne životne potrebe, naročito ako imaju djecu ili stambeni kredit.

Za usporedbu, spomenimo da je prema podacima Državnog zavoda za statistiku¹ za 2011. godinu, prosječna hrvatska neto plaća iznosila je 5.271 kunu, a prosječna neto plaća žena 4.957 kuna. Kao što je poznato, u slučaju normalne raspodjele polovica je podataka iznad, a polovica ispod prosjeka distribucije, no razvidno je da to u ovom slučaju nije tako. Naravno, službeni državni podaci o isplaćenim plaćama nisu direktno usporedivi s podacima prikupljenim u ovom istraživanju jer se naše pitanje odnosilo na bilo kakva primanja,

koja nisu ograničena samo na plaću, već se mogu odnositi i na razne oblike socijalne pomoći, mirovinu, ali i neka dodatna primanja. Ipak, treba imati na umu da prosječna plaća nije dobar pokazatelj kvalitete života, pogotovo ne među ženama jer je očito kako većina žena ima mnogo manja mjesečna primanja od prosječne plaće. Žena koje imaju ukupna mjesečna primanja između 3.001 i 4.500 tisuće kuna je 13,3%, a onih s primanjima između 4.501 i 6.000 kuna 8,3%. Izrazito je malo žena u dohodovnim kategorijama iznad 6.000 kn. Treba također napomenuti da je 17,3% žena odbilo odgovoriti na ovo pitanje, što nije zanemariv broj.²

Slika 11. Mjesečna primanja žena u vrijeme provođenja istraživanja

S obzirom da je poznato da stupanj obrazovanja snažno utječe na ekonomsku aktivnost žena (Hazl et al., 2011.), ispitali smo vezu između obrazovnog statusa žena i njihovih osobnih mjesečnih primanja. Rezultati su prikazani u tablici 3. Među ženama bez škole ili s nezavršenom osnovnom školom niti jedna nema primanja veća od 3.000 kuna, a mnoge su bez ikakvih mjesečna primanja (30%). Među ženama koje imaju završenu samo osnovnu školu najviše ih ima primanja između 1.501 i 3.000 kuna, a mnoge nemaju nikakvih primanja (29%). Većina žena sa završenom srednjom školom (trogodišnjom ili četverogodišnjom) također je u najnižim dohodovnim kategorijama, iako manji dio onih s četverogodišnjom školom zarađuje i nešto više. Visokoobrazovane žene pretežito imaju primanja od 3.000 do 6.000 kuna, ali 12% njih nema nikakvih primanja. Žene s višim primanjima su upravo visokoobrazovane žene, ali takvih je ukupno gledano vrlo malo.

S obzirom na to da je dio žena u uzorku (23%) na pitanja o ekonomskom i drugim oblicima nasilja odgovaralo vezano za svoje bivše supruge ili partnere, njih smo još dodatno pitali o iznosu mjesečnih primanja za vrijeme trajanja intimne veze, odnosno konkretno – u trenutku kada je brak ili veza s bivšim partnerom završila. Na slici 12 prikazani su podaci o mjesečnim prihodima žena i njihovih partnera, s time da su za žene koje su upitnik ispunjavale za bivše partnere korišteni odgovarajući podaci koji se odnose na razdoblje suživota s partnerom.

Usporedba mjesečnih primanja žena i njihovih partnera pokazuje još težu situaciju za žene. Naime, za vrijeme trajanja intimne veze (braka ili izvanbračne zajednice) o kojoj su prikupljeni podaci

² Analizama je utvrđeno da su žene koje su odbile odgovoriti na ovo pitanje većinom starije životne dobi, sa završenom srednjom školom, među kojima je podjednako zaposlenih i nezaposlenih.

Tablica 3. Odnos mjesečnih primanja i stupnja obrazovanja žena

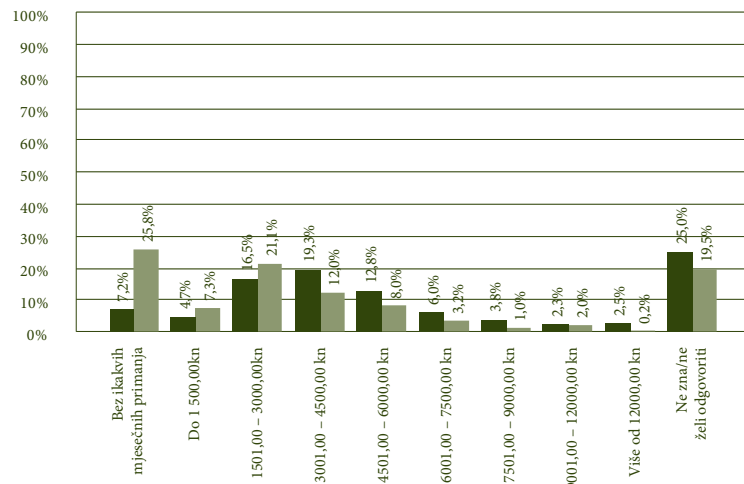
Osobna mjesečna primanja žene	Stupanj obrazovanja žene										Ukupno	
	Bez škole ili nezavršena osnovna škola		Osnovna škola		Srednja škola u trajanju od 3 godine		Srednja škola u trajanju od 4 godine		Viša škola, fakultet ili više			
	n	(%)	n	(%)	n	(%)	n	(%)	n	(%)	n	(%)
0,00 kn	20	30,3%	26	28,8%	24	26,3%	40	18,4%	16	11,7%	126	21,0%
Do 1.500,00 kn	19	29,8%	14	15,5%	9	10,2%	10	4,8%			53	8,9%
1.501,00 – 3.000,00 kn	13	20,7%	34	37,1%	33	36,6%	55	25,2%	19	14,2%	155	25,8%
3.001,00 – 4.500,00 kn			3	3,4%	12	13,5%	38	17,1%	27	20,0%	80	13,3%
4.501,00 – 6.000,00 kn					1	0,9%	21	9,6%	28	20,8%	50	8,3%
6.001,00 – 7.500,00 kn			1	1,5%			6	2,6%	9	6,5%	16	2,6%
7.501,00 – 9.000,00 kn					2	1,7%	3	1,3%	3	2,1%	7	1,2%
9.001,00 – 12.000,00 kn							1	0,4%	9	6,9%	10	1,7%
Više od 12.000,00 kn									1	1,1%	1	0,2%
Ne zna/ne želi odgovoriti	12	19,2%	13	13,7%	10	10,9%	45	20,7%	22	16,7%	103	17,1%
Ukupno	65	100%	91	100%	91	100%	219	100%	133	100%	600	100%

ovim istraživanjem, čak je 26% žena bilo bez ikakvih mjesečnih primanja. U 3 najniže dohodovne kategorije (bez primanja, primanja do 1.500 kuna i primanja između 1.501 i 3.000 kn) žene su zastupljenije od svojih partnera (pogotovo u kategoriji “bez ikakvih primanja”), dok su u svim ostalim višim dohodovnim kategorijama zastupljeniji muškarci. Naravno, iz slike 12 ne možemo zaključivati o međusobnom odnosu zarade muškarca i žene u pojedinom braku ili vezi, stoga smo ženama postavili i pitanje o relativnom odnosu njezine i partnerove mjesečne zarade (slika 13). U 18,5% veza žena i njezin partner zarađuju podjednako. Veza u kojima žena zarađuje više od partnera je relativno malo (oko 11%), a još manje onih u

kojima je žena jedina koja zarađuje (2%). S druge strane, veza u kojima muškarac zarađuje više od žene je čak 41%, a u 23% veza zarađuje samo on. U 2,7% veza niti žena niti njezin partner nemaju redovne mjesečne prihode.

Iz slike 13 također se može zaključiti da su u 71% veza oba partnera imala redovne mjesečne prihode. Bez obzira na to koliki ti prihodi bili, zanimalo nas je na koji način partneri u takvim vezama njima raspolažu. Rezultati su prikazani na slici 14. Vidljivo je kako, prema izjavama žena, u 77% brakova/veza u kojima oba partnera zarađuju vlada egalitaran odnos u kojem su svi prihodi zajednički i njima se

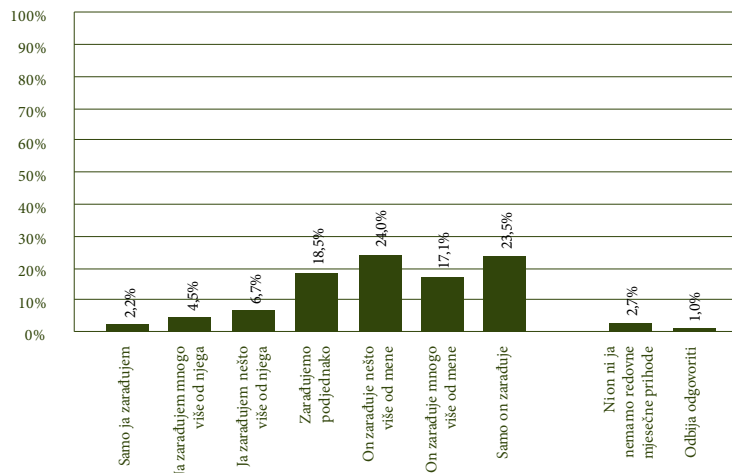
Slika 12. Usporedba mjesečnih primanja žena i njihovih partnera

ravnopravno raspolaze. U 10% odnosa partneri imaju svojevrsni fond, odnosno dio prihoda je zajednički, a s ostatkom svatko raspolaze kako želi. U 3,5% odnosa ukupnim prihodima raspolaze muškarac, a u 4,4% njima raspolaze žena. Također, samo u 4,4% kućanstava svatko raspolaze vlastitim novcem kako želi.

Bez obzira na to tko i koliko zarađuje, zanimalo nas je i na koji način partneri dijele zajedničke životne troškove (slika 15). Iz odgovora na to pitanje vidi se nešto manji postotak egalitarnih odnosa, ali to se može pripisati činjenici da nisu u svim brakovima/vezama oba partnera zaposlena. Naime, nešto manje od 60%

Slika 13. Relativni odnos mjesečnih primanja žena i njihovih partnera

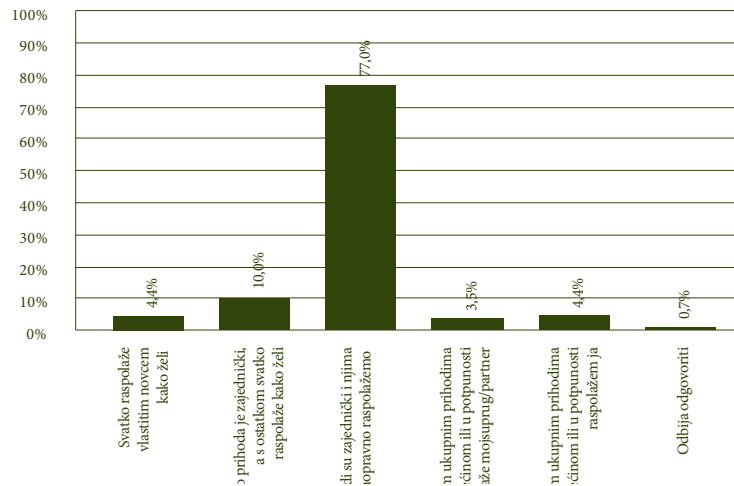

žena izjavljuje kako ona i njezin suprug/partner ravnopravno financiraju zajedničke životne troškove. Više je brakova/veza u kojima muškarac većinom ili sve financira (12,8% većinom, a 12% sve), nego što je slučaj sa ženama (8,2% financira većinu, a 5,3% sve troškove), što je najvjerojatnije posljedica činjenice da žene u pravilu zarađuju manje od svojih partnera. Tablica 4 prikazuje odnos relativnih mjesečnih primanja partnera i plaćanja zajedničkih troškova.³

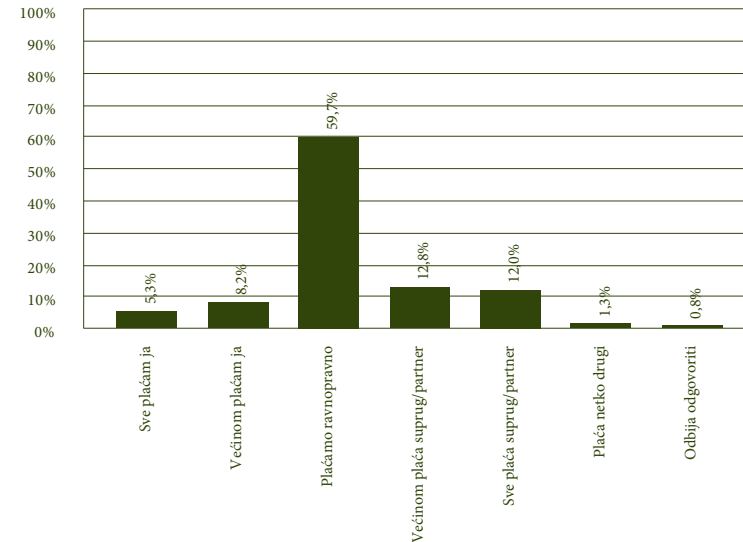
U kućanstvima u kojima partneri zarađuju podjednako, velika većina njih (82%) ravnopravno dijeli zajedničke troškove, ali u

³ U tablici 4 nisu prikazani odgovori "odbija odgovoriti".

Slika 14. Raspolaganje redovnim mjesečnim prihodima u kućanstvu

Slika 15. Plaćanje zajedničkih životnih troškova (hrana, režije i sl.)

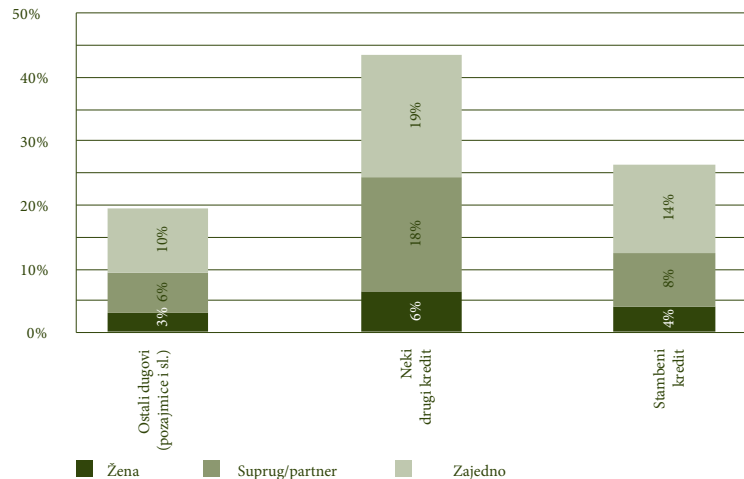

Tablica 4. Odnos relativnih mjesečnih primanja i plaćanja zajedničkih troškova

	Plaćanje zajedničkih troškova (hrana, režije i sl.)						Ukupno	
	Sve plaća žena	Većinom plaća žena	Plaćaju ravnopravno	Većinom plaća partner	Sve plaća partner	Plaća netko drugi	n	%
Samo žena zarađuje	53,8%	38,5%	7,7%	0,0%	0,0%	0,0%	13	100,0%
Žena zarađuje više	10,6%	13,6%	71,2%	3,0%	0,0%	1,5%	66	100,0%
Zarađuju podjednako	0,9%	9,9%	82,0%	5,4%	0,0%	1,8%	111	100,0%
Partner zarađuje više	5,7%	6,5%	70,9%	15,4%	1,6%	0,0%	247	100,0%
Samo partner zarađuje	2,1%	6,4%	22,9%	19,3%	48,6%	0,7%	140	100,0%

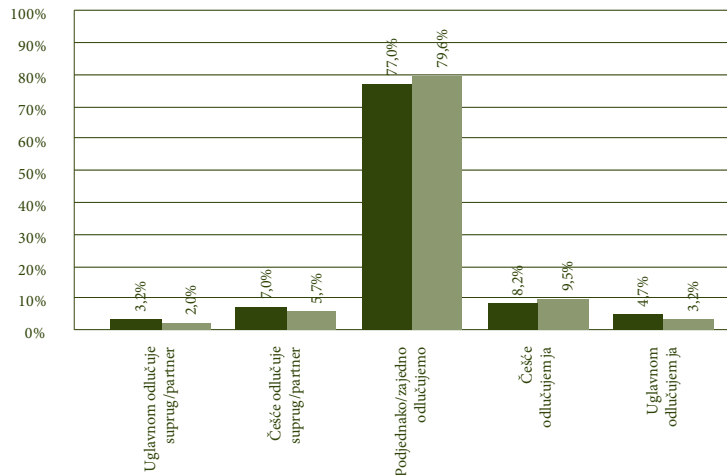
takvim je kućanstvima više slučajeva u kojima je veći financijski teret na ženi (11%), nego na muškarcu (5,4%). U kućanstvima u kojima samo žena zarađuje, u više od 92% slučajeva ona financira sve ili većinu troškova zajedničkog života, dok u kućanstvima u kojima zarađuje samo partner on financira sve ili većinu u 67% slučajeva. Tamo gdje oba partnera zarađuju, ali žena ima veća primanja, u nešto manje od 25% slučajeva ona financira sve ili većinu troškova, dok tamo gdje partner ima veća primanja, on financira sve ili većinu u 17% slučajeva. Iz ovih podataka može se zaključiti kako je veći financijski teret troškova svakodnevnog života češće na ženama.

Slika 16. Financijska opterećenja nastala za vrijeme braka/veze

Osim svakodnevnih životnih troškova, realnost velikog dijela hrvatskog društva su i problemi vezani uz financijska opterećenja kućnog budžeta koje donose otplate stambenih i drugih kredita te različitih vrsta dugova, pozajmnica i sl. Slika 16 prikazuje udjele takvih financijskih opterećenja nastalih za vrijeme braka ili veza uzimajući u obzir i tko je nositelj pojedinog duga ili kredita. 26% kućanstava ima stambeni kredit koji su partneri najčešće uzimali zajednički, ali ako je podizan samo na jedno ime, onda je to češće na partnerovo, što je i logično uzimajući u obzir da muškarci u pravilu imaju veća primanja od žena. 43% kućanstava imaju neki drugi kredit – 19% zajednički, 18% na partnerovo ime, a 6% na ženino. Ostali dugovi koje ima ukupno 19% kućanstava, također su najčešće zajednički, a tamo gdje nisu, češće su na partnerovo, nego na ženino ime.

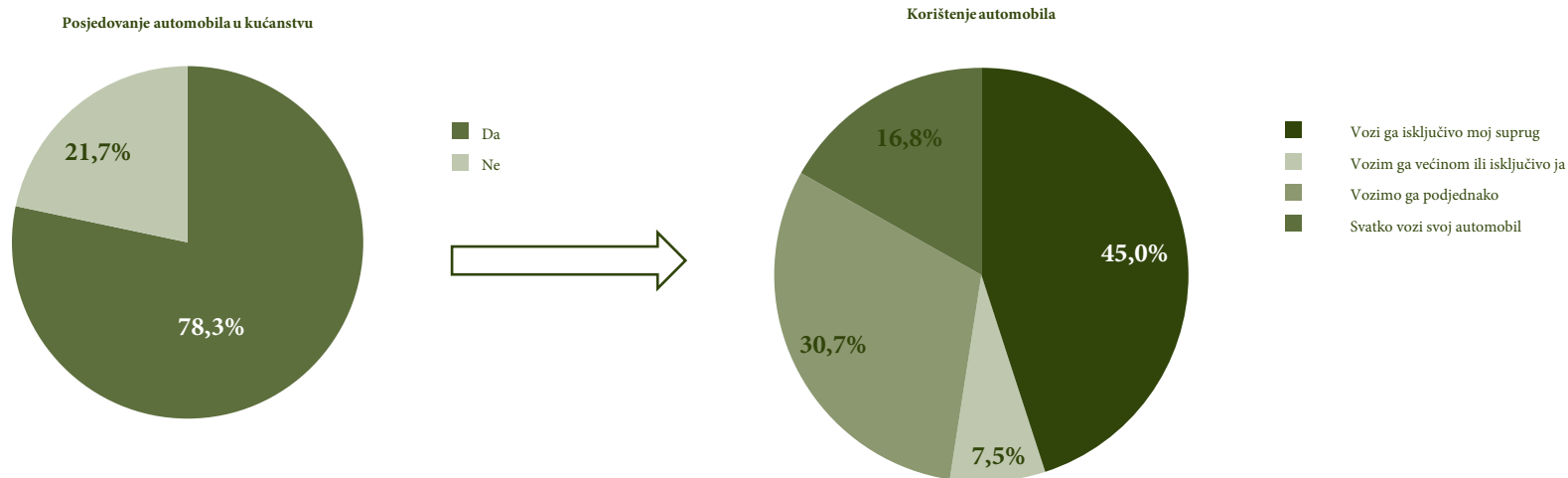
Slika 17. Načini donošenja odluka u kućanstvu

Jedan od glavnih indikatora egalitarnosti partnerskih odnosa je način donošenja odluka u kućanstvu. S obzirom na temu istraživanja, posebno smo izdvojili donošenje odluka o obiteljskim financijama i imovini, a posebno donošenje ostalih važnih obiteljskih odluka. Istraživanjem je utvrđeno da u velikoj većini partneri zajednički donose odluke vezane uz obiteljske financije i imovinu (77%) (slika 17). Partner odlučuju češće od žene u 7%, a uglavnom sam u 3,2% kućanstava, dok žena o tim temama češće odlučuje u 8,2%, a uglavnom sama u 4,7% kućanstava. Slična situacija je i s donošenjem ostalih važnih obiteljskih odluka, s time da o tome žene češće ili uglavnom samostalno odlučuju nešto češće od muškaraca, iako je i po tom pitanju većina brakova/veza egalitarna (80%).

Slika 18. Posjedovanje i korištenje automobila u kućanstvu

U istraživanje smo također uključili i pitanje o posjedovanju i korištenju automobila u kućanstvu. Naime, korištenje automobila ne samo da omogućuje mobilnost, već je i jedan od indikatora odnosa moći u kućanstvu. Ukoliko žena i njezin partner u kućanstvu posjeduju jedan automobil (bez obzira na to čiji je on nominalno), osoba koja ga češće koristi ima veću slobodu kretanja, može brže i jednostavnije obavljati svakodnevne obaveze te ima bolje mogućnosti za održavanje društvenih kontakata, a svime time i veću kvalitetu života.

78,3% ispitanih žena koje žive (ili su živjele) s partnerom imaju u kućanstvu na raspolaganju automobil (slika 18). U 31% kućanstava koja posjeduju automobil, partneri taj automobil dijele i voze ga podjednako često, a u nešto manje od 17% svatko ima svoj automobil. Međutim, ono što ukazuje na rodnu neravnotežnost jest podatak da u 45% slučajeva automobil većinom ili isključivo vozi partner, a samo u 7,5% ga većinom ili isključivo vozi žena. Drugim riječima, u većini kućanstava koja posjeduju jedan automobil, njime se koristi muškarac, što žene stavlja u nepovoljnu poziciju te ukazuje na neravnotežnu raspodjelu moći.

Ekonomsko nasilje

Različiti oblici ekonomskog nasilja mjereni su putem 4 instrumenta konstruirana za potrebe ovog istraživanja na temelju prethodno provedenih kvalitativnih istraživanja metodama fokus grupa i dubinskih intervjua. Prvim instrumentom mjerena je učestalost doživljavanja općih oblika ekonomskog nasilja koji se prvenstveno odnose na kontrolu trošenja, raspolaganje novcem i imovinom, ekonomsko iskorištavanje i donošenje financijskih odluka. Ove oblike ekonomskog nasilja (ukupno 37 konkretnih ponašanja partnera koja predstavljaju ekonomsko nasilje nad ženama) potencijalno mogu doživjeti sve žene koje žive s partnerom. Instrument su ispunile sve anketirane žene (N=601). Sljedeća tri instrumenta također su mjerila učestalost iskustava ekonomskog nasilja nad ženama, ali ona koja se odnose na specifične oblike ekonomskog nasilja vezane uz ženski rad izvan kuće, odnosno njezino zaposlenje, potom djecu koju partneri zajednički odgajaju te na oblike ekonomskog nasilja do kojih može doći samo nakon prekida intimne veze. Instrument za mjerenje specifičnih oblika ekonomskog nasilja koji se mogu pojavljivati samo u slučaju kad je žena zaposlena te služe za onemogućavanje financijske neovisnosti žene sastojao se od 8 varijabli, a ispunilo ga je 296 zaposlenih žena. Nadalje, instrument za mjerenje oblika ekonomskog nasilja u vezama u kojima partneri zajednički odgajaju djecu sastojao se od 3 varijable, a ispunilo ga je 520 žena. Posljednji instrument za mjerenje učestalosti iskustava ekonomskog nasilja koji se mogu pojaviti samo nakon prekida intimne veze sastojao se od 8 varijabli, a ispunilo ga je 139 žena koje su na pitanja odgovarale o svojim bivšim partnerima.

Opći oblici ekonomskog nasilja – kontrola trošenja, raspolaganje novcem i imovinom, ekonomsko iskorištavanje i donošenje financijskih odluka (sve žene)

Radi bolje preglednosti dobivenih rezultata, učestalost doživljavanja pojedinih općih oblika ekonomskog nasilja od strane intimnog partnera prikazana je grafički (slika 19). Rezultati su prikazani na način da smo razdvojili udjele žena koje su pojedina ponašanja svog partnera doživjele jednom tijekom intimne veze i udjele žena koje su ih doživjele više puta (odgovori “nekoliko puta“, “često“ i “vrlo često“). Najveći dio žena (12% – 15%) doživljava da njihov partner prigovora načinu na koji troše vlastiti novac, dovodi ih u situaciju da moraju lagati o cijeni nečega što su kupile, bez njihovog znanja ili dopuštenja uzima njihov zajednički ili vlasiti novac te ih dovodi u situaciju da moraju skrivati nešto što su si kupile. Nadalje, među najzastupljenijim općim oblicima ekonomskog nasilja koji se mogu pojaviti u svakoj intimnoj vezi ako partneri žive zajedno (bez obzira na to jesu li žene zaposlene i imaju li djecu) su donošenje važnih odluka o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili ženinog novca bez dogovora s njom, zatim ponašanje partnera kao da je njegov novac samo njegov, a ženin novac zajednički, onemogućavanje ženi da troši vlastiti novac onako kako ona želi te dovodenje žene u situaciju da nema novca za osobne životne potrebe poput hrane, plaćanja režija, odjeće i sl. Navedena ponašanja doživljava između 8% i 10% žena u intimnim vezama.

Na tragu teorijskih definicija ekonomskog nasilja nad ženama prema kojima ono podrazumijeva ponašanja kojima nasilnik ograničava i kontrolira ženine ekonomske resurse i potencijale (Klasnić, 2011), ili pak ponašanja koja kontroliraju ženu

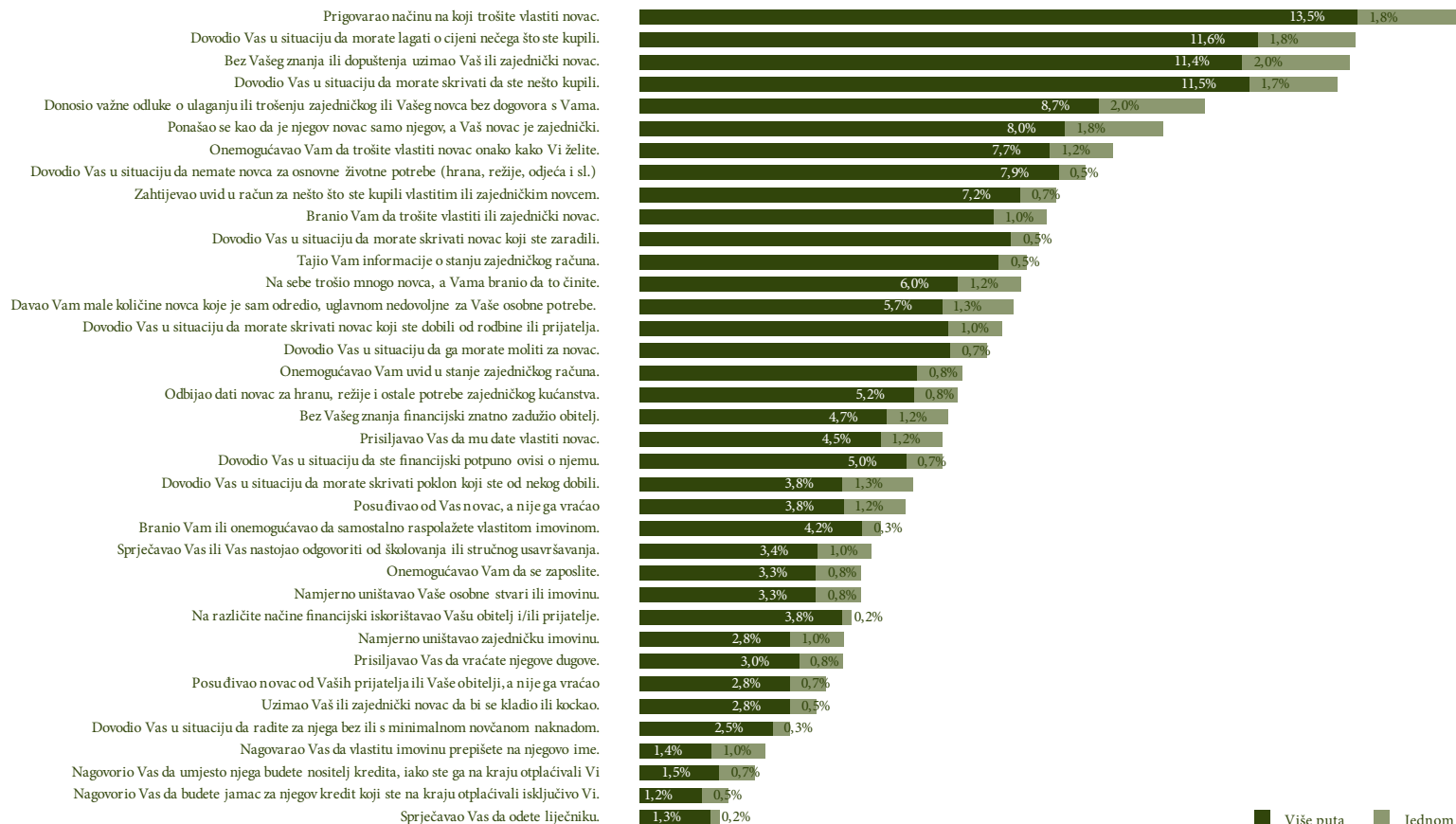

4 Oblici ekonomskog nasilja u tablici su sortirani prema udjelu odgovora "Nikad" povećani s naprednim rezultatom. Zbroj postotaka u pojedinim redcima je manji od 100% jer je kod nekih navedenih ponašanja manji dio ispitanika odgovorio "nije primjenjivo", "ne znam" ili su odbile odgovoriti na pitanje.

Tablica 5. Učestalost doživljavanja pojedinih oblika ekonomskog nasilja za sve žene u intimnim vezama ⁴

	Nikad	Jednom	Nekoliko puta	Često	Vrlo često
Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.	84,2%	1,9%	7,8%	3,0%	2,6%
Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.	85,5%	1,9%	5,1%	3,1%	3,1%
Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.	86,1%	1,7%	5,9%	3,0%	2,6%
Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.	86,2%	1,8%	6,2%	3,3%	2,2%
Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.	89,0%	2,0%	3,8%	2,8%	2,0%
Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički.	89,3%	1,8%	2,7%	2,8%	2,6%
Onemogućavao Vam da trošite vlastiti novac onako kako Vi želite.	89,7%	1,2%	3,0%	2,8%	1,8%
Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.	89,9%	0,5%	2,2%	2,2%	2,3%
Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).	90,6%	0,5%	3,0%	2,0%	2,9%
Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.	91,4%	0,9%	1,5%	1,6%	2,2%
Branio Vam da trošite vlastiti ili zajednički novac.	91,6%	1,0%	3,3%	1,6%	1,7%
Zahtijevao uvid u račun za nešto što ste kupili vlastitim ili zajedničkim novcem.	91,7%	0,7%	3,7%	2,0%	1,4%
Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste zaradili.	91,9%	0,4%	2,8%	1,8%	2,4%
Davao Vam male količine novca koje je sam odredio, uglavnom nedovoljne za Vaše osobne potrebe (tzv. "džeparac").	92,0%	1,3%	2,0%	1,7%	2,0%
Na sebe trošio mnogo novca, a Vama branio da to činite.	92,1%	1,2%	2,4%	1,9%	1,7%
Dovodio Vas u situaciju da ga morate moliti za novac.	92,4%	0,7%	2,7%	0,6%	2,5%
Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste dobili od rodbine ili prijatelja.	93,0%	0,9%	1,8%	2,2%	1,8%
Dovodio Vas u situaciju da ste financijski potpuno ovisi o njemu.	93,2%	0,7%	1,6%	1,5%	1,8%
Prisiljavao Vas da mu date vlastiti novac.	93,3%	1,2%	1,6%	1,7%	1,2%
Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.	93,3%	0,9%	2,1%	1,3%	1,7%
Bez Vašeg znanja financijski znatno zadužio obitelj.	93,7%	1,2%	1,5%	1,5%	1,6%
Branio Vam ili onemogućavao da samostalno raspoložete vlastitom imovinom.	94,2%	0,3%	0,9%	1,3%	1,8%
Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati poklon koji ste od nekog dobili.	94,4%	1,4%	1,6%	1,2%	1,0%
Sprečavao Vas ili Vas nastojao odgovoriti od školovanja ili stručnog usavršavanja.	94,5%	1,0%	1,3%	0,9%	1,2%
Posuđivao od Vas novac, a nije ga vraćao.	94,5%	1,2%	1,8%	1,2%	0,9%
Namjerno uništavao Vaše osobne stvari ili imovinu.	95,4%	0,8%	1,4%	0,7%	1,4%
Onemogućavao Vam da se zaposlite.	95,5%	0,8%	1,0%	0,9%	1,5%
Namjerno uništavao zajedničku imovinu.	95,6%	1,1%	1,0%	0,7%	1,2%
Na različite načine financijski iskorištavao Vašu obitelj i/ ili prijatelje.	95,7%	0,1%	0,7%	1,6%	1,4%
Nagovarao Vas da vlastitu imovinu prepíšete na njegovo ime.	95,8%	1,0%	0,5%	0,4%	0,5%
Prisiljavao Vas da vraćate njegove dugove.	95,9%	0,8%	1,3%	1,0%	0,6%
Posuđivao novac od Vaših prijatelja ili Vaše obitelji, a nije ga vraćao.	96,0%	0,7%	0,9%	1,1%	0,8%
Uzimao Vaš ili zajednički novac da bi se kladio ili kockao.	96,1%	0,6%	1,3%	0,9%	0,6%
Dovodio Vas u situaciju da radite za njega bez ili s minimalnom novčanom naknadom.	96,3%	0,3%	1,2%	0,5%	0,8%
Nagovorio Vas da umjesto njega budete nositelj kredita, iako ste ga na kraju otplaćivali Vi.	96,8%	0,7%	0,5%	0,5%	0,4%
Nagovorio Vas da budete jamac za njegov kredit koji ste na kraju otplaćivali isključivo Vi.	97,4%	0,4%	0,6%	0,2%	0,3%
Sprečavao Vas da odete liječniku.	98,2%	0,2%	0,0%	1,0%	0,4%

Slika 19. Učestalost doživljavanja pojedinih oblika ekonomskog nasilja na ženama (sve žene)

sposobnost za stjecanje, korištenje i održavanje ekonomskih resursa, čime se ugrožava njezina ekonomska sigurnost i potencijal za samodostatnost (Adams et al., 2008), u daljnju analizu pod iskustva ekonomskog nasilja uvrstili smo samo one ispitanice koje su odgovorile da su pojedina ponašanja doživjela više puta⁵ s obzirom da takvi odgovori govore o određenim obrascima ponašanja njihovih partnera.

Uzimajući to u obzir, daljnjim analizama utvrđeno je da je **26,8%** svih žena u uzorku **više puta** tijekom intimne veze doživjelo **barem jedan** od 37 navedenih općih oblika ekonomskog nasilja od strane svog intimnog partnera. Ovu brojku možemo smatrati dobrim pokazateljem zastupljenosti ekonomskog nasilja u općoj populaciji žena u intimnim vezama koje žive sa svojim partnerima. Treba imati na umu da je ovo prilično konzervativna procjena jer su u obzir uzeta samo ponašanja koja su se dogodila više puta, iz razloga što predstavljaju obrasce ponašanja.⁶

Oblici ekonomskog nasilja koji su žene najčešće doživljavale od svojih partnera više puta tijekom intimne veze su sljedeći: prigovarjanje načinu na koji žena troši vlastiti novac (13,5% žena doživjelo više puta), dovođenje u situaciju da mora lagati o cijeni nečega što je kupila (11,6% žena doživjelo više puta), dovođenje u situaciju da mora skrivati nešto što je kupila (11,5%), partnerovo uzimanje ženinog ili zajedničkog novca bez njezinog znanja ili dopuštenja (11,4%), donošenje važnih odluka o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili ženinog novca bez dogovora s njom (8,7%) te ponašanje partnera kao da je njegov novac samo njegov, a ženin novac je zajednički (8,0%).

Onemogućavanje financijske neovisnosti zaposlenih žena

Na poduzorku od 296 zaposlenih žena mjerena je učestalost doživljavanja pojedinih ponašanja čiji je cilj onemogućavanje financijske neovisnosti zaposlenih žena. Rezultati su prikazani u tablici 6.

Tablica 6. Učestalost doživljavanja pojedinih oblika ekonomskog nasilja za zaposlene žene u intimnim vezama⁷

	Nikad	Jednom	Nekoliko puta	Često	Vrlo često
Optuživao Vas da loše raspolazete vlastitom plaćom.	88,1%	1,4%	5,4%	3,2%	1,6%
Uznemiravao Vas dok ste bili na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja.	92,1%	0,8%	4,6%	1,5%	1,0%
Nagovarao Vas da prestanete raditi.	92,9%	3,1%	1,6%	0,8%	1,6%
Branio Vam ili onemogućavao odlaske na poslovna usavršavanja, službena putovanja i sl.	93,8%	1,1%	2,1%	1,5%	1,1%
Tražio od Vas da mu date dio ili cijelu Vašu plaću.	94,7%	1,0%	2,0%	1,7%	0,7%
Prigovarao Vam zato što ste u radnom odnosu.	95,2%	1,2%	1,3%	1,1%	1,2%
Bio je neugodan prema Vašim kolegama s posla ili Vam je na neki drugi način uzrokovao probleme na poslu.	95,6%	0,0%	2,0%	1,9%	0,5%
Sprečavao Vas da idete na posao.	96,9%	0,3%	1,8%	0,3%	0,8%

Utvrđeno je da je **7,1%** zaposlenih žena tijekom intimne veze od svog partnera **više puta** doživjelo barem jedan od oblika ekonomskog nasilja koji se direktno odnosi na njihovo zaposlenje.

Oblici ekonomskog nasilja vezani za zaposlenje, koje su zaposlene žene najčešće doživljavale od svojih partnera više puta, su sljedeći: optuživanje da loše radi svoj posao (10,2% žena doživjelo više puta), zabrana ili onemogućavanje druženja s kolegama/kolegicama s posla (7,8%) te uznemiravanje na poslu čestim pozivima, posjetima ili drugim načinima kontroliranja (7,1%).

Ekonomsko nasilje nad ženama s djecom

Na poduzorku od 520 žena koje zajednički s partnerom skrbe za dijete mjerili smo učestalost ponašanja partnera koja su također oblici ekonomskog nasilja, a odnose se na uskraćivanje financijskih sredstava za potrebe djeteta. Rezultati su prikazani u tablici 7.

Tablica 7. Učestalost doživljavanja pojedinih oblika ekonomskog nasilja nad ženama s djecom⁸

	Nikad	Jednom	Nekoliko puta	Često	Vrlo često
Potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete.	91,9%	0,7%	2,7%	2,1%	2,2%
Dovodio Vas do situacije da nemate novca za osnovne potrebe djeteta.	92,8%	0,4%	2,3%	1,8%	2,2%
Odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (poput hrane, odjeće, pelena i sl.).	93,8%	0,2%	2,0%	1,9%	1,7%

Utvrđeno je da je **17%** žena s djecom tijekom intimne veze od svog partnera **više puta** doživjelo barem jedan od oblika ekonomskog nasilja koji se direktno odnose na uzdržavanje djece. 7% žena je od svog partnera više puta doživjelo da je potrošio novac koji je bio

namijenjen za dijete, 6,3% žena je njihov partner više puta doveo u situaciju da nisu imale novca za osnovne potrebe djeteta, a 5,5% žena je više puta doživjelo da je njihov partner odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (poput hrane, odjeće, pelena i sl.).

Ekonomsko nasilje nakon prekida veze

Na poduzorku od 139 žena, koje su upitnik ispunjavale o svom bivšem partneru, ispitali smo jesu li doživjele neke od specifičnih oblika ekonomskog nasilja koji se mogu dogoditi samo nakon prekida braka ili intimne veze, odnosno nakon što partneri prestanu živjeti zajedno. Rezultati su prikazani u tablici 8.

Tablica 8. Zastupljenost pojedinih oblika ekonomskog nasilja od strane bivšeg partnera⁹

Odbijao pomagati oko brige za dijete.	16,1%
Odbijao plaćati alimentaciju za dijete.	15,5%
Financijski ili materijalno Vas ucjenjivao (dugovima, imovinom i sl.).	11,1%
Doveo Vas u situaciju da morate otići iz njegovog stana/kuće, iako ste u njega zajedno ulagali.	7,8%
Doveo Vas u situaciju da morate otići iz zajedničkog stana/kuće, bez da Vam nadoknadi ono što ste u taj stan/kuću Vi osobno uložili.	7,2%
Onemogućio Vam korištenje vlastite ili zajedničke imovine (npr. auto, vikendicu i sl.).	6,6%
Onemogućio Vam pristup Vašim osobnim stvarima ili imovini.	5,0%
Naprosto Vas izbacio iz vlastitog ili zajedničkog stana/kuće.	4,1%

Utvrđeno je da je kod 16,1% žena bivši suprug ili partner nakon prekida braka ili veze odbijao pomagati oko brige za dijete, a kod 15,5% žena odbijao je plaćati alimentaciju. 11,1% žena bivši je partner

8 "Oblici ekonomskog nasilja u tablici sortirani su prema udjelu odgovora "Nikad", počevši s najmanjim rezultatom. Zbroj postotak u pojedinim redcima je manji od 100% jer je kod nekih navedenih ponašača nija manji dio ispitanica odgovorilo "ne znam" ili su odbile odgovoriti na pitanje.

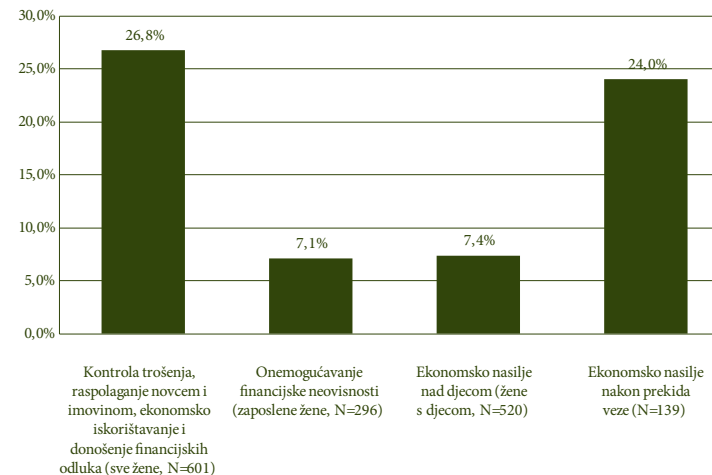
9 Oblici ekonomskog nasilja u tablici su sortirani prema zastupljenosti počevši s najvećim rezultatom.9

nakon prekida veze financijski ili materijalno ucjenjivao (dugovima, imovinom i sl.). Nadalje, između 4% i 8% žena bivši partner doveo je u situaciju da moraju bez ikakve financijske odštete ili naknade otići iz njegovog ili zajedničkog stana/kuće u kojeg su i one osobno ulagale, onemogućio im korištenje vlastite ili zajedničke imovine, pristup osobnim stvarima i imovini ili ih je naprosto izbacio iz vlastitog ili zajedničkog stana/kuće. Analizama je utvrđeno da je **24%** žena nakon prekida intimne veze od svog bivšeg partnera doživjelo **barem jedan** od navedenih oblika ekonomskog nasilja.

Udio žena koje doživljavaju pojedine vrste ekonomskog nasilja

Glavni rezultati utvrđene zastupljenosti ekonomskog nasilja na cijelom uzorku te po subuzrocima ispitanih žena prikazani su na slici 20. Opći oblici ekonomskog nasilja nad ženama, koji se prvenstveno odnose na kontrolu trošenja, neravnopravno ili prisilno raspolaganje ženinim novcem i imovinom, ekonomsko iskorištavanje i donošenje financijskih odluka bez dogovora sa ženom, zastupljeno je u nešto više od četvrtine intimnih veza u kojima partneri žive zajedno. Kod oko 17% zaposlenih žena njihovi partneri različitim ponašanjima pokušavaju onemogućiti njihovu financijsku neovisnost, a otprilike je jednak i udio žena koje zajednički s partnerom skrbe za dijete, a pri tome doživljavaju ekonomsko nasilje jer im partner uskraćuje financijska sredstva za potrebe djeteta. 24% žena doživjelo je i specifične oblike ekonomskog nasilja nakon prekida intimne veze, odnosno nakon prestanka suživota s partnerom.

Slika 20. Zastupljenost ekonomskog nasilja

Međusobna povezanost različitih oblika ekonomskog nasilja

Da bismo ustanovili postoji li međusobna povezanost različitih oblika ekonomskog nasilja po subuzorcima žena, konstruirane su skale koje su prebrojavale ekonomski nasilna ponašanja koja su žene više puta doživjele od strane svog partnera. Korelacije rezultata na ovim skalama prikazane su u tablici 9. Utvrđeno je da su svi oblici ekonomskog nasilja po subuzorcima žena međusobno pozitivno povezani. Na subuzorcima zaposlenih žena utvrđeno je da je ekonomsko nasilje kojim se onemogućava financijska neovisnost pozitivno povezano s doživljavanjem općih oblika ekonomskog nasilja koji se odnose na kontrolu trošenja,

neravnompravo ili prisilno raspolaganje ženinim novcem i imovinom, ekonomsko iskorištavanje i donošenje financijskih odluka ($r=0,738$), kao i s ekonomskim nasiljem koje se odnosi na uskraćivanje financijskih sredstava za potrebe djeteta ($r=0,555$), ali i s ekonomskim nasilje nakon prekida veze ($r=0,572$). Slična je situacija i na poduzorcima žena s djecom, među kojima također postoji povezanost broja doživljenih ekonomski nasilnih ponašanja od strane partnera vezanih uz djecu s kontrolom trošenja i ostalim općim oblicima ekonomskog nasilja ($r=0,776$), kao i s ekonomskim nasiljem nakon prekida veze ($r=0,467$). Drugim riječima, doživljavanje jednih obično podrazumijeva i doživljavanje drugih oblika ekonomskog nasilja, čak i nakon prekida intimne veze.

Tablica 9. Korelacije skala ekonomskog nasilja po subuzorcima žena

		Ekonomsko nasilje – sve žene	Ekonomsko nasilje – zaposlene žene	Ekonomsko nasilje – žene s djecom
Ekonomsko nasilje – sve žene	r	1		
	p			
	N	601		
Ekonomsko nasilje – zaposlene žene	r	,738**	1	
	p	,000		
	N	296	296	
Ekonomsko nasilje – žene s djecom	r	,776**	,555**	1
	p	,000	,000	
	N	520	250	520
Ekonomsko nasilje – žene i bivši partneri	r	,455**	,572**	,467**
	p	,000	,000	,000
	N	139	83	120

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

* Korelacija je statistički značajna uz 5% rizika (dvosmjerno testiranje)

10. Oblici ekonomskog nasilja u tablici izorti rani su prema udjelu odgovora "Nikad", počevši najmanjim rezultatom. Zbog postotak u pojedinih redcima je manji od 100% jer je kod nekih u navedenih ponašanja manji dio ispitanica odgovorio "ne znam" ili su odbile odgovoriti na pitanje.

Drugi oblici nasilja nad ženama – fizičko, psihičko i seksualno nasilje

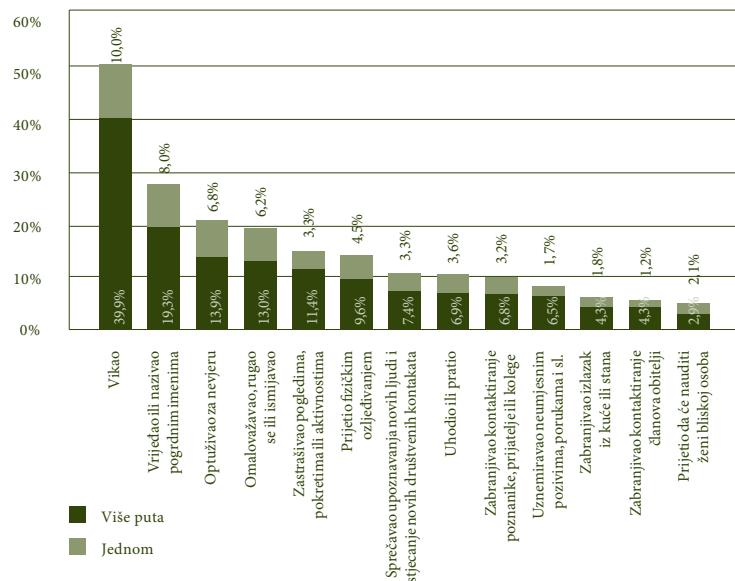
Osim ekonomskog, ispitana je i učestalost doživljavanja drugih oblika nasilja nad ženama u intimnim vezama – psihičkog, fizičkog i seksualnog nasilja. Rezultati su prikazani u tablici 10.

Tablica 10. Učestalost doživljavanja pojedinih oblika nasilja nad ženama¹⁰

	Nikad	Jednom	Dva do četiri puta	Pet do 10 puta	Više od 10 puta
PSIHIČKO NASILJE					
Vikao na Vas.	48,8%	10,0%	12,5%	5,7%	21,7%
Vrijedao Vas ili nazivao pogrdnim imenima.	71,6%	8,0%	7,1%	3,7%	8,5%
Omalovažavao Vas, rugao Vam se ili Vas ismijavao.	79,3%	6,2%	3,9%	3,4%	5,7%
Uhodio Vas ili pratio.	88,7%	3,6%	2,3%	1,2%	3,4%
Uznemiravao Vas neumjesnim pozivima, porukama i slično.	90,8%	1,7%	2,2%	1,1%	3,2%
Nastojao Vas spriječiti da upoznajete nove ljude i stječete nove društvene kontakte.	88,6%	3,3%	2,8%	0,7%	3,9%
Zabranjivao Vam da kontaktirate poznanike, prijatelje ili kolege.	89,3%	3,2%	2,2%	1,7%	2,9%
Zabranjivao Vam da kontaktirate članove obitelji.	94,0%	1,2%	1,1%	0,7%	2,5%
Branio Vam da izađete iz kuće ili stana.	93,2%	1,8%	1,2%	1,1%	2,0%
Optuživao Vas da ste mu nevjerni.	78,3%	6,8%	4,4%	3,3%	6,2%
Prijetio da će Vas fizički ozlijediti.	84,6%	4,5%	1,9%	1,7%	6,0%
Prijetio da će nauditi nekoj Vama dragoj osobi.	93,9%	2,1%	0,4%	0,6%	1,9%
Zastrašivao Vas pogledima, pokretima ili aktivnostima.	84,5%	3,3%	3,5%	2,5%	5,4%
FIZIČKO NASILJE					
Bacao na Vas stvari.	88,5%	3,4%	1,8%	1,6%	3,3%
Namjerno Vas grubo gurnuo ili prodrmao.	82,6%	6,6%	3,4%	1,7%	4,3%
Grubo Vas vukao za kosu, uši i slično.	90,9%	2,3%	1,6%	0,9%	2,6%
Ošamario Vas.	83,7%	7,3%	2,8%	1,3%	3,6%
Udario Vas šakom ili nogom.	89,4%	3,9%	1,8%	0,7%	3,2%
Davio Vas ili Vam udario glavom o zid.	94,1%	1,8%	0,1%	0,9%	2,0%
Pretukao Vas.	94,4%	0,8%	0,8%	0,7%	1,7%
Prijetio Vam ili Vas fizički ozlijedio nekim oružjem (nožem, pištoljem ili drugim oružjem).	96,2%	0,9%	1,0%	0,3%	0,5%
SEKSUALNO NASILJE					
Imao s Vama seksualni odnos protiv Vaše volje.	89,9%	2,5%	2,7%	0,7%	3,5%

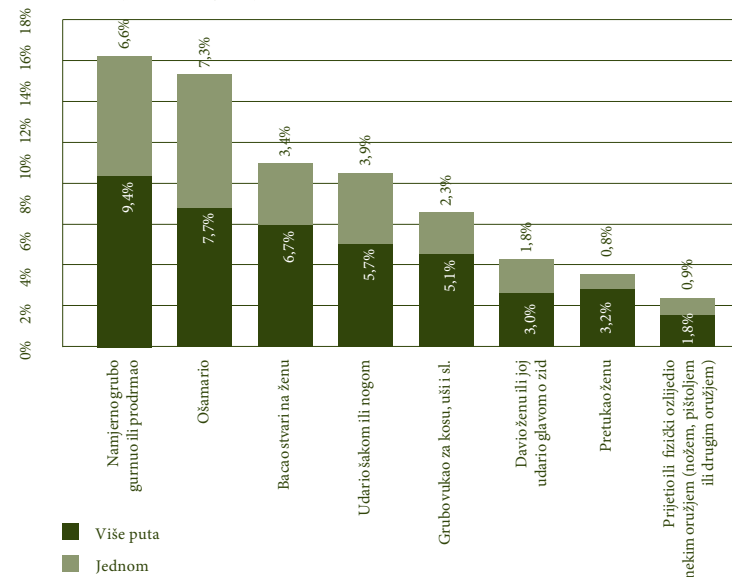
Iskustvo seksualnog nasilja od intimnog partnera ispitano je jednim pitanjem – koliko često je partner imao sa ženom seksualni odnos protiv njezine volje. 89,9% žena odgovorilo je nikad, što znači da je nešto više od 10% žena bilo barem jednom žrtva seksualnog nasilja od strane svog partnera. 3,5% žena odgovorilo je da je seksualni odnos s partnerom protiv svoje volje imalo više od 10 puta! Slike 21 i 22 pokazuju udjele žena koje su različite oblike psihičkog i fizičkog nasilja od svog intimnog partnera doživjele jednom ili više puta. Najzastupljeniji oblik psihičkog nasilja je vikanje što je

Slika 21. Zastupljenost psihičkog nasilja

barem jednom od svog supruga ili partnera doživjela čak polovica ispitanih žena, a više puta gotovo 40%. Po učestalosti zastupljenosti pojedinih oblika psihičkog nasilja slijedi vrijeđanje ili nazivanje pogrdnim imenima (19,3% žena doživjelo više puta, a 8% jednom), potom optužbe za nevjeru, omalovažavanje, ruganje i ismijavanje, zastrašivanje pogledima, pokretima ili aktivnostima te prijetnje fizičkim oružjem što je doživjelo između 10% i 20% žena. I ostali oblici psihičkog nasilja nad ženama također su zastupljeni i to u nešto manje od 10% slučajeva, a to su sprečavanje stjecanja novih

Slika 22. Zastupljenost fizičkog nasilja

i održavanja starih društvenih kontakata s prijateljima, članovima obitelji, kolegama itd., zatim uhođenje ili praćenje, uznemiravanje, zabrana kretanja i prijetnje ozljeđivanja bliskih osoba.

Od fizičkog nasilja najzastupljenije je namjerno grubo guranje ili drmanje, što je 6,6% žena od svog partnera doživjelo jednom, a 9,4% više puta (ukupno od svog intimnog partnera doživjelo 16% žena). 15% žena doživjelo je da ih je partner ošamario (od toga polovica njih jednom, a ostale više puta). Nadalje, oko 10% žena je jednom ili više puta doživjelo da je partner na njih bacao stvari ili da ih je udario šakom ili nogom. Grubo povlačenje za kosu, uši i sl. doživjelo je oko 7% žena, a najteže oblike fizičkog nasilja- davljenje ili udaranje glavom o zid 5% te premlaćivanje 4% žena. Oko 3% žena doživjele su također da im je partner prijetio ili ih fizički ozlijedio nekim oružjem.

Osim osobnog iskustva fizičkog nasilja od strane intimnog partnera, za kojeg su ispitanice odgovarale i na sva ostala pitanja u anketi, iskustva fizičkog zlostavljanja mjerena su još putem dvije varijable: neizravno putem spoznaje ispitanice o iskustvima nasilja od strane njezine najbolje prijateljice te spoznaje o tome je li njezina majka (ili skrbnica) bila izložena fizičkom nasilju u obitelji¹¹.

Na pitanje o spoznaji o tome je li njihovu najbolju prijateljicu njezin sadašnji ili bivši partner ikad udario ili na neki drugi način fizički ozlijedio, samo 53% ispitanica odgovorilo je da se to nikada nije dogodilo (tablica 11). Nešto manje od 18% ispitanica ne zna za takav incident, a 28% njih izjavljuje kako znaju da se tako nešto dogodilo barem jednom, a većina i više puta.

Tablica 11. Koliko je Vama poznato, je li Vašu najbolju prijateljicu njezin sadašnji ili bivši partner ikad udario ili na neki drugi način fizički ozlijedio?

	%
Ne, nikad	52,8%
Jednom	4,4%
Nekoliko puta	14,6%
Često	6,9%
Vrlo često	2,2%
Odbija	1,5%
Ne zna	17,6%
Total	100,0%

Na pitanje jesu li kao dijete vidjele da je njihov otac ili skrbnik bio izrazito grub prema njihovoj majci ili skrbnici, tj. da ju je gurnuo, udario ili slično, 72% ispitanica odgovorilo je kako nikad nisu vidjele fizičko zlostavljanje i kako misle da se ono nije niti dogodilo. Kod 25% ispitanica utvrđeno je da je njihova majka bila žrtva fizičkog nasilja, i to: 6,4% ispitanica nije vidjelo fizičko zlostavljanje, ali znaju da se ono dogodilo, 3,9% vidjele su jednom, a čak 15% vidjele su fizičko zlostavljanje njihove majke ili skrbnice više puta (tablica 12).

Rezultati o fizičkom nasilju nad najboljom prijateljicom i majkom (skrbnicom) ispitanica govore kako je najmanje jedna četvrtina žena u Hrvatskoj bila žrtvom fizičkog nasilja od strane svog intimnog partnera. Treba imati na umu da je ova procjena konzervativna jer ovisi o spoznaji o nasilnom čine od strane treće osobe (u ovom slučaju prijateljice ili kćeri), te ne uzima u obzir odgovore "ne znam". Stoga je, u skladu s često korištenom usporedbom

Tablica 12. Jeste li kao dijete ikad vidjeli da je Vaš otac ili skrbnik bio izrazito grub prema Vašoj majci ili skrbnici, tj. da ju je gurnuo, udario ili sl.?

	%
Nisam vidjela i mislim da se to nije nikad dogodilo	72,1%
Nisam vidjela, ali znam da se to dogodilo	6,4%
Da, vidjela sam jednom	3,9%
Da, vidjela sam više puta	15,0%
Odbija	0,6%
Ne zna – ne sjeća se	2,0%
Total	100,0%

statističkih pokazatelja o učestalosti iskustava nasilja nad ženama kao ‘vrhom sante leda’, razumno pretpostaviti kako je ovaj udio u populaciji žena još veći.

46

Od 37 ponašanja koja predstavljaju opće oblike ekonomskog nasilja koji se mogu pojaviti u svim intimnim vezama ako partneri žive zajedno, statistički značajne razlike između žena koje govore o bivšim i onima koje govore o sadašnjima partnerima utvrđene su kod 26 ponašanja (slika 23). Također, razlike su utvrđene i kod ponašanja koja se odnose na onemogućavanje financijske neovisnosti zaposlenih žena, kao i kod ekonomskog nasilja vezanog za uzdržavanje djeteta. Sva ekonomski nasilna ponašanja kod kojih su te razlike utvrđene zastupljenija su među ženama koje govore o bivšim partnerima. Na temelju ovih rezultata može se pretpostaviti da su žene prepoznale ovakva partnerova ponašanja kao oblik kontrole te su ta iskustva imala utjecaja na odluku o prekidu intimne veze. Ipak, treba uzeti u obzir i mogućnost da su žene koje su odgovarale o svojim bivšim partnerima naprosto odgovarale iskrenije i bile više osviještene.

Ekonomsko nasilje od bivših i sadašnjih partnera

Faktori povezani s ekonomskim nasiljem nad ženama

Da bismo utvrdili potencijalne faktore povezane s ekonomskim nasiljem analizirano je svako ekonomski nasilno ponašanje partnera prema ženi s obzirom na sljedeće varijable: imovinski status, oblik zajednice (brak/izvanbračna zajednica), radni status žene, obrazovanje žene, obrazovanje partnera, tip naselja (selo/grad) i dob žene. Pri tome smo i ovdje pod iskustvom ekonomskog nasilja podrazumijevali ona ponašanja koja su žene od svojih partnera doživjele više puta.

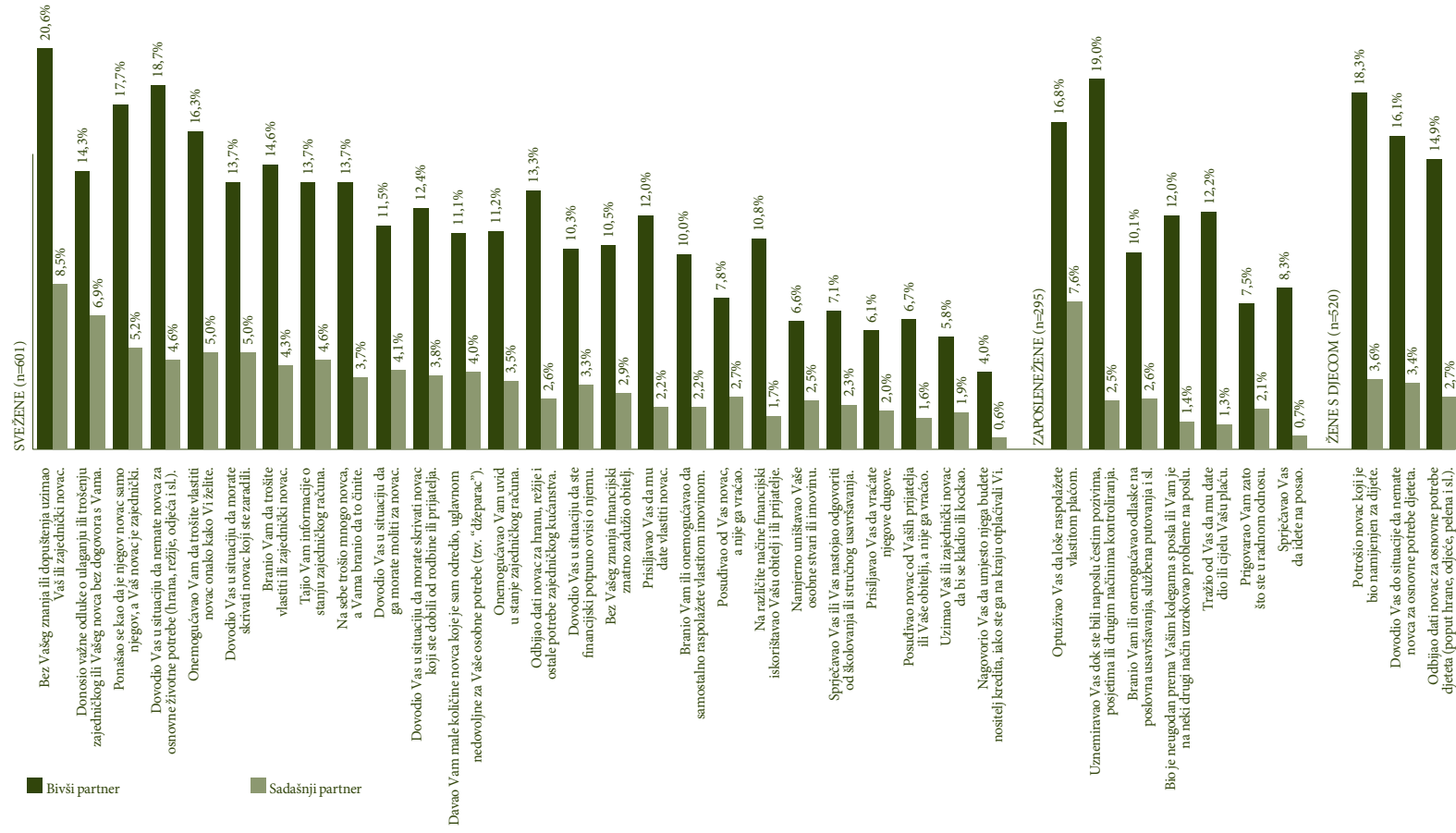
Imovinski status

U analizi zastupljenosti pojedinih oblika ekonomskog nasilja u obiteljima različitog imovinskog statusa korištena je varijabla koja se odnosi na samoprocjenu imovinskog statusa te je za potrebe ove analize rekodirana u 3 kategorije: ispodprosječan, prosječan i iznadprosječan imovinski status obitelji.

Radi velikog broja statistički značajnih razlika (utvrđenih kod čak 34 od 37 indikatora) u zastupljenosti pojedinih ponašanja koja se odnose na kontrolu trošenja, raspolaganje novcem i imovinom, ekonomsko iskorištavanje i donošenje financijskih odluka s obzirom na imovinski status obitelji, rezultati su prikazani tablično (tablica 13). Za sva ponašanja koja predstavljaju ekonomsko nasilje muškarca nad svojom intimnom partnericom utvrđeno je da su najzastupljenija u obiteljima ispodprosječnog imovinskog statusa

Slika 23. Utvrđene statistički značajne razlike u doživljavanju pojedinih oblika ekonomskog nasilja od strane bivših i sadašnjih partnera

(od 5% do 29%), mnogo manje u obiteljima prosječnog imovinskog statusa (od 1% do 13%), a najmanje u obiteljima iznadprosječnog imovinskog statusa (od 0% do 8%). Među ženama ispodprosječnog imovinskog stanja, najveći dio njih – gotovo 30% – više je puta od svog supruga ili partnera doživjelo da je bez njihovog znanja ili dopuštenja uzimao njihov ili zajednički novac, a 26% -27% žena partner je više puta doveo u situaciju da su morale lagati o cijeni nečega što su kupile ili su to morale skrivati. Za razliku od njih, među ženama prosječnog imovinskog statusa ovakve situacije je više puta doživjelo između 10% i 12% njih, a među ženama iznadprosječnog statusa njih oko 4%. Nadalje, oko 24% žena ispodprosječnog imovinskog stanja izjavljuje kako je njihov partner više puta prigovarao načinu na koji troše vlastiti novac te ih dovodio u situaciju da nemaju novca za osnovne životne potrebe poput novca za hranu, režije, odjeću i slično. Ova ponašanja su mnogo manje zastupljena u bolje stojećim obiteljima. Za neka ponašanja (iako su ona ukupno gledano nešto manje zastupljena) razlike s obzirom na imovinski status obitelji su još veće, a ona su također većinom karakteristična za obitelji niskog imovinskog statusa: muškarac na sebe troši mnogo novca, a ženi brani da to čini, žena mora skrivati novac koji je dobila od prijatelja ili rodbine, taji joj informacije o stanju zajedničkog bankovnog računa, brani joj da troši zajednički ili vlastiti novac za koji ga ona mora moliti, zadužuje obitelj bez njezinog znanja i dovodi ju u situaciju da je financijski potpuno ovisna o njemu. Na poduzorku žena koje imaju djecu također se uočava isti trend -oko 20% žena ispodprosječnog imovinskog statusa od svog je partnera više puta doživjelo da ju je doveo u situaciju da nema novca za osnovne potrebe djeteta te da je potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete, dok su prosječnim i iznadprosječnim obiteljima ovi postoci mnogo manji (oko 5%, odnosno 3%).

Zanimljivo je primijetiti da razlike u iskustvima ekonomskog nasilja s obzirom na imovinski status obitelji nisu utvrđene na poduzorcima zaposlenih žena, niti na poduzorku žena koje su odgovarale o svojim bivšim partnerima. Drugim riječima, žene u obiteljima slabijeg imovinskog statusa češće doživljavaju opće oblike ekonomskog nasilja koji se odnose na kontrolu trošenja, raspolaganje novcem i imovinom, ekonomsko iskorištavanje i donošenje financijskih odluka. Također, ekonomsko nasilje češće doživljavaju žene s djecom u obiteljima slabijeg imovinskog statusa, ali kad je riječ o ponašanjima kojima je cilj onemogućavanje financijske neovisnosti zaposlenih žena te o ekonomskom iskorištavanju nakon prekida intimne veze, ona su podjednako zastupljena među ženama u svim društvenim slojevima.

Oblik zajednice (brak/izvanbračna zajednica)

Nije utvrđena niti jedna statistički značajna razlika u doživljavanju različitih oblika ekonomskog nasilja između žena koje s partnerom žive u izvanbračnoj zajednici i žena u braku. Može se stoga zaključiti kako oblik zajednice nije povezan s time hoće li žena biti žrtva ekonomskog nasilja od svog partnera.

Radni status žene

Među općim oblicima ekonomskog nasilja koji se mogu odnositi na sve žene, statistički značajna razlika između zaposlenih i nezaposlenih žena utvrđena je samo kod dovođenja žene u situaciju da je financijski potpuno ovisna o partneru što je zastupljenije među nezaposlenim ženama. Naime, među zaposlenim ženama u takvoj je situaciji više puta bilo njih 2,9%, a među nezaposlenima njih 6,8%. Ipak, s obzirom da u ostalim ponašanjima nisu utvrđene

Tablica 13. Statistički značajne razlike u doživljavanju pojedinih oblika ekonomskog nasilja s obzirom na imovinski status

	Imovinski status			Ukupno	p*
	ispod-prosječan	prosječan	iznad-prosječan		
<i>Sve žene (N=601)</i>					
Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.	24,0%	13,4%	8,3%	13,4%	0,023
Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.	26,9%	11,6%	4,4%	11,7%	<0,001
Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.	26,0%	11,6%	4,1%	11,6%	<0,001
Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.	29,2%	10,8%	3,8%	11,3%	<0,001
Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.	21,1%	8,5%	2,8%	8,6%	<0,001
Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički.	17,7%	8,1%	3,1%	8,1%	0,002
Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).	24,1%	6,9%	3,1%	7,9%	<0,001
Onemogućavao Vam da trošite vlastiti novac onako kako Vi želite.	18,0%	7,1%	4,1%	7,6%	0,002
Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste zaradili.	17,4%	6,9%	2,1%	7,0%	<0,001
Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.	17,7%	6,4%	2,3%	6,7%	<0,001
Branio Vam da trošite vlastiti ili zajednički novac.	17,3%	6,4%	2,3%	6,7%	0,001
Na sebe trošio mnogo novca, a Vama branio da to činite.	18,7%	5,2%	2,3%	6,0%	<0,001
Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati novac koji ste dobili od rodbine ili prijatelja.	18,4%	5,3%	1,1%	5,8%	<0,001
Dovodio Vas u situaciju da ga morate moliti za novac.	17,0%	5,2%	2,3%	5,8%	<0,001
Davao Vam male količine novca koje je sam odredio, uglavnom nedovoljne za Vaše osobne potrebe (tzv. 'džeparac').	16,5%	5,4%	1,1%	5,7%	<0,001
Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.	16,5%	4,7%	1,7%	5,3%	<0,001
Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.	16,0%	4,3%	2,3%	5,1%	<0,001
Dovodio Vas u situaciju da ste financijski potpuno ovisni o njemu.	16,1%	4,2%	2,0%	4,9%	0,001
Bez Vašeg znanja financijski znatno zadužio obitelj.	16,9%	3,7%	1,9%	4,6%	<0,001
Prisiljavao Vas da mu date vlastiti novac.	13,8%	4,1%	1,1%	4,4%	0,001
Branio Vam ili onemogućavao da samostalno raspolazete vlastitom imovinom.	15,5%	3,2%	1,1%	4,0%	<0,001
Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati poklon koji ste od nekog dobili.	13,7%	3,2%	1,1%	3,9%	<0,001
Posuđivao od Vas novac, a nije ga vraćao.	12,3%	3,7%	0,0%	3,9%	0,001
Na različite načine financijski iskoristavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.	12,3%	3,4%	0,8%	3,8%	0,002
Namjerno uništavao Vaše osobne stvari ili imovinu.	10,0%	2,6%	3,1%	3,4%	0,011
Onemogućavao Vam da se zaposlite.	9,3%	2,9%	2,0%	3,4%	0,011
Prisiljavao Vas da vraćate njegove dugove.	9,5%	2,8%	0,0%	2,9%	0,001
Uzimao Vaš ili zajednički novac da bi se kladio ili kockao.	12,4%	2,2%	0,0%	2,8%	<0,001
Namjerno uništavao zajedničku imovinu.	10,0%	2,0%	2,3%	2,8%	0,002
Posuđivao novac od Vaših prijatelja ili Vaše obitelji, a nije ga vraćao.	8,1%	2,8%	0,0%	2,8%	0,008
Dovodio Vas u situaciju da radite za njega, bez ili s minimalnom novčanom naknadom.	8,2%	2,0%	1,1%	2,5%	0,008
Sprečavao Vas da odete liječniku.	5,1%	1,0%	1,1%	1,4%	0,035
Nagovarao Vas da vlastitu imovinu prepisete na njegovo ime.	4,3%	1,0%	0,8%	1,3%	0,038
Nagovorio Vas da budete jamac za njegov kredit koji ste na kraju otplaćivali isključivo Vi.	4,9%	0,9%	0,0%	1,1%	0,011
<i>Žene s djecom (N=520)</i>					
Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne potrebe djeteta.	20,10%	5,00%	3,40%	6,40%	<0,001
Potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete.	21,50%	5,70%	3,40%	7,00%	<0,001

* Hi-kvadrat test

razlike s obzirom na radni status žene, može se pretpostaviti kako ova financijska ovisnost o partneru u ovom slučaju nije oblik ekonomskog nasilja, već odraz teške životne materijalne situacije. No, među ženama s djecom utvrđeno je da zaposlene žene češće doživljavaju ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djece – 10% je bilo u situaciji da je njihov partner više puta potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete (među nezaposlenima 4%), 9% je partner više puta doveo u situaciju da nemaju za osnovne potrebe djeteta (4% među nezaposlenim ženama), a 8% zaposlenih žena s djecom izjavljuje da im je partner više puta odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (među nezaposlenima 3%). Slično je utvrđeno i kad je riječ o ekonomskom nasilju nakon prekida veze ili braka, i to baš kod onih ponašanja koja su također vezana za uzdržavanje djece. Odbijanje plaćanja alimentacije od svojih je bivših partnera doživjelo 23%, a odbijanje pomoći oko brige za dijete 24% zaposlenih žena. Očito da partneri zaposlenih žena činjenicu da žena radi uzimaju kao opravdanje za ekonomsko iskorištavanje i odbijanje izvršavanja svojih obaveza, smatrajući valjda kako se zaposlena žena može i treba sama financijski brinuti za dijete.

Obrazovni status žene

Statistički značajne razlike u doživljavanju pojedinih oblika ekonomskog nasilja s obzirom na obrazovni status žene utvrđene su samo kod pet ponašanja. Među općim oblicima ekonomskog nasilja za sve žene utvrđeno je da je dovođenje žene u situaciju da je financijski potpuno ovisna o partneru najčešće zastupljeno među ženama s najnižim stupnjem obrazovanja (bez škole, s nezavršenom ili završenom samo osnovnom školom), među ženama sa srednjoškolskim obrazovanjem rjeđe (4%), a najmanje među visokoobrazovanim ženama (2%). Od oblika ekonomskog nasilja koji se odnose na pokušaje

onemogućavanja financijske neovisnosti zaposlenih žena razlika je utvrđena kod sprečavanja odlaska na posao i nagovaranja žene da prestane raditi. Oba navedena oblika ekonomskog nasilja najzastupljenija su među niskoobrazovanim ženama (10% i 11%), a mnogo manje ili uopće nezastupljena među srednje i visoko obrazovanim.

Ekonomsko nasilje od strane bivših partnera nakon prekida veze ili braka najzastupljenije je u skupini žena sa srednjoškolskim obrazovanjem. Onemogućavanje pristupa osobnim stvarima i imovini doživjelo je 10% žena u ovoj skupini, 2% niskoobrazovanih te niti jedna visokoobrazovana žena. Da im je partner nakon prekida odbio plaćati alimentaciju za dijete doživjelo je čak 24% žena sa srednjoškolskim obrazovanjem, 18% visokoobrazovanih i 7% niskoobrazovanih.

U skupini ponašanja vezanih za uzdržavanje djeteta nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na obrazovni status žene.

Obrazovni status partnera

S obzirom na obrazovni status partnera utvrđene su razlike kod pet općih oblika ekonomskog nasilja, od kojih su sva najzastupljenija među ženama koje imaju partnera s najnižim stupnjem obrazovanja (bez škole, s nezavršenom ili završenom samo osnovnom školom). Partnerovo uzimanje ženinog ili zajedničkog novca bez njezinog znanja ili dopuštenja podjednako je zastupljeno i među ženama koje imaju niskoobrazovanog i onima koje imaju srednje obrazovanog partnera – oko 13%, a manje među ženama s visokoobrazovanim partnerom (4%). Nadalje, dovođenje u situaciju da nemaju novca za osnovne životne potrebe poput hrane, režija i sl. doživjelo je 13% žena s niskoobrazovanim partnerom, 8% žena čiji partner ima srednjoškolsko

obrazovanje i 2% onih s visokoobrazovanim partnerom. 10% niskoobrazovanih muškaraca svoje su partnerice više puta doveli u situaciju da moraju skrivati novac koji su dobile od rodbine ili prijatelja, 11% njih više su ih puta dovodili u situaciju da ih moraju moliti za novac, a 9% njih više su puta znatno financijski zadužili obitelj. U ostalim obrazovnim skupinama ova su ponašanja zastupljena između 2% i 6%.

Na poduzorku zaposlenih žena, razlike s obzirom na obrazovni status partnera utvrđene su kod sprečavanja žene da ide na posao, što je također najzastupljenije među ženama s niskoobrazovanim partnerima – 9%. Ovakvo ponašanje više je puta doživjelo 3% žena čiji partner ima srednjoškolsko obrazovanje, a 0% onih s visokoobrazovanim partnerima.

Na poduzorcima žena s djecom i žena koje govore o bivšim partnerima nisu utvrđene statistički značajne razlike u doživljavanju specifičnih oblika ekonomskog nasilja s obzirom na obrazovni status partnera.

Dob žene

Dob žene kao faktor povezan s doživljavanjem ekonomskog nasilja najviše je vezan uz nasilje nakon prekida intimne veze. Naime, 14% mladih žena između 18 i 29 godina njihov je partner nakon prekida veze/braka naprosto izbacio iz vlastitog ili zajedničkog stana/kuće, dok je ovakvo iskustvo u ostalim dobnim skupinama žena imalo njih oko 2%. Čak 35% mladih žena u istoj dobnj skupini partner je nakon prekida veze financijski ili materijalno ucjenjivao (dugovima, imovinom i sl.), dok je isto doživjelo 10% žena između 45 i 59 godina, te oko 7% onih starijih od 60 godina. Odbijanje plaćanja alimentacije za dijete najčešće su od svojih bivših partnera doživjele žene koje imaju između 45 i 59 godina – njih 25%, a potom opet one u najmlađoj dobnj skupini – njih 18%.

Od općih oblika ekonomskog nasilja dob je jedino povezana s partnerovim uzimanjem ženinog ili zajedničkog novca da bi se njime kladio ili kockao, što je više puta doživjelo oko 8% žena u skupini od 18 do 29 godina, oko 4% njih u skupini 30 – 44 godine, a mnogo manje među starijim ženama. Kockanje i klađenje u Hrvatskoj noviji su društveni problemi koji svoje zamahe dobivaju otvaranjem brojnih kladionica prije petnaestak godina, a poznato je kako su osobe s problemom kockanja i klađenja u pravilu mlađi muškarci, neoženjeni ili u obiteljima bez djece, obično sa srednjom stručnom spremom (Zoričić, Torre, Orešković, 2009).

U skupinama ekonomski nasilnih ponašanja vezanih za onemogućavanje financijske neovisnosti zaposlenih žena te za uzdržavanje djece nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na dob žene.

Tip naselja (selo/grad)

Tip naselja u kojem žena i njezin partner žive pokazao se značajnim faktorom u iskustvu brojnih ekonomski nasilnih ponašanja. Rezultati su prikazani u tablici 14. Kod svih ponašanja kod kojih je utvrđena statistički značajna razlika između žena iz ruralnih i urbanih područja, utvrđeno je da su ona zastupljenija u urbanim područjima. Drugim riječima, žene koje žive u gradu više su izložene ekonomskom nasilju svojih partnera nego žene koje žive na selu, a to se odnosi i na opće oblike ekonomskog nasilja (uzimanje novca, kontrola trošenja, osiromašivanje, financijsko iskorištavanje), ali i na specifične oblike vezane za zaposlenje žene, uzdržavanje djece te, naročito, ekonomsko nasilje nakon prekida veze i to ono koje se tiče neplaćanja alimentacije i odbijanja pomoći oko brige za dijete.

Tablica 14. Statistički značajne razlike u doživljavanju pojedinih oblika ekonomskog nasilja s obzirom na tip naselja

	Tip naselja		Ukupno	p*
	Selo	Grad		
Sve žene (N=601)				
Bez Vašeg znanja ili dopuštenja uzimao Vaš ili zajednički novac.	7,9%	13,3%	11,3%	0,046
Uzimao Vaš ili zajednički novac da bi se kladio ili kockao.	0,8%	4,0%	2,8%	0,023
Tajio Vam informacije o stanju zajedničkog računa.	2,9%	9,1%	6,7%	0,004
Onemogućavao Vam uvid u stanje zajedničkog računa.	2,3%	7,1%	5,3%	0,008
Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne životne potrebe (hrana, režije, odjeća i sl.).	3,5%	10,5%	7,9%	0,002
Prigovarao načinu na koji trošite vlastiti novac.	9,1%	16,1%	13,4%	0,019
Dovodio Vas u situaciju da morate skrivati da ste nešto kupili.	7,7%	13,9%	11,6%	0,026
Dovodio Vas u situaciju da morate lagati o cijeni nečega što ste kupili.	7,7%	14,1%	11,7%	0,019
Donosio važne odluke o ulaganju ili trošenju zajedničkog ili Vašeg novca bez dogovora s Vama.	5,3%	10,7%	8,6%	0,024
Odbijao dati novac za hranu, režije i ostale potrebe zajedničkog kućanstva.	2,7%	6,6%	5,1%	0,035
Zahtijevao uvid u račun za nešto što ste kupili vlastitim ili zajedničkim novcem.	3,1%	9,5%	7,1%	0,002
Na različite načine financijski iskorištavao Vašu obitelj i/ili prijatelje.	1,8%	5,0%	3,8%	0,047
Ponašao se kao da je njegov novac samo njegov, a Vaš novac je zajednički.	3,8%	10,6%	8,1%	0,003
Zaposlene žene (N=295)				
Opuživao Vas da loše raspolažete vlastitom plaćom.	3,9%	12,7%	10,2%	0,018
Žene s djecom (N=520)				
Odbijao dati novac za osnovne potrebe djeteta (poput hrane, odjeće, pelena i sl.).	2,6%	7,2%	5,5%	0,028
Dovodio Vas u situaciju da nemate novca za osnovne potrebe djeteta.	3,1%	8,3%	6,3%	0,024
Potrošio novac koji je bio namijenjen za dijete.	3,5%	9,0%	7,0%	0,020
Bivši partneri (N=139)				
Onemogućio Vam pristup Vašim osobnim stvarima ili imovini.	0,0%	8,0%	5,0%	0,044
Odbijao plaćati alimentaciju za dijete.	5,0%	21,9%	15,5%	0,015
Odbijao pomagati oko brige za dijete.	6,5%	22,0%	16,1%	0,015

* Fisherov egzaktni test

Povezanost ekonomskog i ostalih oblika nasilja

Povezanost ekonomskog nasilja s ostalim oblicima nasilja nad ženama određivano je na način da su prvo iz originalnih odgovora o učestalosti doživljavanja pojedinih oblika nasilja konstruirane aditivne skale te su potom izračunati Pearsonovi koeficijenti korelacije rezultata žena na tim skalama po subuzorcima (tablica 15). Potom su za sve skupine oblika ekonomskog nasilja provedene multiple linearne regresije u kojima su pojedine aditivne skale ekonomskog nasilja bile kriterijske varijable, a aditivne skale psihičkog i fizičkog nasilja te pitanje o učestalosti seksualnog nasilja činile su potencijalne prediktorske sklopove. Regresija je provedena *stepwise* metodom (tablica 16).

Tablica 15. Korelacije rezultata na aditivnim skalama ekonomskog i ostalih oblika nasilja nad ženama

Fizičko nasilje	r	,428**	,629**	,351**	,643**
	p	,000	,000	,000	,000
	N	601	296	520	139
Psihičko nasilje	r	,089*	,273**	,116**	,208*
	p	,029	,000	,008	,014
	N	601	296	520	139
Seksualno nasilje	r	,398**	,610**	,306**	,533**
	p	,000	,000	,000	,000
	N	601	296	520	139

** Korelacija je statistički značajna uz 1% rizika (dvosmjerno testiranje)

* Korelacija je statistički značajna uz 5% rizika (dvosmjerno testiranje)

Iako se ekonomsko nasilje pojavljuje i u vezama u kojima postoje ostali oblici nasilja, ali i u vezama u kojih drugih oblika nasilja

nema, utvrđeno je da je ono najjače povezano s fizičkim nasiljem, a potom sa seksualnim. Ovo se naročito odnosi na žene koje su zaposlene i doživljavaju ekonomsko nasilje koje se odnosi na pokušaje onemogućavanja njihove financijske neovisnosti od strane partnera, ali se također odnosi i na one koje su doživjele specifične oblike ekonomskog nasilja od bivših partnera nakon prekida intimne veze, poput onemogućavanja pristupa stvarima i imovini, izbacivanje iz stana i slično. Iako postoje statistički značajne korelacije ekonomskog nasilja i sa psihičkim nasiljem, za kojeg je utvrđeno da je, ukupno gledano, najzastupljeniji oblik nasilja nad ženama, te su povezanosti vrlo slabe, što znači da ne samo da se psihičko nasilje pojavljuje zajedno s ekonomskim, već se često pojavljuje i samostalno.

Tablica 16. Rezultati linearnih regresija

Kriterij	R ²	Statistički značajni prediktori	β	P
Ekonomsko nasilje – sve žene	0,195	Fizičko nasilje	,299	<,001
		Seksualno nasilje	,167	<,001
Ekonomsko nasilje – zaposlene žene	0,479	Fizičko nasilje	,355	<,001
		Seksualno nasilje	,361	<,001
		Psihičko nasilje	,128	,004
Ekonomsko nasilje – žene s djecom	0,123	Fizičko nasilje	,351	<,001
Ekonomsko nasilje – žene i bivši partneri	0,444	Fizičko nasilje	,506	<,001
		Psihičko nasilje	,223	,007

Multiplim linearnim regresijskim analizama provjeravana je istovremena povezanost učestalosti sva tri oblika nasilja nad ženama (fizičkog, seksualnog i psihičkog) s učestalošću doživljavanja pojedinih oblika ekonomskog nasilja (tablica 16). Utvrđeno je da su opći oblici ekonomskog nasilja koji se odnose na sve žene koje žive s intimnim partnerima, a uključuju kontrolu trošenja, raspolaganja novcem i imovinom, ekonomsko iskorištavanje i donošenje financijskih odluka, pozitivno povezani s učestalošću doživljavanja fizičkog nasilja i u nešto manjoj mjeri seksualnog nasilja od strane intimnog partnera. Ekonomsko nasilje koje se odnosi na onemogućavanje financijske neovisnosti zaposlenih žena pozitivno je povezano s učestalošću svih ostalih oblika nasilja od strane intimnog partnera, iako jače sa seksualnim i fizičkim, a slabije sa psihičkim nasiljem. Ekonomsko nasilje koje se odnosi na uskraćivanje sredstava za djecu povezano je samo s fizičkim nasiljem, dok je ekonomsko nasilje od strane bivših partnera najjače povezano s fizičkim nasiljem, a djelom i sa psihičkim. Iz navedenog proizlazi da je fizičko nasilje statistički značajan prediktor za sve oblike ekonomskog nasilja, pri čemu je najjači za one oblike ekonomskog nasilja koji se događaju nakon prekida intimne veze. Drugim riječima, u vezama u kojima je postojalo fizičko nasilje, žene nakon prekida takve veze imaju velike šanse da će biti žrtve i ekonomskog nasilja u smislu da će im bivši nasilni partner onemogućavati pristup stvarima i imovini, neće plaćati alimentaciju, brinuti za djecu, niti im nadoknaditi sredstva uložena u njegov ili zajednički stambeni prostor, već će ih materijalno ili financijski ucjenjivati i iskorištavati. Najveći postotak objašnjene varijance ostalim oblicima nasilja nad ženama je kod ekonomskog nasilja nad zaposlenim ženama –

onemogućavanje financijske neovisnosti (48%), pri čemu su fizičko i seksualno nasilje mnogo jači prediktori od psihičkog nasilja. Glavni nalazi ovih analiza su da je fizičko nasilje prediktor za sve vrste ekonomskog nasilja te da među zaposlenim ženama koje njihovi partneri fizički i seksualno zlostavljaju postoje i snažna nastojanja njihovih partnera da im različitim postupcima onemoguće njihovu financijsku neovisnost.

Reference

- Adams, Adrienne E.; Sullivan, Cris M.; Bybee, Deborah; Greeson, Megan R. (2008), Development of the Scale of Economic Abuse. *Violence against Women*, 14 (5): 563-588.
- Bego, Adriana; Benčić, Sandra; Nikolić Ristanović, Vesna; Dokmanović, Mirjana (2007), *Nacionalna studija o obiteljskom nasilju nad ženama u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Centar za žene žrtve rata – Rosa, Autonomna ženska kuća B.a.B.e.
- Državni zavod za statistiku: *Hrvatska u brojkama 2011*, dostupno na: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/CroInFig/hrvatska_u_brojkama.pdf (12.12.2012.)
- Hazl, Vanja; Crnković Pozaić, Sanja; Meštrović, Branka; Taylor, Angela (2011), *Položaj žena na hrvatskom tržištu rada – sažetak studije*. Dostupno na: http://www.wlmicroatia.eu/uploads/docs/final/Synopsis_Final_Cro.pdf (12.12.2012.)
- Klasnić, Ksenija (2011), Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu – konceptualne pretpostavke. *Socijalna ekologija*, 21 (3): 335-356.
- Zoričić, Zoran; Torre, Robert; Orešković, Anto (2009), Kockanje i kladenje – ovisnosti novog doba. *Medicus*, 18 (2): 205-209.

Zaključno

Na temelju intervjua i fokus grupa sa ženama iz opće populacije može se govoriti o visokom stupnju važnosti koji žene pridaju vlastitoj ekonomskoj neovisnosti. One koje su svoj odnos s partnerom okarakterizirale uspješnim, ispunjavajućim i ravnopravnim, kao važnu činjenicu navode i relativno dobru financijsku situaciju. Žene vjeruju kako bi lošije financijsko stanje sigurno negativno utjecalo i na njihov odnos s partnerom. Iako tvrde kako nikad ne bi dozvolile da ih se ekonomski iskorištava, tijekom razgovora smo kod nekih jasno prepoznale ekonomsko zlostavljanje.

S druge strane, identificirane žrtve nasilja gotovo su u pravilu, uz fizičko i psihičko, trpjele i ekonomsko nasilje. Svojom su zaradom financirale nerealne prohtjeve svojih partnera i/ili njihove ovisnosti. Briga o djeci najčešće je bila isključivo ili u najvećoj mjeri njihov zadatak, i glede pokrivanja financijskih troškova, a i u pogledu obavljanja svih poslova. Pritom su se odricale mnogo toga i često nisu imale novca za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba.

Prema iskazima ispitanih žena, ekonomsko nasilje u intimnim/bračnim vezama očituje se na sljedeće načine:

- Partner kontrolira sve troškove;
- Partner ograničava djelomično ili u cijelosti ženino raspolaganje novcem i imovinom;
- Partner troši ženinu zaradu prema vlastitom nahodjenju;
- Partner ograničava ili u cijelosti isključuje ženu pri donošenju financijskih odluka;
- Partner izolira ženu od obitelji i okoline;

- Partner onemogućava ili otežava zapošljavanje žene;
- Ekonomsko nasilje najčešće je “pridruženo” drugim oblicima zlostavljanja.

Na osnovi anketnog istraživanja na reprezentativnom uzroku žena u intimnim vezama (N=601) s minimalno jednom godinom iskustva zajedničkog života s (bivšim ili sadašnjim) partnerom, utvrđeni su osnovni parametri socio-ekonomskog položaja žena te njihova iskustva, prvenstveno ekonomskog, ali i ostalih oblika nasilja u intimnim vezama.

Podaci o vlasništvu nad nekretninama, o radnom statusu, visini prihoda, korištenju automobila i stupnju obrazovanja govore u prilog tezi da su žene u Hrvatskoj u lošijem socio-ekonomskom položaju od svojih partnera.

Vlasništvo nekretnine u kojoj par živi važan je indikator ženinog potencijala za ekonomsku neovisnost. Kvalitativnim istraživanjem utvrđeno je da zlostavljane žene često ostaju s nasilnim partnerom upravo iz razloga što nemaju kamo otići, naročito ako imaju djecu. Anketom je utvrđeno da je samo 11,5% žena vlasnica nekretnine u kojoj živi s partnerom pa su muškarci u mnogo boljoj poziciji u slučaju raskida braka ili prekida intimne veze. Zaposleno je manje od polovine ispitanih žena, što također govori o njihovom vrlo niskom potencijalu za postizanje ekonomske neovisnosti. 21% **žena** nema nikakva mjesečna primanja, a ukupno gledano, gotovo polovina žena ili nema nikakva primanja ili su ona manja od 3.000 kn mjesečno, što jedva dostaje za osnovne životne potrebe, naročito ako imaju djecu ili stambeni kredit. U gotovo dvije trećine intimnih veza ženin partner zarađuje više od nje, a u manje od 20% veza zarađuju podjednako. **Žene su zastupljenije u nižim dohodovnim kategorijama (do 3.000kn), a njihovi partneri u**

višim. Ipak, prema izjavama ispitanica, **u većini veza svi prihodi se smatraju zajedničkim a partneri njima raspolažu ravnopravno, a ravnopravan odnos prevladava i kod donošenja važnih obiteljskih i financijskih odluka.** Nešto manje od 60% žena izjavljuje kako ona i njezin suprug/partner ravnopravno financiraju zajedničke životne troškove. Više je brakova/veza u kojima muškarac većinom ili sve financira, što je vjerojatno posljedica činjenice da žene u pravilu zarađuju manje od svojih partnera. Više od polovine kućanstava ima stambeni ili neki drugi kredit, najčešće zajednički, a ako je podizan samo na jedno ime, onda je to češće na partnerovo. Korištenje automobila, kao jedan od indikatora odnosa moći u kućanstvu, ponovno ukazuje na rodnu neravnopravnost: u većini kućanstava koja posjeduju jedan automobil, njime se koristi muškarac. Ekonomsko nasilje nad ženama kao obrazac partnerovog ponašanja koje se odnosi na kontrolu trošenja, raspolaganje novcem i imovinom, ekonomsko iskorištavanje i donošenje financijskih odluka, kakvo potencijalno mogu doživjeti sve žene koje žive s intimnim partnerom, utvrđeno je u više od četvrtine žena (26,8%). Treba imati na umu da je ovo prilično konzervativna procjena jer su u obzir uzeta samo ponašanja koja su se dogodila više puta pa ih možemo smatrati obrascem postupanja. Najzastupljenija ponašanja su: prigovaranje ženi zbog načina na koji troši vlastiti novac, dovođenje žene u situaciju da mora lagati o cijeni nečega što je kupila, uzimanje ženinog ili zajedničkog novca bez njezinog znanja ili dopuštenja te dovođenje žene u situaciju da mora skrivati nešto što si je kupila. Nadalje, među najzastupljenijim općim oblicima ekonomskog nasilja koji se mogu pojaviti u svakoj intimnoj vezi ako partneri žive zajedno (bez obzira na to jesu li žene zaposlene i imaju li djecu) donošenje je važnih odluka o ulaganju ili trošenju

zajedničkog ili ženinog novca bez dogovora s njom, ponašanje partnera kao da je njegov novac samo njegov, a ženin novac zajednički, onemogućavanje ženi da troši vlastiti novac onako kako ona želi te dovođenje žene u situaciju da nema novca za osobne životne potrebe poput hrane, plaćanja režija, odjeće i sl. Specifični oblici ekonomskog nasilja mjereni su još na subuzorcima zaposlenih žena, žena koje zajedno s partnerom odgajaju djecu te žena koje su govorile o svojim bivšim partnerima. Utvrđeno je da kod 17% zaposlenih žena njihovi partneri različitim ponašanjima pokušavaju onemogućiti njihovu financijsku neovisnost, a otprilike je jednak i udio žena koje zajednički s partnerom skrbe za dijete, a pri tome doživljavaju ekonomsko nasilje jer im partner uskraćuje financijska sredstva za zadovoljavanje potreba djeteta. Specifične oblike ekonomskog nasilja doživjelo je 24% žena nakon prekida intimne veze, odnosno nakon prestanka života s partnerom: odbijanje pomoći oko brige za dijete, odbijanje plaćanja alimentacije, financijsko ili materijalno ucjenjivanje i dr. Gotovo sva ekonomski nasilna ponašanja zastupljenija su u žena koje govore o bivšim, nego u onih koje govore o sadašnjim partnerima. Utvrđeno je da su svi oblici ekonomskog nasilja po subuzorcima žena međusobno pozitivno povezani. Drugim riječima, doživljavanje jednog, obično podrazumijeva i doživljavanje drugih oblika ekonomskog nasilja, čak i nakon prekida intimne veze. Iako je u ovoj studiji naglasak na ekonomskom nasilju nad ženama, ispitana je i učestalost doživljavanja ostalih oblika nasilja – fizičkog, psihičkog i seksualnog. Utvrđeno je da je najzastupljenije psihičko nasilje, a od konkretnih partnerovih ponašanja žene najčešće doživljavaju vikanje (što je barem jednom od svog supruga ili partnera doživjela čak polovina ispitanih žena), a više puta njih

gotovo 40%. Slijedi vrijeđanje ili nazivanje pogrđnim imenima, optužbe za nevjeru, omalovažavanje, ruganje i ismijavanje, zastrašivanje pogledima, pokretima ili aktivnostima te prijetnje oružjem, što je doživjelo između 10% i 20% žena. Od fizičkog nasilja najzastupljenije je namjerno grubo guranje ili drmanje te šamari, što je doživjelo oko 15% žena. Nadalje, oko 10% žena je jednom ili više puta doživjelo da je partner na njih bacao stvari ili da ih je udario šakom ili nogom. Nešto više od 10% žena barem su jednom bile žrtve seksualnog nasilja od strane svog partnera. Kad se analizira odgovor ispitanica na pitanje znaju li da li se fizičko nasilje dogodilo nad njihovom najboljom prijateljicom ili majkom (skrbnicom), doznajemo kako je najmanje jedna četvrtina žena u Hrvatskoj bila žrtvom fizičkog nasilja od strane svog intimnog partnera. Treba imati na umu da je ova procjena konzervativna jer ovisi o spoznaji o nasilnom činu od strane treće osobe (u ovom slučaju prijateljice ili kćeri), te ne uzima u obzir odgovore “ne znam”. Stoga je, u skladu s često korištenom usporedbom statističkih pokazatelja o učestalosti iskustava nasilja nad ženama kao vrhom “sante leda”, razumno pretpostaviti kako je ovaj udio u populaciji žena još veći.

Od faktora za koje smo provjeravale povezanost s ekonomskim nasiljem nad ženama, najznačajnijim su se pokazali imovinski status i tip naselja u kojem par živi (selo/grad). Naime, žene u obiteljima slabijeg imovinskog statusa češće doživljavaju opće oblike ekonomskog nasilja koji se odnose na kontrolu trošenja, raspolaganja novcem i imovinom, ekonomsko iskorištavanje i donošenje financijskih odluka. Ekonomsko nasilje vezano za djecu također je češće u obiteljima slabijeg imovinskog statusa. Ali, ponašanja kojima je cilj onemogućavanje financijske neovisnosti

zaposlenih žena te ekonomsko iskorištavanje žena nakon prekida veze podjednako su zastupljena u svim društvenim slojevima. Tip naselja u kojem žena i njezin partner žive pokazao se također značajnim faktorom u iskustvu brojnih ekonomski nasilnih ponašanja koja su u pravilu zastupljenija u urbanim područjima. Žene koje žive u gradu više su izložene ekonomskom nasilju svojih partnera nego žene koje žive na selu, a to se odnosi i na opće oblike ekonomskog nasilja (uzimanje novca, kontrola trošenja, osiromašivanje, financijsko iskorištavanje), ali i na specifične oblike vezane za zaposlenje žene, uzdržavanje djece te, naročito, ekonomsko nasilje nakon prekida veze i to ono koje se tiče neplaćanja alimentacije i odbijanja pomoći oko brige za dijete. Osim imovinskog statusa i mjesta stanovanja, nađene su i razlike u iskustvima ekonomskog nasilja s obzirom na radni status žene, obrazovni status i žene i njezinog partnera te dob žene.

Utvrđeno je da zaposlene žene češće doživljavaju ekonomsko nasilje vezano za uzdržavanje djece od onih koje su nezaposlene, a slično je utvrđeno i kad je riječ o ekonomskom nasilju nakon prekida veze ili braka, i to baš kod onih ponašanja koja su također vezana za uzdržavanje djece (pomoć oko brige za dijete, plaćanje alimentacije). Čini se da partneri zaposlenih žena činjenicu da žena radi uzimaju kao opravdanje za ekonomsko iskorištavanje i odbijanje izvršavanja svojih obaveza, smatrajući valjda kako se zaposlena žena može i treba sama financijski brinuti za dijete. Niskoobrazovane žene također su podložnije ekonomskom nasilju –partneri ih češće dovode u situacije da su o njima potpuno financijski ovisne, a ako su zaposlene, sprječavaju ih da odlaze na posao i nagovaraju ih da prestanu raditi. Slični su nalazi i s obzirom na obrazovni status partnera, pri čemu je on najčešće također niskoobrazovan.

Ekonomsko nasilje od strane bivših partnera nakon prekida veze ili braka najzastupljenije je u skupini žena sa srednjoškolskim obrazovanjem. Dob se pokazala značajnim faktorom u nekim specifičnim ekonomski nasilnim ponašanjima. Mlade žene su u većem riziku od toga da ih partner nakon prekida veze ili braka naprosto izbací iz vlastitog ili zajedničkog stana/kuće, a također i češće doživljavaju da im njihovi partneri uzimaju novac kako bi se njime kladili ili kockali.

Oblik zajednice nije se pokazao povezanim s time hoće li žena biti žrtva ekonomskog nasilja. Naime, sva su ekonomski nasilna ponašanja podjednako zastupljena u vezama u kojima su partneri u braku kao i u onima u kojima partneri žive u izvanbračnoj zajednici. Utvrđena je i povezanost ekonomskog nasilja s ostalim oblicima nasilja nad ženama. Iako se ekonomsko nasilje pojavljuje i u vezama u kojima postoje ostali oblici nasilja, ali i u vezama u kojima drugih oblika nasilja nema, ono je najjače povezano s fizičkim nasiljem, a potom sa seksualnim. To se naročito odnosi na žene koje su zaposlene i doživljavaju ekonomsko nasilje čiji je cilj onemogućavanja njihove financijske neovisnosti, ali i na ekonomsko nasilje od strane bivših partnera. Fizičko nasilje statistički je značajan prediktor za sve oblike ekonomskog nasilja, pri čemu je najjači za ona ekonomski nasilna ponašanja koji se događaju nakon prekida intimne veze.

Na osnovi istraživanja (i kvalitativnog, i kvantitativnog) čini nam se važnim zabilježiti neke preporuke o kojima valja još ozbiljno raspravljati i potom ih precizno definirati. Tri su razine na kojima treba istovremeno djelovati – prevencija, podrška žrtvama i procesuiranje zlostavljanja.

Preporuke

- Na temelju postojeće Strategije zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2011. do 2016. treba razviti djelotvorne godišnje planove. Nužno je unaprijediti postojeće mjere suzbijanja nasilja nakon sustavnog monitoringa i evaluacije provedenih mjera.

Prevencija

- Edukacija mladih o različitim oblicima rodno uvjetovanog nasilja (pa i ekonomskog) unutar građanskog odgoja temeljni je preduvjet dekonstrukcije rodnih stereotipa i podizanja svijesti o rodnoj ravnopravnosti.
- Edukacija žena prije stupanja u bračnu/izvanbračnu zajednicu osiguravanjem rada predbračnih savjetovališta i tiskanjem edukativnih materijala.

Podrška žrtvama ekonomskog nasilja

- Mjera poticajnog zapošljavanja žrtava nasilja kao i/ili osiguravanja njihove prekvalifikacije treba se sustavno provoditi alociranjem stabilnog iznosa sredstva koja ne smiju biti podložna rebalansima državnog proračuna, jer se ne smije štedjeti kako na ovoj, tako i na drugim osjetljivim skupinama.
- Potrebno je osigurati kontinuiranu edukaciju službenica/ka Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i centara za socijalnu skrb kako bi na primjeren način pristupili osobi koja je žrtva nasilja te joj omogućili ostvarivanje vlastitih prava koja su utvrđena posebnim uredbama i zakonskim okvirom. Primjereno postupanje podrazumijeva odnos u kojem se gradi povjerenje, iskazuje poštovanje i ne otkriva identitet žrtve.
- Nužno je da nadležne institucije (osobito Hrvatski zavod za zapošljavanje i centri za socijalnu skrb) preuzmu odgovornost i

informiraju žene žrtve nasilja o postojanju konkretnih mjera koje će pomoći u njihovom osamostaljivanju i aktivnoj integraciji u društvo.

- Edukacija relevantnih institucija o specifičnostima ekonomskog nasilja, njihovim najčešćim oblicima te uvođenje sustavne evidencije slučajeva ekonomskog nasilja u svim ključnim institucijama koje djeluju sukladno Protokolu o postupanju u slučajevima obiteljskog nasilja.
- Osnivanje posebnog fonda iz kojeg bi se financiralo posebno ugrožene žrtve nasilja, s jasnim kriterijima dodjele. Predvidjeti mogućnost pozajmica i kreditiranja žena koje su pretrpjele ekonomsko nasilje kako bi se stvorili preduvjeti za njihovo osamostaljenje.

Procesuiranje

- Uvrstiti ekonomsko nasilje u Protokol o postupanju u slučajevima obiteljskog nasilja, s preciznim uputama kako se treba ovaj vid nasilja procesuirati.
- Utvrditi precizno kako treba postupati državno odvjetništvo u slučaju prijave.
- Putem Pravosudne akademije osigurati edukaciju svih dijelova pravosudnog sustava kako bi se utvrdila procedura i način procesuiranja ekonomskog nasilja.
- Vođenje sustavne evidencije o prijavama, postupcima državnog odvjetništva i sudskim odlukama.

Summary

From our regional meetings, during the project *Naming, blaming and framing the economic violence in intimate relationships* with our partners from Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, Serbia and Montenegro, the Republic of Croatia has proven to be the most advanced in terms of defining economic violence in the region. The *Law on protection from domestic violence* (Official Gazette No. 137/2009, Official Gazette No. 14/2010, and Official Gazette 60/2010) has clearly defined economic violence and set the baseline for the institutional battle against this fast-growing form of abuse. Croatia has also developed the *National Strategy for Protection against Domestic Violence for the period 2011-2016* and *Protocol for dealing in cases of domestic violence* that generally deal with all types of violence prevention, but have proven to be flawed when economic violence is concerned. Our qualitative and quantitative research, as well as our focus group with our stakeholders during this project have detected a great discrepancy between theory and practice in the cases of economic violence. Mostly, the victims themselves, as well as institutions, have difficulty identifying these perfidious forms of economic abuse; therefore, it is also difficult to prove economic violence. As a consequence, the prosecution always comes into question and these cases rarely reach the stage of bringing legal proceedings. The legal norm cannot be carried out by officials who do not fully understand the issues and complexities of economic violence.

As previously mentioned, most victims of economic violence do not recognize this type of their partner's behaviour as abusive,

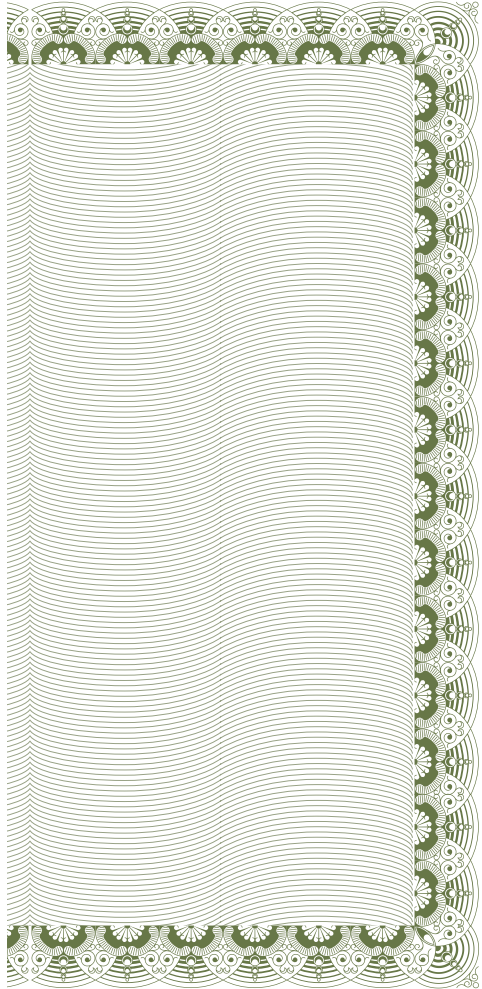
or if they do recognize it, they are most commonly economically dependent on the abuser and consequently, they stay in the abusive environment risking their psychological and physical health.

According to the experiences of women survivors obtained in the in-depth interviews, economic violence in intimate relationships involves the following:

- the partner controls te expenses completely;
- limited or disabled access to money and property;
- economic exploitation;
- limited or non-existing participation in financial decision-making;
- social isolation of the victim;
- preventing or hindering employment;
- other types of violence that predominantly accompany economic abuse.

One of the findings in our quantitative research is the connection between economic violence and other forms of violence against women. Although economic violence occurs in relationships where there are other forms of violence, it can also be present in relationships in which no other form of violence exists. Economic violence has the strongest link with physical and sexual violence. This especially concerns women who are employed and suffering from economic violence in the form of preventing their financial independence. Physical violence is a statistically significant predictor for all forms of economic violence, especially when it comes to economically violent behaviours that occur after an intimate relationship is broken off.

Seeing as the survey and research findings indicate that economic violence is sometimes hard to detect and prosecute, one of the concrete actions that would help end economic and all other forms of violence is education. Firstly, staff seminars and training on the forms and manifestations of economic violence should be enforced in all institutions that are part of the *Protocol for dealing in cases of domestic violence*. This would be crucial for the proper implementation of the *Law on protection from domestic violence* and the *Protocol* as well as assure constant upgrade of skills of the officers and experts dealing with delicate problems of victims of violence. Otherwise, the problem of recognizing economic violence and the fact that it should be sanctioned by law will be reduced to the professional conscience of the individual and the educational role of civil society organizations. Secondly, it is also important to emphasize the importance and the necessity of school education of children and youth on the values of gender equality and the elimination of traditional gender roles and patriarchal values. Thirdly, all relevant state institutions should actively participate in the awareness building process along with women's CSOs and provide free premarital counselling as a strong preventive measure. Finally, the possibility of establishing a special fund for financing victims of economic violence with high allocation criteria, as well as co-financing loans of victims and constant improvement and monitoring of measures and active procedures of relevant stakeholders in the fight against economic violence should be proposed as future recommendations and measures. We hope that these research findings, analysis of the current situation in practice and recommendations, will encourage all responsible decision makers and institutions to finally start actively

working on the prevention, prosecution and protection of victims of economic violence as one of the most common and fast-growing forms of violence in Croatia and in the region.

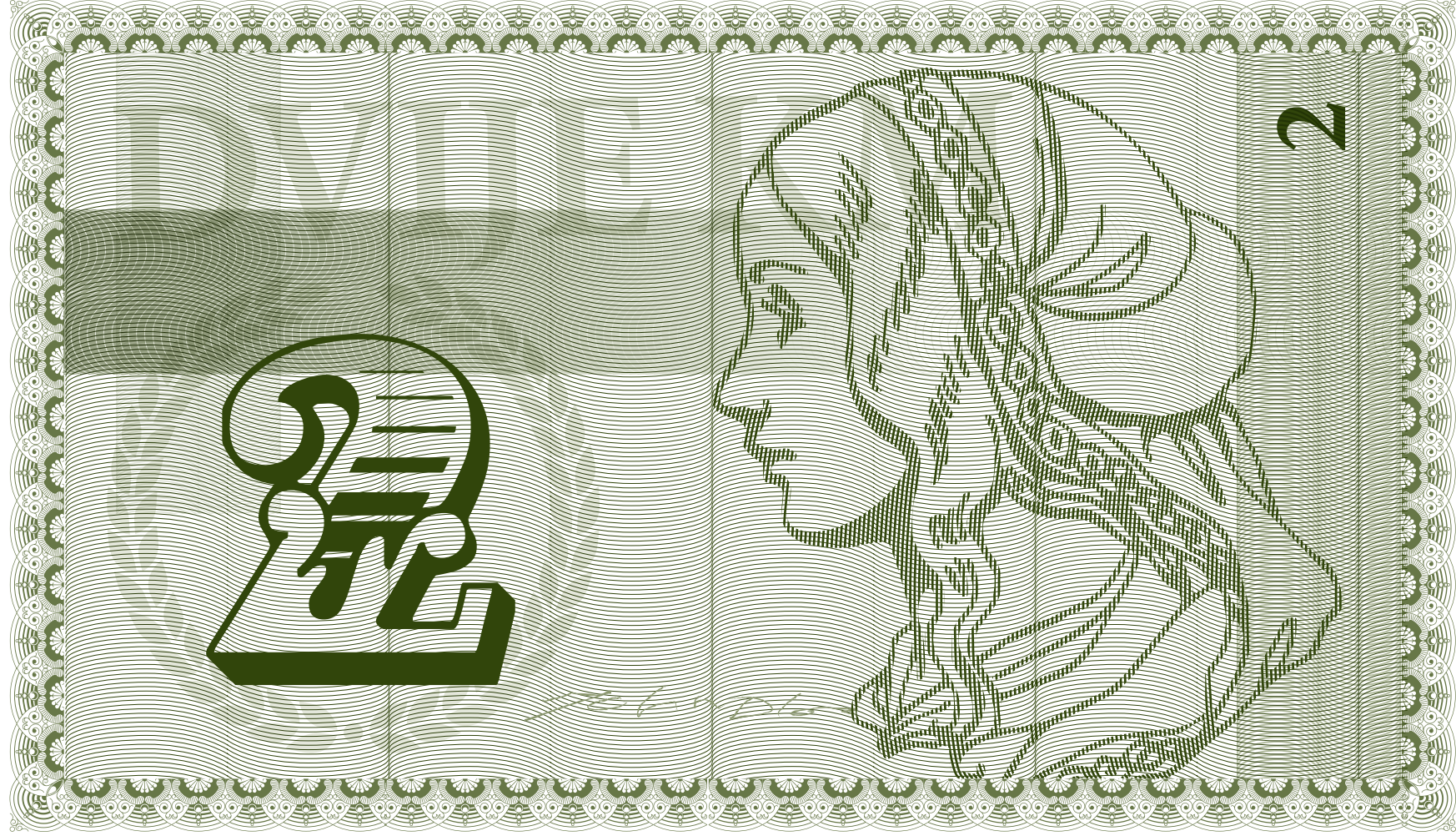

OBITELJSKA / PORODIČNABANKA

BOSNA I HERCEGOVINA

C 55 67811 A

C 55 67811 A

BOSNA I HERCEGOVINA

OBITELJSKA / PORODIČNABANKA

Zakonodavni okvir i analiza stanja

Definicija

Analiza zakona, politika i prakse u zaštiti od ekonomskog nasilja nad ženama polazi od definicije ove forme nasilja kao aktivnosti kojima je cilj kontrola stjecanja, korištenja i zadržavanja ženinih ekonomskih resursa, čime se ugrožava njezina ekonomska sigurnost i potencijal za samodostatnost (Adams i sur., 2008).

Dostupna literatura se slaže da je ekonomsko nasilje samo jedan oblik represije i kontrole kojom nasilnik instrumentalizira svoju moć nad ženom. Ono je dio obrasca ponašanja koje koriste zlostavljači da bi zadržali vlast i kontrolu nad svojom partnericom. Ekonomsko nasilje se u prvom redu odnosi na nejednaku kontrolu nad zajedničkim resursima, uskraćivanje pristupa novcu, zaposlenju ili obrazovanju. U širem smislu, ovaj oblik nasilja odnosi se i na oštećenje ili uništenje imovine i krađu.¹

Neka od nasilnih ponašanja klasificiranih kao oblici ekonomskog nasilja su: uskraćivanje i/ili oduzimanje financijskih sredstava, sprečavanje žene da pronade ili zadrži posao, dovodjenje žene u položaj da moli za novac, učestale provjere potrošenog novca, nedopuštanje ženi da troši novac na sebe ili svoju djecu, trošenje novca namijenjenog za plaćanje računa, hrane itd. ili na sebe,

krađa, uzimanje ili zahtijevanje novca od žene, potpuna kontrola kućnog budžeta, inzistiranje na tome da su svi komunalni računi ili bankovni krediti na ženino ime, davanje ‘džeparca’, neplaćanje alimentacije itd.²

Posljedice ekonomskog nasilja su brojne a zajedničko im je ekonomska ovisnost žene o partneru, oskudica i siromaštvo žene i djece, prijetnja i povreda ženinih razvojnih i obrazovnih mogućnosti te smanjenje ženinih kompetencija za rad. Žene koje trpe ekonomsko nasilje obično su u poziciji da biraju između dva zla: siromaštva ili nasilja.³

Uvodne napomene

U Bosni i Hercegovini (BiH) 20-ak zakona i politika regulišu pitanje ravnopravnosti spolova i zabranu diskriminacije po bilo kojem osnovu uključujući i spol odnosno, zaštitu od nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Nadalje, usvojen je veliki broj podzakonskih akata koji regulišu djelovanje institucija koje su nadležne za zaštitu, uključujući i zaštitu od nasilja u porodici. Treba imati u vidu da je jedan broj akata koji regulišu ovo pitanje donesen na nivou BiH, međutim cijeli niz za ovu oblast važnih zakona poput krivičnog zakona, zakona o zaštiti od nasilja u porodici ili porodičnog zakona su, zbog ustavne nadležnosti, donesen na nivou entiteta ili kantona. Ovo je usložnjava analizu ovog pitanja ali i zaštitu od ekonomskog nasilja nad ženama u partnerskim vezama.

Prilikom analiziranja ovog pitanja treba imati na umu praksu u primjeni zakona podzakonskih akata i politika. Brojnost zakona i

nivoa vlasti rezultira nejednakošću u ostvarivanju prava na zaštitu te (ne)jednakom dostupnošću servisa za sve žene žrtve nasilja na cijeloj teritoriji zemlje. BiH nema jedinstven sistem redovnog praćenja primjene zakona i politika, ili prikupljanja podataka i statistika o rodnoj ravnopravnosti, nasilju nad ženama itd. BiH je patrijarhalna sredina sa strogo podijeljenim rodnim ulogama. Najveći broj zaposlenih žena obavlja većinu kućanskih poslova, te gotovo u potpunosti preuzima brigu o djeci i porodici. Ne treba zanemariti podatke iz Ankete o radnoj snazi u BiH da više od 70% neplaćenih pomažućih članova porodice čine žene. Ženski rad u kući ili polju nije vrednovan. S druge strane, muškarac je u većem broju slučajeva vlasnik ili se vodi kao vlasnik porodične pokretne i nepokretne imovine, često odlučuje i raspolaze porodičnim primanjima bez obzira da li je žena zaposlena ili ne itd.

Ustav BiH, Ustavi Federacije BiH i Republike Srpske

Ustavi u BiH nemaju odredbe kojima se posebno navode ili osiguravaju ženska ljudska prava ili rodna ravnopravnost. Zaštita ženskih ljudskih prava, uključujući i zaštitu od nasilja integrirana je u ustavne garancije zaštite ljudskih prava i zabrane diskriminacije po bilo kojem osnovu uključujući i spol, što je osnovni princip svih Ustava u BiH.

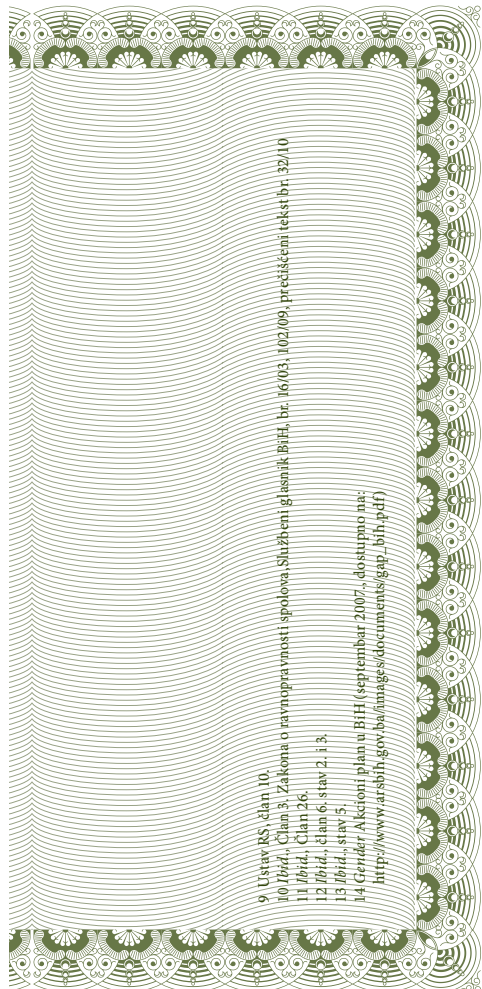
Ustav BiH predviđa obavezu BiH i oba entiteta da osiguraju “najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda”.⁴ Evropska konvencija i njeni protokoli direktno se primjenjuju i imaju prioritet u odnosu na sve ostale zakone u BiH.⁵ Ustav BiH navodi listu odnosno katalog prava koja se

garantuju svim licima na teritoriji BiH, uključujući pravo na život, pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju niti nečovječnom ili ponižavajućem tretmanu ili kazni, pravo na ličnu slobodu i sigurnost, porodični život itd.⁶ Petnaest osnovnih međunarodnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava čija je BiH strana ugovornica navedeni su u Aneksu i uz Ustav čime se država obavezala na poštivanje, zaštitu i ostvarenje, osnovnih standarda ljudskih prava zakonima, politikama i praksom. Zabranjena je diskriminacija u ostvarivanju prava svih lica u BiH po bilo kojem osnovu, uključujući i spol.⁷

Ustavi entiteta na sličan način tretiraju pitanje ljudskih prava i zabranu diskriminacije po bilo kojem osnovu uključujući i spol. Ustav Federacije BiH (FBiH) u Preambuli navodi: “Narodi i građani BiH, odlučni da osiguraju punu nacionalnu ravnopravnost, demokratske odnose i najviše standarde ljudskih prava i sloboda ovim [Ustavom, prim. aut.] osnivaju Federaciju BiH.“ Nadalje, Ustav FBiH osigurava ljudska prava i zabranu diskriminacije na gotovo jednak način kao i Ustav BiH. Federalni ustav garantuje “najviši nivo međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u aktima navedenim u Aneksu”⁸ koji sadržava 21. međunarodnu konvenciju za zaštitu ljudskih prava.

Ustav Republike Srpske (RS) u Preambuli navodi da se ustavno uređenje temelji na poštovanju “ljudskog dostojanstva, slobode i jednakosti, ..., garantovanju i zaštiti ljudskih sloboda i prava ...u skladu sa međunarodnim standardima, zabrani diskriminacije...”⁹ Koncept zaštite ljudskih prava je nešto drugačiji nego u Ustavu BiH i Ustavu FBiH jer se pojedinačnim članovima od člana 10.

4 Ustav BiH, Član II Ljudska prava i osnovne slobode, tačka 1. Ljudska prava.
5 Ibid., tačka 2. Međunarodni standardi
6 Ibid., tačka 3. Katalog prava
7 Ibid., tačka 4. Ne-diskriminacija
8 Ustav FBiH, Poglavje II Ljudska prava i osnovne slobode, A. Opće odredbe, član 2.

- 9. Ustav RS, član 10.
- 10. *Ibid.*, Član 3. Zakona o ravnopravnosti spolova. Službeni glasnik BiH, br. 16/03, 102/09, prečišćeni tekst br. 32/10
- 11. *Ibid.*, Član 26.
- 12. *Ibid.*, član 6, stav 2. i 3.
- 13. *Ibid.*, stav 5.
- 14. Gender Akcioni plan u BiH (septembar 2007, dostupno na: http://www.atsbih.gov.ba/images/documents/gap_bih.pdf)

do člana 49. navode osnovni standardi ljudskih prava. Ustav RS navodi: “Građani Republike su ravnopravni u slobodama, pravima i dužnostima, jednaki su pred zakonom i uživaju istu pravnu zaštitu pred zakonom i uživaju istu pravnu zaštitu bez obzira na... pol, ... ili drugo lično svojstvo.”⁹ Član 36. Ustava predviđa da: “Porodica, majka i dijete imaju posebnu zaštitu. Brak i odnosi u braku i porodici uređuju se zakonom...”

Zakon o ravnopravnosti spolova, politike rodne ravnopravnosti i borbe protiv nasilja nad ženama

BiH je usvojila Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH koji propisuje posebne mjere za postizanje rodne ravnopravnosti i sprečavanje diskriminacije na osnovu roda/spola. Ovaj zakon usvojen na nivou BiH ima nekoliko odredbi koje su važne za analizu pitanja ekonomskog nasilja nad ženama. Zakon definiše i zabranjuje diskriminaciju po osnovu spola kao “svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo kojeg lica ili grupe lica zasnovano na spolu zbog kojeg se licima ili grupi lica otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda.”¹⁰ Obzirom da nasilje u porodici odnosno nasilje u partnerskim vezama u uočljivo većem broju pogađa žene u odnosu na muškarce, interpretacijom ove odredbe možemo reći da ekonomsko nasilje nad ženama u partnerskim vezama je oblik diskriminacije.

Zakon omogućava sudsku zaštitu od diskriminacije ili diskriminacije u ostvarivanju nekog prava po osnovu spola u postupku u kojem se o tom pravu odlučuje kao o glavnom pitanju ili

u posebnom postupku prema Zakonu o zabrani diskriminacije.¹¹

Nadalje, posebnim članom zakona se zabranjuje nasilje po osnovu spola te kaže: “(2) Nasilje na osnovu spola je svako djelovanje kojim se nanosi ili može biti nanijeta fizička, psihička, seksualna ili **ekonomska šteta ili patnja**, kao i prijetnja takvim djelovanjem koje sputavaju osobu ili grupu osoba da uživa u svojim ljudskim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života. (3) Nasilje na osnovu spola uključuje ali se ne ograničava na: a) nasilje koje se dešava u porodici ili domaćinstvu; b) nasilje u široj zajednici; c) nasilje koje počine ili tolerišu organi vlasti ili drugi ovlašteni organi i pojedinci; ...”¹²

Nadalje, imajući na umu kontekst patrijarhalnog društva u BiH koji doprinosi pojavi a naročito nekažnjivosti ekonomskog nasilja nad ženama važno je napomenuti Zakonom ustanovljenu obavezu vlasti “da preduzmu odgovarajuće mjere, uključujući a ne organizirajući se na oblast obrazovanja radi eliminacije predrasuda, običaja i svih drugih praksi zasnovanih na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kojeg spola, kao i na stereotipnim ulogama muškog i ženskog spola...”¹³

Zakonom su uspostavljeni mehanizmi zaštite rodne ravnopravnosti na državnom nivou, nivou entiteta osnivanjem Agencije za ravnopravnost spolova odnosno *Gender* centara na nivou entiteta u okviru izvršne vlasti, osnivanjem radnih tijela koja se bave rodnom ravnopravnosti unutar svih 16 parlamenata u BiH itd. Radi ostvarenja rodne ravnopravnosti odnosno ravnopravnosti spolova donesen je *Gender* akcioni plan (GAP).¹⁴ U Poglavlju XI

GAP-a¹⁵ ističe se da je nasilje nad ženama “izraz neravnoteže moći i neravnopravnosti spolova” te da se u BiH “veliki broj žena suočava sa problemom porodičnog nasilja. Naše društvo je sazdano na dubokim patrijarhalnim temeljima, tako da žene žrtve nasilja ne uživaju podršku društva i suočene su sa tradicionalnim predrasudama i nerijetko nastavljaju život sa nasilnom osobom, prvenstveno zbog ekonomske zavisnosti i straha za djecu.”

Ovo poglavlje GAP-a koje je u cijelosti posvećeno problemu nasilja nad ženama predviđa niz aktivnosti usmjerenih na usklađivanje domaćeg zakonodavstva, politika i prakse sa međunarodnim standardima ljudskih prava, kao i preporukama CEDAW Komiteta. Predviđeno je poduzimanje cijelog niza mjera na izradi strategije za borbu protiv nasilja u porodici, prikupljanja statističkih podataka, edukacije državnih službenika, uključujući sudije i tužioce, o nasilju u porodici i drugim oblicima nasilja nad ženama itd. Nema posebnih mjera koje su fokusirane na specifične pojavne oblike nasilja u partnerskim vezama kao što je to ekonomsko nasilje. U BiH je najavljena izrada novog GAP-a.

BiH je usvojila Rezoluciju o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici¹⁶ što je izraz političke volje najvišeg zakonodavnog tijela u BiH da se suprotstavi nasilju nad ženama. Rezolucijom se parlamentarci i parlamentarke BiH pozivaju na donošenje odgovarajućih zakona i usvajanje budžetskih mjera i javnih politika usmjerenih na zaustavljanje nasilja protiv žena, osiguranje efikasne primjene postojećih zakona, a posebno izricanje zaštitnih mjera i mjera podrške i zaštite žrtava, obuka, kao i vođenje kampanja. BiH je usvojila Strategiju prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za

BiH¹⁷ koja objedinjava ciljeve entitetskih politika u borbi protiv nasilja u porodici. Kao osnovne i posebne ciljeve za prevenciju nasilja u porodici u BiH izdvajaju se analiziranje i usklađivanje zakonodavstva u BiH koje reguliše oblast nasilja u porodici; ostvarivanje veće zaštite žrtava nasilja u porodici i podizanje kvaliteta prakse kroz kontinuiranu edukaciju i senzibilizaciju profesionalnih kadrova i veći stepen koordinacije svih subjekata u procesu zaštite žrtava i prevenciji nasilja u porodici; sistematsko prikupljanje, objedinjavanje, obrađivanje i objavljivanje podataka koji se odnose na oblast nasilja u porodici te, na osnovu ovih podataka, nastavak izrade održivih strategija za borbu protiv nasilja u porodici.¹⁸

Vijeće ministara BiH je na sjednici od jula 2012. godine donijelo Odluku o pristupanju Bosne i Hercegovine Konvenciji Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Očekuje se usvajanje ove konvencije u skorije vrijeme.

Zakon o zaštiti od diskriminacije u BiH

U dodatnim naporima da svoje zakonodavstvo usaglasi sa evropskim standardima, BiH je usvojila Zakon o zaštiti diskriminacije.¹⁹ Pored definisanja pojma diskriminacije te načina i mehanizama zaštite, Zakon predviđa, između ostalog, posebnu zaštitu “porodice, pri čemu će bračni drugovi uživati potpunu jednakost prava kao i odgovornosti u pogledu bračne zajednice, tokom trajanja bračne zajednice i njene rastave uključujući i prava i odgovornosti u pogledu podizanja djece, u skladu s odredbama porodičnog zakona.”²⁰

¹⁵ *Ibid.*, Poglavlje XI, Nasilje u porodici, nasilje na osnovu spola, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje i trgovina osobama
¹⁶ Rezolucija o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici, Službeni glasnik BiH broj 15/08
¹⁷ Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za BiH za period 2009 – 2011. godine, Službeni glasnik BiH, br. 70/09
¹⁸ Grupa autorica: Hajrija Hadžiomerović-Muhić, Fedra Hadžiković, Nihalija Perić, Adisa Zahrić, *Komentar Zakona o namjernošću (spolova) u BiH, H esniški parlament građana Banja Luka, maj 2011.*; poglavlje Diskriminacije (definicija, oblici, zaštita), Natalije Perić.
¹⁹ Zakon o zaštiti od diskriminacije u BiH, Službeni glasnik BiH, br. 59/09
²⁰ *Ibid.*, član 6, stav 1. n.

21 Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 35/05, član 2.
22 *Ibid.*, član 3.
23 *Ibid.*, član 4.
24 *Ibid.*, član 252, stav 2.
25 Porodični zakon RS, Službeni glasnik RS, br. 54/02, 14/08
26 *Ibid.*, član 271.
27 Član 235 Porodičnog zakona FBiH, čl. 253 Porodičnog zakona RS
28 Član 223, Krivični zakon FBiH i član 210, Krivični zakon RS
29 Krivični zakon FBiH, Službene novine FBiH, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, i 42/11, član 222, Glava 20, Krivična djela protiv braka, porodice i mladeži

Entitetsko zakonodavstvo

Entitetski **porodični zakoni** uređuju porodične, bračne i vanbračne odnose.

Porodicu čine “životna zajednica roditelja i djece i drugih krvnih srodnika, srodnika po tazbini, usvojlaca i usvojenika i osoba iz vanbračne zajednice” ako žive u zajedničkom domaćinstvu.²¹ Vanbračna zajednica je zajednica života žene i muškarca koji nisu u braku ili vanbračnoj zajednici sa drugom osobom, koja traje najmanje tri godine ili kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete.²² Koristeći definiciju nasilja iz Zakona o ravnopravnosti spolova, Porodični zakon FBiH zabranjuje nasilničko ponašanje bračnog partnera i u porodici²³ odnosno ponašanje kojim se nanosi ili može biti nanijeta fizička, psihička, seksualna ili **ekonomska šteta ili patnja**, kao i prijetnja takvim djelovanjem koje sputavaju osobu ili grupu osoba da uživa u svojim ljudskim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života. Porodični zakon RS ne regulira nasilje u porodici.

Zakonski bračni partneri su ravnopravni i sporazumno i ravnopravno odlučuju o rađanju i podizanju djece, o uređenju međusobnih odnosa i obavljanju poslova u bračnoj, odnosno porodičnoj zajednici. Nadalje, budući bračni partneri odnosno bračni partneri mogu bračnim ugovorom urediti svoje odnose vezane za bračnu stečevinu.²⁴ Ukoliko je samo jedan bračni partner upisan kao vlasnik zajedničke imovine u zemljišne knjige, drugi partner može zahtijevati ispravku upisa prema zakonu.

Porodični zakon RS²⁵ porodicu definiše kao životnu zajednicu roditelja i djece i drugih srodnika. Vanbračna zajednica definisana je kao zajednica života žene i muškaraca koja je trajala tri godine i duže. Zakon izjednačava bračnu i vanbračnu zajednicu u pogledu prava na međusobno izdržavanje i drugih imovinsko-pravnih odnosa. Raspolaganje zajedničkom imovinom je sporazumno a svojim udjelom u zajedničkoj imovini jedan partner ne može samostalno raspolagati niti ga opteretiti. Bračnim ugovorom koji se sklapa u pisanoj formi i koji je ovjeren kod notara mogu se urediti imovinskopravni odnosi na postojećoj ili budućoj imovini.²⁶ Porodični zakoni uređuju pitanje izdržavanja. Bračni i vanbračni partner koji nema dovoljno sredstava za život ili ih ne može ostvariti iz svoje imovine, a nesposoban je za rad ili se ne može zaposliti, ima pravo na izdržavanje od svog partnera srazmjerno njegovim mogućnostima. Sud će odrediti izdržavanje po osnovu zahtjeva jednog od partnera uzimajući u obzir “njeno imovno stanje, sposobnost za rad, mogućnost zaposlenja, zdravstveno stanje i druge okolnosti od kojih zavisi ocjena njenih potreba.”²⁷ Izbjegavanje davanja izdržavanja za osobu na osnovu izvršne sudske odluke ili izvršne nagodbe je krivično djelo prema oba entitetska krivična zakona.²⁸

Entitetski **krivični zakoni** zabranjuju nasilje u porodici kao krivično djelo kao i druge oblike nasilja nad ženama (pogledati tabelu u prilogu 1. ove analize).

U Krivičnom zakonu FBiH nasilje u porodici definirano je kao **nasilje, drsko ili bezobzirno ponašanje kojim se ugrožava mir, tjelesna cjelovitost ili psihičko zdravlje člana porodice.**²⁹ Interpretacijom ovog člana moglo bi se reći da zakonska zabrana uključuje i zabranu ekonomskog nasilja nad članom porodice

uključujući i nasilje nad ženama. Za krivično djelo nasilja u porodici zapriječena je novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, odnosno do tri godine ako je učinjeno prema članu porodice s kojim počinitelj nasilja živi u zajedničkom kućanstvu. Za kvalifikovana djela nasilja u porodici zapriječene su kazne zatvora od 3 mjeseca pa do kazni dugotrajnog zatvora. U praksi najveći broj djela nasilja u porodici kažnjava se uslovnom kaznom ili novčanim kaznama.

Krivični zakon RS³⁰ definiše i zabranjuje nasilje u porodici na jednak način kao i Krivični zakon FBiH te predviđa mogućnost izricanja novčanih kazni ili kazni zatvora počiniocima ovog krivičnog djela. Zakon u smislu ovog djela pod porodicom ili porodičnom zajednicom podrazumijeva i bivše supružnike i njihovu djecu, kao i roditelje bivših supružnika. Ipak, iako je nasilje u porodici krivično djelo praksa pokazuje da je većina djela nasilja u porodici podvedena pod posebni Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS prema kojem je nasilje u porodici prekršaj koji je kažnjiv novčanom kaznom. Djela nasilja u porodici koja su višestruko ponovljena ili se radi o djelu sa teškim posljedicama tretiraju se kao krivično djelo.

Entitetske krivične zakone treba posmatrati obzirom na postojanje i primjenu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. U daljnjem tekstu analizirani su trenutno važeći entitetski Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici. U momentu kada je finalizirana ova analiza (januar 2013.) upravo su usvojeni novi Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici u oba entiteta.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH

Ovaj Zakon predviđa mehanizme zaštite od nasilja članova porodice što prema definiciji uključuje bračne i vanbračne partnere, bivše bračne i vanbračne partnere kao i njihovu djecu, zajedničku i iz ranijih zajednica, srodnike uključujući roditelje kao i njihovog očuha ili maćehu.³¹ Navodi se da se odnosi među članovima porodice zasnivaju na “humanim principima koji podrazumijevaju međusobno poštivanje, pomaganje, privrženost, održavanje skladnih odnosa uz razvijanje i ispoljavanje najboljih osobina, pri tome imajući u vidu posebno obavezu zaštite djece, poštivanje ravnopravnosti spolova i dobrovoljnost stupanja u brak i vanbračnu zajednicu.”³²

Zanimljivo je da Zakon u osnovnim odredbama kaže “član porodice suzdržat će se od povreda fizičkog ili psihičkog integriteta drugog člana porodice, povrede i diskriminacije po osnovu spola i uzrasta i od stavljanja u stanje potčinjenosti po bilo kom osnovu.”³³

Pojam nasilja u porodici definisan je ukoliko postoji osnov sumnje da su učinjene radnje kojim član porodice “nanosi fizičku, psihičku ili seksualnu bol ili patnju, kao i prijetnje koje izazivaju strah od fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja kod drugog člana porodice.”³⁴ Zakon navodi radnje nasilja u porodici kroz listu djela koja uključuju “svako postupanje člana porodici koje može prouzrokovati ili izazvati opasnost da će prouzrokovati fizičku ili psihičku bol ili patnju”; “oštećenje ili uništenje zajedničke imovine ili imovine u posjedu”; “upotrebu fizičkog nasilja ili prouzrokovanje straha u cilju oduzimanja prava na ekonomsku nezavisnost

30 Krivični zakon RS, Službeni glasnik RS, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 78/10 i 1/12, član 208.
 31 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, Službene novine FBiH, br. 22/05 i 15/06, član 5.; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, decembar 2012., član 6.
 32 *Ibid.*, član 5. stav 2., odnosno član 6. stav 2.
 33 *Ibid.*, član 5. stav 3., odnosno član 6. stav 3.
 34 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, decembar 2012., član 7. stav 1.

zabranom rada ili držanje člana porodice u odnosu zavisnosti ili podređenosti” te “propuštanje dužne pažnje i nepružanje pomoći i zaštite članu porodice i pored obaveze po zakonu.”³⁵

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS

Novi Zakon o zaštiti od nasilja u porodici³⁶ definira članove porodice³⁷ između ostalog kao: supružnike ili bivše supružnike i njihovu djecu kao i djecu svakog od njih; vanbračne partnere ili bivše vanbračne partnere, njihovu djecu ili djecu svakog od njih; srodnike po tazbini do drugog stepena; roditelje partnera i druge srodinike; lica koja žive ili su živjela u istom porodičnom domaćinstvu, bez obzira na srodstvo; kao i lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete začeto, iako nikada nisu živjela u istom porodičnom domaćinstvu.

Zakon propisuje osnovni cilj kao “zaštitu žrtava nasilja u porodici sprečavanjem i suzbijanjem nasilja u porodici kojim se krše ustavom i zakonima zagwarantovana osnovna ljudska prava i slobode.”³⁸ Zakon zabranjuje bilo koji oblik nasilja u porodici odnosno svaku radnju člana porodice ili porodične zajednice kojom se “ugrožava spokojstvo, psihički, tjelesni, seksualni ili ekonomski integritet drugog člana porodice ili porodične zajednice.” Zakon definira da svaka radnja nasilja “**koja ne sadrži obilježja krivičnog djela, predstavlja prekršaj**” a naročito: “iscrpljivanje radom, izglednjivanjem, uskraćivanjem sna ili neophodnog odmora članu porodice; uskraćivanje sredstava za egzistenciju članu porodice; uskraćivanje prava na ekonomsku nezavisnost zabranom rada ili

držanjem člana porodice u odnosu zavisnosti ili podređenosti, prijetnjom ili nedavanjem sredstava za život ili drugim oblicima ekonomske dominacije; oštećenje, uništenje ili prometovanje zajedničke imovine ili imovine u posjedu, kao i oštećenje ili uništenje imovine u vlasništvu ili u posjedu drugog člana porodice, odnosno pokušaj da se to učini; prouzrokovanje straha, poniženja, osjećaja manje vrijednosti, kao i druge radnje koje ne sadrže obilježja krivičnog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici.”³⁹

Iako je sama definicija nasilja u porodici ili u intimnim vezama (bilo da osobe žive zajedno ili su prije živjele zajedno) progresivna, Zakon ne predviđa adekvatne prekršajne sankcije za zaštitu od nasilja u porodici, bilo da se radi o novčanim kaznama, uslovnim osudama ili zaštitnim mjerama.⁴⁰

Entitetske strategije za suzbijanje nasilja u porodici

Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za FBiH⁴¹ nema mjera usmjerenih na sprečavanje posebnih oblika nasilja nad ženama u partnerskim vezama. Strategija je postavila nekoliko ciljeva u prevenciji nasilja u porodici kao što su: usklađivanje propisa i uspostavljanje sistema finansiranja preventivnog djelovanja, potreba žrtava i rada sa nasilnim osobama; kontinuirana edukacija i senzibiliziranje profesionalnih kadrova o nasilju u porodici; razvijanje jedinstvenog multidisciplinarnog modela postupanja u prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici; senzibiliziranje i educiranje javnosti o problemu nasilja; uspostavljanje jedinstvene baze podataka o žrtvama i o nasilnim osobama. FBiH je u procesu

39 *Ibid.*, član 6, stav 2, tačka v, d, i, j.
40 *Ibid.*, proglašnje IV Sankcije, član 23.
41 Strateški plan prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za BiH za period 2009. – 2011. godine, Službeni glasnik BiH, br. 70/09

konsultacija i donošenja novog strateškog dokumenata za prevenciju nasilja u porodici.

Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u RS⁴² kao opšti cilj postavlja uspostavljanje efikasnog i optimalanog nivoa zaštite i prevencije nasilja u porodici. Kao specifični ciljevi postavljeni su: primjenjiv i funkcionalan normativnopravni okvir za sprečavanje i suzbijanje nasilja; unaprijeđeno znanje o razmjerama i aspektima problematike nasilja (statističko, teorijsko, praktično, akademsko, istraživačko); uspostavljen efikasan sistem zaštite i prevencije nasilja; povećana svijest stanovništva o nasilju kao društvenom problemu. Strategija nema mjera usmjerenih na sprečavanje posebnih oblika nasilja nad ženama u partnerskim vezama.

72

U nekim područjima BiH potpisani su Protokoli intervencija u slučajevima nasilja u porodici koje podrazumijevaju zajedničko djelovanje niza institucija i NVO-a nadležnih za rješavanje problema nasilja u porodici.⁴³ Treba naglasiti da se protokolima propisuju načini postupanja i pomoć žrtvama nasilja od strane institucija ali i da se međusobno razlikuju.⁴⁴

Praksa u primjeni zakona i politika

Veliki broj zakona i politika u oblasti zaštite od nasilja usvojenih na različitim nivoima vlasti u BiH, na žalost, ne doprinosi efikasnoj zaštiti žena od nasilja u porodici jer postoji nejednakost u pravima i dostupnim servisima za zaštitu i podršku (ženama) žrtvama nasilja na području cijele zemlje, i to ne samo između entiteta

nego i između kantona, te između seoskih i gradskih sredina itd.⁴⁵ Vlada i dalje nema mjera kojima bi odgovorila na posebnu ranjivost pojedinih grupa žena a time i njihovu veću izloženost riziku od nasilja, npr. Romkinja i žena sa invaliditetom.⁴⁶

Nadalje, BiH nema jedinstvenog sistema za praćenje primjene zakona uključujući prikupljanje podataka o slučajevima nasilja nad ženama, odgovora različitih institucija na slučajeve nasilja itd. Podaci koji se prikupljaju na nivou entiteta nisu dovoljni, nisu uporedivi te ne omogućavaju detaljnu analizu slučajeva ili trendova ili formi nasilja, a time niti primjenu zakona i politika. Dostupni ograničeni podaci u institucijama ali često i u nevladinim organizacijama u najvećem broju slučajeva fokusirani su samo na slučajeve nasilja u porodici.⁴⁷

Komite UN koji prati primjenu CEDAW konvencije u zaključnim komentarima upućenim BiH⁴⁸ je izrazio svoju zabrinutost zbog nepostojanja statističkih podataka o djelima porodičnog nasilja i nasilja nad ženama. Komitet je preporučio BiH da redovno prikuplja podatke o ovim slučajevima te na osnovu podataka i analiza razvija održive strategije za borbu protiv kršenja ženskih ljudskih prava. Međutim, ni šest godina nakon usvajanja i dostavljanja BiH nije provela ovu preporuku Komiteta. Ovo ozbiljno otežava ocjenu efikasnosti provođenja usvojenih zakona i politika u oblasti zaštite od nasilja u porodici.

Nadalje, još uvijek je rano govoriti o primjeni novih entitetskih zakona o zaštiti od nasilja u porodici, te tek treba vidjeti da li su novi propisi doprinjeli efikasnijoj zaštiti žena od nasilja. Međutim, dostupni i nedovoljno detaljni podaci o primjeni propisa o zaštiti od nasilja u porodici ukazuju na relativno mali broj pokrenutih i procesuiranih slučajeva u odnosu na broj prijavljenih krivičnih djela

42 Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj 2009. – 2013., mart 2010., dostupno na: <http://www.vladars.net/ser/sp/cy/1/vla%20da%20centri%20genetars%20i%20media%20i%20borbu%20pro%20u%20nasilja%20u%20porodici%20u%20srpskoj%20u%2010-2013%20prije%20latina.pdf>

43 Protokoli su potpisani npr. u Banja Luci, Kantonu Tuzla, Sarajevu, Zenici, dok Protokoli u Mostaru, Bihaću i Goraždu su u toku izrade, odnosno izmjene i dopune.

44 Više detalja u izvještaju Prava za sve u partnerstvu sa ICVA i grupom Romkinja i liderica: Romkinje za život bez

nasilja: Odgovor institucija na nasilje u porodici, Sarajevo, 2011.

45 *Ibid.*

46 Više u Prava za sve u partnerstvu sa ICVA i grupom Romkinja i liderica: Izvještaj o nasilju u porodici nad Romkinjama u BiH, Sarajevo, 2010.

47 Prava za sve u saradnji sa ICVA i Ekspertnom grupom: Izvještaj o praćenju ženskih ljudskih prava kroz primjenu zakona, Sarajevo, decembar 2012.

48 Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (2006.). Zaključni komentari Bosna i Hercegovina, CEDAW/C/BIH/CO/3, dostupno na: <http://www.ohdhsmen.gov.ba/materijali/preporuke/preporuke%20u%20tjelima/08%20CEDAW%20Zakljucni%20komentari.pdf>, str. 5.

49 Grupa autorica: F. Idraković, A. Čaović, R. Žigič, M. Vlaho, M. Brajković, A. Petrić, i konsultantice: M. Dabić, N. Karadžirović, N. Petrić. *Analiza politika socijalnog uključivanja žena žrtava nasilja u porodici*. Udruga žena, Beograd, 2012.

50 *Ibid.*, 51, 166-171.

52 *Ibid.*

nasilja u porodici; izriče se mali broj zaštitnih mjera; izrečene kazne u slučajevima nasilja u porodici su najčešće uslovna osuda te nešto manje novčana kazna ili druge mjere.

NVO-i ukazuju da su žene žrtve nasilja u porodici izložene diskriminaciji i dodatnoj viktimizaciji, te da nasilje za rezultat ima kršenje i drugih prava žena kao što su zapošljavanje, briga o djeci, stanovanje i pristup pravdi. Nezaposlenost direktno utiče na ekonomski položaj žene i njenu daljnju izloženost nasilju, ali žrtve nasilja vrlo često nisu u mogućnosti, iako imaju potrebne kvalifikacije, da prihvate dostupni posao zbog činjenice da se samostalno brinu o svojoj djeci. Ukoliko nemaju zaposlenje, žene nisu u mogućnosti da plaćaju troškove iznajmljenog ili bilo kakvog stana niti da obezbijede sebi i svojoj djeci zadovoljenje minimuma osnovnih potreba.⁴⁹

Nasilje nad ženama u BiH je uzrok i posljedica ženskog siromaštva i socijalne isključenosti. Nezaposlenost i siromaštvo su česti razlozi zbog kojih žene oklijevaju da napuste nasilno partnerstvo. Iako će za sebe reći da nisu radile, zapravo žene godinama rade posao u kući, na zemlji, brinu o porodici, ukratko rade poslove koji se ne priznaju niti vrednuju, koji su 'nevidljivi'. Zbog duge odsutnosti sa tržišta rada više nemaju jednake šanse da nađu posao jer im nedostaju obrazovanje, vještine i radno iskustvo.⁵⁰ Nadalje, žene su izložene 'nevidljivim' formama nasilja, kao što je ekonomsko nasilje. Nerijetko, u slučaju prekida nasilne veze žene i dalje otplaćuju zajedničke kredite, napuštaju imovinu u koju su godinama ulagale a koja nikada nije bila u zajedničkom ili vlasništvu njihovih partnera itd. Godinama, žene stavljaju prioritete i potrebe svoje djece i porodice ispred svojih i/ili se godinama posve same brinu o preživljavanju svoje porodice.

Iskustva žena žrtava nasilja u rješavanju ključnih egzistencijalnih pitanja po napuštanju nasilne zajednice ukazuju i na alarmantno diskriminatorno ponašanje institucija u primjeni porodičnih i socijalnih zakona. Veoma često žena žrtva nasilja i njena djeca biće obespravljani u podjeli porodične i bračne imovine i utvrđivanja obaveza izdržavanja i dovedeni u opasan rizik siromaštva i marginalizacije. Dodatan problem predstavljaju neefikasni i spori mehanizmi naplate porodičnih izdržavanja.⁵¹

Iako je postignut određeni progres u zaštiti žrtava rodno zasnovanog nasilja u BiH, kako u usvajanju zakonskog okvira za zaštitu tako i u izgradnji određenih mehanizama zaštite, neophodan je dalji angažman vladinog i civilnog sektora u cilju poboljšanja primjene postojećih zakonskih propisa, usaglašavanja postojećih propisa sa standardima zaštite žrtava rodno zasnovanog nasilja, pripremanja i provođenja programa koji će poboljšati položaj žrtava rodno zasnovanog nasilja pogotovo u oblastima zapošljavanja, brige o djeci, stanovanja i pristupa pravdi kako bi se dostigao adekvatan nivo socijalnog i ekonomskog osnaživanja žrtava rodno zasnovanog nasilja.⁵²

Istraživanje

Kako bi se istražilo pitanje ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama na području BiH provedeno je kvalitativno istaživanje korištenjem metoda fokus grupa (FG) i dubinskih intervjuja. Tokom istraživanja provedeni su razgovori sa ukupno 100 žena i to unutar pet fokus grupa, u kojima je učestvovalo 69 žena i 31 individualni intervju. Dodatno održana je i jedna fokus grupa sa predstavnicima insitucija i nevladinih organizacija koje su aktivne u pružanju podrške i servisa ženama žrtvama nasilja. Analiza razgovora provedenih u ovog grupi se nalazi na kraju ovog poglavlja.

74 Analiza provedenih fokus grupa

Generalni podaci

Učesnice tri FG su bile žene koje su preživjele nasilje u porodici, ukupno 42 žene. Učesnice u dvije FG dolaze iz opće populacije, ukupno 27 žena. Nije bilo maloljetnih učesnica. Učesnice su imale od 25. godina, najmlađe, do 81. godinu a to je i najstarija učesnica FG.

Najveći broj učesnica koje su preživjele nasilje u porodici su bile ili su i danas smještene u sigurne kuće ili koriste neke od servisa u nevladinim organizacijama (FG Banja Luka, FG Tuzla i FG Goražde II). U FG je osigurana odgovarajuća teritorijalna pokrivenost BiH, uključujući područja u Federaciji BiH (FBiH) i Republici Srpskoj

(RS), te pokrivenost selo-grad područja. Iako najveći broj učesnica u svim FG dolazi iz grada, 13 učesnica izjavljuje da živi na selu, a 6 u prigradskim naseljima, od ukupno 69 učesnica.

Unutar grupa žena koje su preživjele nasilje najveći broj žena ima nižu stručnu spremu. Samo 7 imaju SSS, 3 izjavljuju da imaju VSS ili VSS. Ostale učesnice nemaju završenu ili imaju samo osnovnu školu. Veći broj učesnica nije se izjasnio o svojoj školskoj spremi. Indikativno je da i najveći broj žena u ovim FG je nezaposleno i nema svoj račun u banci niti su ga ikad imale; jedna izjavljuje da radi pola radnog vremena, a jedna izjavljuje da čisti dva puta sedmično. U FG Goražde II većina žena su starije životne dobi i izjavljuju da su penzionerke (10 žena od ukupno 15 učesnica).

Fokus grupe (žene koje su preživjele nasilje)

Učesnice FG koje su se izjasnile da su preživjele nasilje izjavljuju da trpe ili su trpile nasilje dugi niz godina, i to od 5 do 50 godina, izjavljuju da trpe nasilje “cijeli svoj život.” Uočljivo je da su učesnice, pored drugih oblika nasilja, bile izložene ekonomskom nasilju. Nažalost, često nisu ili još uvijek ne prepoznaju ekonomsko nasilje kojem su (bile) izložene. Uočene su dvije krajnosti u iskustvima žena. Tako, nasilnik ne dozvoljava ženi da ima bilo kakav uvid u finansije, niti da raspolaže novcem. Muškarac obavlja sve nabavke, odlučuje o svim kupovinama. Ženama se zabranjuje da traže ili prime pomoć od matične porodice. Novac koji su zaradile radeći da nasilnik ne zna ili ako bi im neko od porodice dao, žene su krile i od tog novca djeci osiguravale osnovne stvari kao što su užina za školu,

kupovina odjeće i obuće. U jednom slučaju žena je od članova svoje matične porodice dobivala stvari potrebne u kući ali kako to muž nije dozvoljavao, i uništavao je sve što bi dobila.

Nešto drugačije je iskustvo žena koje izjavljuju da su njihovi partneri očekivali ili očekuju od žene da se brine o svemu. Neovisno o nivou obrazovanja i statusa koji uživaju u društvu, te područja na kojem žive (FBiH/RS ili selo-grad), nasilnici u većini slučajeva ne vode računa o osnovnim potrebama porodice. Očekuju od žena da se pobrinu za plaćanje računa, nabavku hrane, opremanje kuće i sl. U potpunosti ignoriraju ovakve vrste obaveza. Nezaposlenim ženama pomagali su članovi porodice, dok su zaposlene svoju platu trošile da bi obezbijedile preživljavanje porodice. Istovremeno, u većini slučajeva, nasilnici svoju platu koriste isključivo za svoje potrebe. Nezaposleni nasilnici su očekivali da im žene pored osnovnih potreba obavezno osiguraju i cigarete.

Žene su često izjavljivale: “Uvijek je moralo biti za njegove cigarete” ili da je bio prioritet muževima obezbijediti alkohol ili drogu, dok su potrebe porodice stavljane u drugi plan. Stoga je većina zarađenog novca odlazila na alkohol ili droge. Žene u velikom broju slučajeva izjavljuju da kada nešto kupe od svoje plate ili prihoda moraju to sakrivati ili lagati da su dobile i sl. Obično se to odnosilo na kupovinu stvari koje su u interesu cijele porodice. O svojim ličnim potrebama uopšte nisu, odnosno ne vode računa.

Jedna učesnica izjavljuje da ako želi napraviti neku nužnu adaptaciju u stanu mora prirediti cijelu predstavu za nasilnika. Tako mora moliti majstore da njezinom mužu predlože popravke kao nužne a ona mora biti izričito protiv kako bi popravke bile odobrene. Tako je

i sa nabavkom namještaja i sl. U drugom karakterističnom slučaju, bivši muž je tražio od žene da mu plaća mjesečni smještaj njihovih zajedničkih kćeri. Žena trenutno živi odvojeno od bivšeg muža i kćeri, u iznajmljenoj sobi i jedva preživljava od pomoći svoje matične porodice.

U najvećem broju slučajeva, nakon razvoda bivši muževi ne plaćaju alimentaciju niti na bilo koji drugi način pomažu oko djece. U jednom slučaju muž je prijetio da će napustiti firmu i raditi na crno samo da ne plaća alimentaciju. U manjem broju slučajeva nasilnici plaćaju alimentaciju. Žene izjavljuju da njihovi bivši muževi smatraju da su plaćanjem alimentacije izvršili sve obaveze prema djeci.

Nekoliko žena vraća kredit i nakon razvoda/prekida partnerstva koji su zajedno podigli kako bi riješili stambeno pitanje. Jedna od učesnica izjavljuje da to radi kako bi njezina djeca imala nešto naslijediti. U jednom slučaju nasilnik je novac potrošio i još se zadužio a kuću nisu završili. U nekoliko slučajeva radilo se o adaptaciji kuće koja je u vlasništvu muža ili muževe porodice, dok se u jednom slučaju radilo o izgradnji kuće za koju je žena pristala da vlasnik kuće bude muž. Veći broj žena nakon napuštanja partnera nema pristup zajedničkoj kući ili stanu već se snalaze za smještaj na različite načine. Jedna od žena je zbog neplaćene kirije morala napustiti stan u kojem je živjela i pronaći drugi. Jedna od žena je pristala da se brine o bolesnom, starijem čovjeku koji je izdržava i obećao joj je nakon smrti ostaviti stan i penziju. Samo jedna od učesnica je nakon napuštanja nasilnika ostala u stanu u kojem su zajedno živjeli. U ovom slučaju su vlasnici stana bili njeni roditelji.

U jednom broju slučajeva muževi ili partneri zabranjuju ženi da

se zaposli ili ukoliko je radila zbog pritisaka napušta posao nakon udaje. Nasilje se nadalje očituje i dolaskom na radno mjesto i uznemiravanjem i žene i poslodavca. Ženin rad u kući ili u vrtu se ne cijeni i ne vrednuje od strane partnera ili njegove porodice. Ako je nezaposlena, nema prihoda ili bez pomoći matične porodice, u većini slučajeva, žena se unutar porodice tretira kao beskorisna.

Većina učesnica smatra da bi im pomoglo i da bi se mnogo prije odlučile napustiti nasilnika kada bi im država obezbijedila smještaj ili pomoć oko zapošljavanja. Nadalje, veći broj učesnica koje su preživjele nasilje i pored teških uslova u kojima žive same ili sa djecom nisu uspjele ostvariti socijalnu pomoć jer su sposobne za rad.⁵³ Jedina pomoć u većini slučajeva je dječiji doplatak.

76

Jedan broj učesnica i pored toga što trpe ili su trpjele nasilje u raspravi o porodičnim finansijama imaju stavove o podjeli poslova na muške i ženske, o zajedničkim finansijama, o važnosti da žena brine o djeci i njihovim potrebama. Veliki broj žena nema vozačku dozvolu i nikad nisu vozile. Ukoliko posjeduju automobil vozi ga muškarac. Manji broj žena iz ove grupe ima ušteđevinu za koju muž ne zna. Iako veći broj učesnica u grupama koje su preživjele nasilje ili još uvijek teško žive te nemaju račune u bankama, ipak rijetko, u ovim grupama žene imaju zajedničke račune sa muževima.

Fokus grupe (žene iz opće populacije)

U FG Sarajevo i FG Goražde I, sa učesnicama iz opće populacije, uočavaju se ponovno različitost u stavovima i iskustvima kada učesnice govore o ekonomiji porodice i svojim finansijama. Sa jedne strane žene tradicionalno pristupaju ovim pitanjima. Žene smatraju prirodnim podjelom poslova na muške i ženske. Brigu oko npr. automobila i sl. smatraju poslom kojima se isključivo bave muževi. Kupovina namještaja, krečenje i sl. se smatra ženskim poslom pa u najvećem broju slučajeva žene donose odluku kada će se krečiti i kada šta treba kupiti. Muškarci su zaduženi oko pregovaranja sa majstorima a žene za sve ostalo.

Većina žena iz opće populacije je zaposleno ili na razne načine ostvaruju prihod, npr. penzionerke, honorari i sl. Većina žena u ove dvije grupe imaju odvojene račune. Jedan broj radi na crno i nisu osigurane ali primaju nadoknadu sa kojom, izjavljuju, same raspoložu. Veći dio svoje zarade troše na djecu i kuću. Izjavljuju da račune plaćaju po dogovoru. Jedna od žena izjavljuje da iako je uvijek novac bio kod nje i ona ga je raspoređivala ali se bolje osjeća sad kada i ona radi nego kada nije radila. Sve izjavljuju da su slobodne otići frizeru kad za to osjete potrebu. Kada kupuju garderobu ili neke sitnice za sebe jedan dio njih ne obavještava muža o tome jer smatra da se to njega ne tiče. Jedan broj žena ne govori da su sebi nešto kupile jer muževi smatraju da im to nije potrebno. Većina žena kupuje garderobu i druge potrepštine kako za djecu tako i za muža. Jedan dio njih je izjavilo da ima 'crni fond', odnosno ušteđevinu za koju muž ne zna.

Unutar opće populacije se javlja, uslovno rečeno, i druga grupa žena koje izražavaju stavove koji se odlikuju individualnošću i samosvješću.

53 Prema važećim zakonima nesposobnost za rad pored nedostata sredstava za život je obavezni uslov za ostvarivanje prava na socijalnu pomoć.

Zanimljivo je da u ovoj grupi dominiraju visoko obrazovane žene te da kod većine žena u ovoj grupi, i partneri su visoko obrazovani, ili imaju najmanje srednju stručnu spremu. Ove učesnice duži period rade i nikada nisu bile finansijski ovisne o mužu/partneru. Jedna učesnica izjavljuje da je muž finansijski ovisan o njoj.

Unutar ove grupe jedan broj žena posjeduje odnosno nasljedio je vlastitu kuću, dok muževi/partneri posjeduju svoje kuće. Poslovi u domaćinstvu su ravnomjerno podjeljeni. U ovoj grupi žene posjeduju i voze automobile. Neke od žena izjavljuju da nemaju automobil jer to ne žele. Račune plaćaju po dogovoru, iako izjavljuju da većim dijelom plaćaju one jer zarađuju više. Žene koje posjeduju kuće plaćaju račune za svoje a muževi za svoje kuće.

Kupovina namještaja, tehničkih aparata, krečenje i sl. obavlja se po dogovoru. Većinom žene iniciraju kupovinu. U ovoj grupi žene izjavljuju da kad primjete da nešto treba uraditi u kućanstvu o tome obavijeste muža i zajedno se angažuju oko takvog posla. Muškarci se pretežno bolje razumiju u tehničke stvari i krečenje pa su zaduženi oko pregovaranja sa majstorima i pronalaženja najboljeg uređaja, a žene za namještaj i garderobu. Sve izjavljuju da imaju slobodu da odu kod frizera kad za to osjete potrebu ili da bilo šta sebi kupe kao i njihovi partneri. Većina ih kupuje garderobu i druge potrepštine za djecu i finansira njihovo školovanje.

Unutar ove grupe iz opće populacije žene izjavljuju da imaju ušteđevinu za koju muž zna, ali ta ušteđevina je isključivo njihova i za njihove potrebe. Jedan broj njih je podizao kredit i imao povremene pozajmice. Najčešće se radilo o kupovini nekretnina

koje su u njihovom vlasništvu ili za pokretanje privatnog biznisa. Jedna od učesnica izjavljuje da muž obavlja dosta kućanskih popravki i dodatno se bavi poljoprivrednim poslovima kako bi izjednačio to što manje zarađuje.

Analiza podataka prikupljenih metodom polustrukturiranih individualnih intervjuja

Generalni podaci

Intervjuisane žene su sa područja Sarajevskog i Zeničkodobojskog kantona. Starosna struktura ispitanica je od 1950. do 1985. godišta. Šesnaest intervjuisanih žena su žrtve nasilja u porodici, dok četrnaest spada u opštu populaciju. Intervjui su trajali u prosjeku od 10 do 45 minuta. Žene iz opšte populacije su kratko odgovarale na pitanja, bez dubljeg pojašnjavanja, tako da su njihovi intervjui trajali kraće od intervjuja žena žrtava nasilja.

Dvadeset intervjuisanih žena živi u gradu, a deset na selu. Polovina učesnica je završila srednju školu, dvanaest je završilo visoku školu, dok su tri imale završenu osnovnu školu. Dvije trećine ispitanica su zaposlene ili traže posao, dok jedna trećina nikada nije radila i ne namjerava potražiti posao. Dvije ispitanice su napustile nasilnu vezu, razvedene su, dvije su u vanbračnoj vezi, ostale su u braku. Dvije trećine ispitanica ima djecu, od toga trinaest žena koje žive u nasilnim vezama i sedam žena koje spadaju u opštu populaciju.

Oko polovine ispitanica su vlasnice ili suvlasnice stana ili kuće u kojoj žive sa svojom porodicom ili partnerom. Pet žena koje spadaju

u opštu kategoriju i tri koje su u grupi nasilja su vlasnice stana, po pet ispitanica iz obe grupe su suvlasnice stana, dvije ispitanice iz opšte populacije sa porodicom žive kao podstanari. Interesantno je da samo dvije žene iz opšte populacije žive u stanu koji je vlasništvo muža, dok njih osam koje su izložene nasilju žive u stanu ili kući koja je vlasništvo muža ili njegove porodice. Veći broj žena koje nisu vlasnice stana ulažu novac u renoviranje i opremanje stana. Pa tako ispitanica iz Zenice, visoko obrazovana, kaže:

“Ja sam podigla kredit, pošto je on imao već stan ja sam htjela da nekako doprinesem. Tako smo se dogovorili, npr. bile su loše instalacije, renovirali smo čitav stan i opremili. Prošle godine sam otplatila taj kredit.”

78 Nastavak razgovora se odnosio na način raspolaganja novcem i donošenju odluka koje se tiču finansija u porodici ili intimnoj vezi.

Zaposlenje, profesionalni život i porodična finansijska slika

Anketirane žene iz opšte populacije su sve zaposlene, kao i njihovi partneri. Žene koje su živjele ili još uvijek žive u nasilnoj vezi su u većini slučajeva nezaposlene, devet nezaposlenih i sedam zaposlenih. Interesantno je napomenuti da žene koje rade, a u nasilnim su vezama, najčešće izdržavaju porodicu dok njihov partner u većini slučajeva zarađeni novac troši na sebe i svoje potrebe. Primjer ispitanice iz Sarajeva koja ima svoj privatni biznis:

“Ja sam finansirala sve od svojih novaca, kupovala sam hranu, plaćala režije i vrlo malo novca mi je ostajalo za neke eventualno moje potrebe... Bio je redovan posjetilac kladionica. Tu je

pretpostavljam trošio većinu svoje imovine i plate.”

Problemi zapošljavanja i održavanja posla su značajni i uveliko određeni iskustvom nasilja koje ispitanica prolazi. Ispitanice su izjavile da je situacija nasilja uticala na njihovu radnu učinkovitost zbog čega su često bile opominjane od strane nadređenih. Pojedine ispitanice su imale probleme na radnom mjestu zbog čestih dolazaka na radno mjesto i kontrola partnera. Medicinska sestra iz Zenice kaže:

“Ja kad imam problem kući i na poslu razmišljam o tome. To i moje kolegice primjete i ljekari. Govorili su mi da potražim pomoć... Bio je ljubomoran i za njega ni jedna sestra nije poštena. Kada bi saznao da je došao novi ljekar, češće bi dolazio i znao mi je praviti probleme.”

Uočava se povezanost između nasilja i radnog iskustva. Jedan broj žena nema radnog iskustva jer im partner nije dozvoljavao da se zaposle ili im nije dozvoljavao da napreduju i stručno se usavršavaju.

“Nije dozvoljavao da se ja profesionalno usavršavam jer nije htio da ja budem obrazovanija od njega. Zato mi nije dozvolio da završim za višu sestru... Bitno je da on ima diplomu i da uvijek govori da je njegova žena srednjoškolka. To meni smeta.”

Simptomatično je razmišljanje žena da nije prikladno da se udate žene koje imaju djecu dodatno edukuju, posebno ako to podrazumjeva izbjavanje iz kuće na više dana. Vrlo često

žene napuštaju posao kako bi se posvetile odgoju djece. Dvadesetosmogodišnja frizerka iz okoline Sarajeva je rekla:

“Ne voli ni moj muž baš da ja tako negdje idem, a ne bih ni ja mogla da ostavim njega i dijete na nekoliko dana. Drugačije je sve kad je čovjek u braku.”

Ispitanice iz grupe žena koje spadaju u opštu populaciju, njih dvanaest od četrnaest ispitanih, nema pomenute probleme, partner ne utiče na njihovo stručno usavršavanje i napredovanje na poslu.

Većina ispitanica koje trpe nasilje ne zna koliko zarađuje njihov partner i nema uvid u porodične finansije. Oko polovine svih ispitanica ima zajedničke račune sa svojim partnerima (plate primaju na odvojene račune zbog administrativnih propisa ali novac troše zajedno i smatraju da imaju zajednički račun), s tim da ispitanice koje žive u nasilnim vezama ne kontrolišu potrošnju novca, dok većina žene iz opšte populacije ima jednak pristup i slobodu trošenja kao i njihovi partneri. Ispitanice iz opšte populacije su ovakvu odluku donosile radi lakšeg uvida u finansijsku situaciju porodice. Također za ovakvu odluku su se odlučivale iz razloga jer im se to činilo logičnim ako imaju zajedničko domaćinstvo i zajedničke troškove da imaju i zajednički račun. Diplomirana pravica iz Sarajeva:

“Pošto zajedno živimo imamo i zajednički račun. Pošto sve dijelimo tako smo odlučili da dijelimo i finansije.”

Žene koje imaju odvojene račune od svojih partnera, opšta populacija, dio sredstava izdvajaju za porodične troškove a dio

zadržavaju za svoje lične troškove ili štednju. Veći broj ispitanica koje trpe nasilje ne radi, tako da nema prihode i finansijski su ovisne o partneru. Jedna od ispitanica iz opće populacije je zaposlena, a partner iako radi ne prima platu jer je firma pod stečajem. Oboje žive od njene plate i uštedevine koju je stekla prije braka. Jedna ispitanica iako radi nema uvid ni u svoju platu jer je bankovna kartica kod muža, i on joj daje džeparac.

Troškove domaćinstva, kod ispitanica iz opšte populacije, podjednako snose oba partnera u zavisnosti od visine primanja koja imaju. Partner koji više zarađuje, više izdvaja za domaćinstvo. Oba partnera imaju dovoljno sredstava za svoje lične troškove. Muškarci u malo većem broju su vlasnici automobila, žene ovo ne smatraju dominacijom jer nisu zainteresirane za vožnju i održavanje automobila.

Ispitanice koje ne rade, a žive u nasilnim vezama, nemaju uvid u porodične troškove jer nabavku namirnica i plaćanje računa obavljaju njihovi partneri. Ove ispitanice nemaju novac za svoje lične potrebe jer njihovi partneri smatraju da imaju sve što im je potrebno. Također, ispitanice iz ove skupine koje rade u većem procentu nemaju uvid u porodične troškove jer su partneri preuzeli brigu o novcu. Ove žene najčešće imaju džeparac koji im pokriva minimalne dnevne troškove.

Okolo polovine ispitanica ima kredit. Krediti su najčešće podizani za kupovinu stana ili automobila. Nosioци kredita su u većem broju muškarci. Jedna od ispitanica iz opšte populacije, koja je nositeljica kredita, sklopila je takav ugovor sa bankom po kojem se rata kredita dijeli na dva jednaka dijela i zajedno sa partnerom otplaćuje kredit.

Jedna od ispitanica koja živi u nasilnoj vezi je nositeljica kredita, pošto partner vodi računa o njihovim primanjima i kod njega se nalazi njena bankovna kartica, ne zna tačno koliko još rata treba da otplati.

Mali broj ispitanica ima povremena zaduženja. Ispitanice iz opće populacije najčešće se zadužuju koristeći odobreni limit na bankovnim karticama, koji same vraćaju. Ispitanice koje žive u nasilnim vezama se najčešće zadužuju za kupovinu namirnica, odjeće i obuće djeci i dugove vraćaju od svoje uštedevine. Iskustvo tridesetpetogodišnje nezaposlene žene koja živi na selu:

“Pa ponekad ja posudim novac da on ne zna. Vratim kad mogu. Eto, šta ću... Pa većinom djeci da nešto kupim, odjeću ili obuću. On se uvijek ruži, njemu je puno to, a djeca ko djeca traže.”

Manji broj ispitanica iz opšte populacije je rekao da partneri povremeno odlaze u kladionicu ali da ti troškovi ne utiču na kućni budžet jer su minimalni. Partneri ispitanica koje trpe nasilje češće odlaze u kladionice i prave veće troškove koji značajnije utiču na kućni budžet. Dvije od šesnaest ispitanica koje trpe nasilje su izjavile da su njihovi partneri na početku braka kockali i pravili velike troškove koje su zajedno vraćali, ali da se to sad promijenilo. Ispitanica iz Zenice:

“...tako su zapravo i nastali ti dugovi. Mislio je tada pošto je malo zarađivao da će se malo popraviti situacija ako se bude kladio, međutim samo se više zaduživao... Njegovi dugovi su nas znali malo pritisnuti, ali smo to prevazišli. Prve dvije godine nam je

bilo malo teže.”

Sve ispitanice su navele da troškove za djecu finansiraju iz zajedničkog budžeta. Žene koje nisu zaposlene i nemaju nikakva primanja a žive u nasilnim vezama su rekle da njihovi partneri finansiraju te troškove. Kroz razgovor su navodile da se one često zaduže kako bi djeci priuštile određene stvari, a također i većinu novca koji dobiju od rodbine troše na djecu.

Finansijske odluke koje su vezane za uređenje kuće i kupovinu namještaja u vezama bez nasilja donose žene. Kada se radi o kupovini i troškovima održavanja automobila češće zadnju riječ imaju muškarci. Partneri odluku koliko će se novca potrošiti donose zajedničkim dogovorom. Razlozi za svađu koji se tiču finansijskih odluka su rijetki, ispitanice su to nazivale konstruktivnim raspravama ili diskusijama, a ne svađama. Najčešći razlog je neslaganje oko sume novca za kupovinu ili održavanje pojedinih stvari. Tridesetčetverogodišnja ekonomistica iz Zenice na pitanje zašto dolazi do nesuglasica, odgovara:

“Pa npr. zbog pušenja cigareta koje puno koštaju, zbog izlazaka koje nekad ne možemo priuštiti. Ja npr. volim kupovati garderobu, tako da na kraju oboje imamo troškove koje smo možda mogli izbjeći.”

Ispitanice iz opće populacije su sve odgovorile da imaju određeni dio sredstava za svoje vlastite potrebe i da partner ne utiče na šta će trošiti taj novac. To su troškovi za garderobu, kozmetiku, odlaske na frizuru, kozmetički tretman ili masažu. Izjavile su da i njihovi partneri, također imaju određeni novac koji troše na svoje lične

potrebe, hobi, kozmetiku, garderobu. Većina ispitanica iz ove grupe transparentno troši novac i kada su u pitanju neplanirani troškovi, ne skrivaju troškove od partnera. Jedan manji broj je izjavio da ponekad kupi neke sitnice koje ne govori partneru jer smatraju da to njega ne treba interesovati. Često su izjavljivale da ih partneri podstiču da 'drže do sebe' i da jedni drugima ne prigovaraju oko troškova za lične potrebe. Jedan manji broj ispitanica je rekao da ima ušteđevinu za koju partner ne zna i da im je to neka sigurnost ili 'štek za crne dane'.

Ispitanice koje žive u nasilnim vezama su najčešće na pitanje da li imaju problema u odnosu s partnerom vezanih uz financije i imovinu, odgovarale da nemaju. Kroz razgovor se došlo do podatka da su problemi vezani za finansije često prisutni ali da ih ispitanice povezuju sa drugim problemima koje imaju sa partnerom. Ekonomsko nasilje minimiziraju. Profesorica iz Sarajeva koja se razvela, na pitanje da li je ekonomska situacija uticala da napusti supruga, je odgovorila:

“Ma nije, to sam mogla i da istrpim, u krajnjem slučaju nisam gladovala niti sam bila na ulici, a imala sam i tu ženu koja mi je pomagala oko djeteta i po kući. Najgore mi je bilo fizičko nasilje...”

Sve ispitanice su rekle da je za ženu bitno da je finansijski neovisna od svog partnera jer na taj način može samostalno donositi odluke i biti ravnopravna u odlučivanju i donošenju odluka. Iskustva ispitanica koje nisu zaposlene, a žive u nasilnim vezama, su pokazala da one ne mogu odlučivati o trošenju novca jer ne rade i ne donose novac. Ispitanice, kao i njihovi partneri ne prepoznaju

rad u kući i brigu za djecu kao neplaćeni rad i ženin doprinos porodici. Oko trećine ispitanica je izjavilo da im partneri uzimaju novac koji su dobile ili uštedile za svoje potrebe. Nezaposlena tridesetpetogodišnja žena koja živi na selu je na pitanje da li se dešavalo da joj muž uzme njen novac, izjavila:

“Pa dešavalo se i to ponekad. On smatra pošto on jedini radi i donosi novac da je sve njegovo i da može uzeti kad mu treba.”

Jedan broj žena je govorio da su svojevrijedno odlučile ne raditi kako bi se posvetile odgoju djece, ali vrlo brzo su kroz razgovor demantirale same sebe govoreći da je tu odluku ipak donio njihov partner. Na pitanje da li je muž prisilio da napusti posao, tridesetogodišnja profesorica iz Zenice je odgovorila:

“Pa nije me prisilio ali je veoma uticao, sad znam da je tako. Mislila sam pa imamo sve možda i nije potrebno da radim.”

Ispitanice koje žive u nasilnim vezama govorile su da nemaju potrebu za čestim odlascima na frizuru. Žene koje nisu zaposlene izjavljivale su da rijetko imaju priliku da si kupe nešto od garderobe ili kozmetike. Garderobu najčešće kupuju kada dobiju novac od porodice ili kada uštede a da za to ne zna partner. Većina muškaraca koji su nasilnici troši novac za svoje potrebe bez da se konsultuje sa partnericom. Tridesetogodišnja ekonomska tehničarka iz Sarajeva na pitanje da li ima novac koji troši za svoje potrebe, odgovara:

“Vrlo malo, i za ono što mi je ostajalo on je nekako uspijevao saznati tako da sam i to morala dati. Praktično mi ništa nije

ostajalo za sebe.”

Najčešće svađe oko novca koje eskaliraju nasiljem su kada partneri primjete da je žena kupila nešto sebi ili djeci. Oko trećine ispitanica poslije nasilnih situacija ne smije bez kontrole partnera tražiti ljekarsku pomoć. Kada se obrate za pomoć lažu o nastanku povrede. Iskustvo šezdesetogodišnje penzionerke iz Zenice:

“Pa boji se on da ja neću reći doktorici. Imamo mi ovdje finu doktoricu. Kad god odem ona pita imam li kakvih problema. Ona je fina žena, al on neda da idem. On mene i tamo nekad zna pratiti.”

Zbog finansijske ovisnosti o partneru, ispitanice koje žive u nasilnim vezama, se odlučuju trpiti nasilje. Najčešće podršku dobijaju od članova uže porodice koji često nisu u mogućnosti pomoći im finansijski.

Ispitanice iz opšte populacije smatraju da su ravnopravne sa partnerom u donošenju finansijskih odluka i ne misle da bi trebale bilo šta mijenjati. Razlogom za ovakav odnos smatraju međusobno uvažavanje, povjerenje, ljubav i finansijsku neovisnost. Većina je rekla da su im se očekivanja na početku veze ili braka ostvarila.

Sve ispitanice su rekly da bi radile i kada bi njihovi partneri zarađivali dovoljno da mogu izdržavati cijelu porodicu.

Fokus grupa sa predstavnicima institucija i nevladinih organizacija

Učesnici ove FG su bili predstavnici institucija u jednom od područja u FBiH koji, pored drugih nadležnosti, imaju nadležnost nad suzbijanjem i borbom protiv nasilja nad ženama. Učesnici su bili i predstavnici nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava žena kao i pružanjem servisa ženama koje su preživjele nasilje.⁵⁴

Učesnici ove FG ističu da trenutni sistem zaštite žena od nasilja nije dovoljno efikasan te da ne prepoznaje i ne sankcioniše ekonomsko nasilje. Učesnici su naveli neprepoznavanje pojma ekonomskog nasilja i njegovih obilježja od strane generalne populacije, žena žrtava nasilja kao i od strane predstavnika nadležnih institucija jeste dio problema neefikasne zaštite. Tako, na primjer, policija u Kantonu Sarajevo nije zabilježila ni jedan slučaj ekonomskog nasilja nad ženama u porodici od 2005. godine od kada je na snazi Zakon o zaštiti od nasilja u porodici.

Nadalje, istaknuto je način postupanja i pristupa slučaju nasilja nad ženama, naročito nasilja u porodici, zavisi od inspektora i njegovog senzibiliteta prema problemu nasilja. Generalno je ocijenjeno da pitanje visoke fluktuacije policajaca na poslovima koji se tiču nasilja u porodici, odnosno nasilja nad ženama, utiče da jedan broj policajaca nisu edukovani niti senzibilizirani za rad sa žrtvama nasilja uopšte, a posebno za rad sa žrtvama ekonomskog nasilja.

Nadalje, pravosuđe je istaknuto kao jedna od najslabijih karika u lancu pružanja pomoći. Tužitelji često prebacuju odgovornost za istagu o počinjenom djelu na policiju a da im pri tome ne daju upute o

54 Učesnici ove FG su bili predstavnici policije, centra za socijalni rad, tužilaštva, općinskog centra za besplatnu pravnu pomoć, Komisije za jednakoopravnost spolova u Skupštini Kantona Sarajevo, te predstavnice NVO-a. Svi učesnici su bili iz Kantona Sarajevo.

prikupljanju dokaza koji su potrebni u daljem postupku. Predstavnici tužilaštva ističu veliki broj predmeta te da je teško izdvojiti prioritete za rad. Istovremeno, smatraju, brojnost predmeta nije opravdanje da jedan predmet nasilja u porodici stoji i do godinu dana a da nije urađena niti jedna istražna radnja. Nadalje, kao i u policiji i u tužilaštvima velika je fluktuacija tužitelja na pojedinim referatima a svi tužitelji nisu u dovoljnoj mjeri edukovani ili senzibilizirani za pitanja nasilja nad ženama odnosno nasilja u porodici.

Istovremeno, predstavnica tužilaštva je iznijela podatak da je u BiH nasilje u porodici u stalnom porastu. U 2012. godini u deset kantonalnih tužilaštava bilo je 1489 prijava slučajeva nasilja u porodici. Nadalje, istaknuto je da se često prijavljena djela u tužilaštvu svode na jednu formu nasilja i to fizičko nasilje, dok se druge forme nasilja ne prepoznaju i ne prijavljuju te time i ne procesuiraju. Tužioc se ne usmjeravaju na istraživanje drugih formi nasilja a prema iskustvu predstavnice tužilaštva u većini slučajeva fizičko nasilje je praćeno ekonomskim i psihološkim nasiljem. Pitanje odustajanja žrtve nasilja od svjedočenja, a naročito u slučaju nasilja u porodici, uzrokuje da službena lica u postupcima idu linijom manjeg otpora donoseći odluku obustavi krivičnog gonjenja. Istovremeno, potpuno je jasno kako izjava žrtve nije jedini dokaz a da je posao tužilaštva i policije da prikupe sve druge dokaze.

Predstavnica centra za socijalni rad ističe kako se forma nasilja pa tako i ekonomsko nasilje ne evidentira u ovoj instituciji, pa tako nemaju zabilježenih slučajeva da su im se žene obraćale zbog ekonomskog nasilja. Navedeno je kako nema posebnih programa fokusiranih na zapošljavanje ili prekvalifikaciju žena, dok s druge

strane, prema iskustvima predstavnice centra, većina žrtava ostaje u nasilnom partnerstvu upravo zbog ekonomske ovisnosti. Neki od NVO-a su pokušavali pokrenuti projekte prequalifikacije i dokvalifikacije žrtava nasilja, međutim istaknut je problem održivosti takvih projekata. Učesnici su se složili da nema dovoljno podataka o broju žena, naročito žrtava nasilja, koje su koristile postojeće projekte zapošljavanja i samozapošljavanja.

Na kraju, učesnici ove grupe su istaknuli i veliki broj preporuka koje su bile osnovom za izradu finalnih preporuka koje se nalaze u poglavlju *zaključno*.

Zaključno

Generalne preporuke

- Uspostaviti mehanizme redovnog praćenja primjene zakona, politika i prakse u zaštiti žena od nasilja, koji će uključivati predstavnike relevantnih institucija uključujući, ali ne ograničavati se, na policiju, pravosuđe, centre za socijalni rad, zdravstvene institucije, mehanizme za osiguranje rodne ravnopravnosti, kao i predstavnike zakonodavne vlasti te nevladinih organizacija.
- Hitno uspostaviti redovni mehanizam prikupljanja detaljnih statističkih podataka o nasilju nad ženama.
- Hitno donošenje podzakonskih akata za provođenje novih entitetskih Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u saradnji sa NVO-ima i stručnjacima iz ove oblasti na osnovama međunarodnih standarda.
- Uspostaviti koordinaciona tijela referalnih mehanizama na nivou entiteta te dalje kantona u FBiH koji će okupljati sve institucije i NVO-e u lancu pružanja pomoći žrtvama nasilja.
- Provoditi redovnu edukaciju profesionalaca u svim institucijama u primjeni propisa o zaštiti žena od nasilja u partnerskim odnosima; zatim o radu sa žrtvama i počiniocima nasilja; potom o načinu i potrebi prikupljanja različitih dokaza uključujući saznanja o stanju u porodici/partnerstvu izvan samog djela, o postojanju i različitim formi nasilja itd.

Specifične preporuke

- Izmijeniti entitetske krivične zakone te naročito Zakone o zaštiti od nasilja u porodici u dijelu koji definira pojmove iz Zakona, unošenjem jasne definicije ekonomskog nasilja nad ženama.
- Podzakonskim aktima propisati proceduru postupanja u slučajevima nasilja nad ženama, te pojedinim formama nasilja nad ženama, uključujući i ekonomsko nasilje.
- Intenzivirati programe edukacije o rodnoj ravnopravnosti, nasilju nad ženama kao i nasilju u porodici za policiju i pravosuđe, koji će uključivati način postupanja i prikupljanja dokaza, kao i vođenje postupaka u slučajevima nasilja nad ženama.
- Mehanizmi za rodnu ravnopravnost, Agencija za ravnopravnost spolova BiH i entitetski *Gender* centri kao i druge vladine institucije trebale bi provoditi kampanje informisanja javnosti o problemu ekonomskog nasilja nad ženama, mehanizmima i načinima zaštite.

Podrška ženama žrtvama nasilja u partnerskim vezama

- Uspostaviti programa besplatne pravne pomoći koji uključuje kao korisnice žene žrtve nasilja uključujući pružanje pravnih savjeta, pisanje podnesaka, besplatno zastupanje advokata u sudskim procesima, oslobađanje plaćanja sudskih troškova i slično.
- Uspostaviti odgovarajući trajni i subvencionirani smještaj ili finansiranje/sufinansiranje kirije i režijskih troškova za žene žrtve nasilja koje nemaju dovoljno sredstava i drugih mogućnosti smještaja nakon izlaska iz sigurnih kuća ili nakon napuštanja nasilne veze.

-
- Uspostaviti programe koji su zasnovani na principima osnaživanja žena žrtava nasilja a naročito programa za podizanje radnih kompetencija, te kvalifikacije, prekvalifikacije, zapošljavanja i samozapošljavanja žena.

Listu dokumenata kojim se zabranjuje nasilje nad ženama u BiH:

Ustav BiH i Aneks uz Ustav BiH

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, Službeni glasnik BiH, br. 16/03, 102/09, prečišćeni tekst br. 32/10
Gender Akcioni plan u BiH (septembar 2007., dostupno na: http://www.arsbih.gov.ba/images/documents/gap_bih.pdf)

Zakon o zaštiti od diskriminacije u BiH, Službeni glasnik BiH, br. 59/09

Rezolucija o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici, Službeni glasnik BiH, br. 15/08

Strateški plan prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za BiH za period 2009. – 2011. godine, Službeni glasnik BiH, br. 70/09

Krivični zakon BiH, Službeni glasnik BiH, br. 03/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07 i 08/10

Krivični zakon FBiH, Službene novine FBiH, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10 i 42/11

Krivični zakon RS, Službeni glasnik RS, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10 i 1/12

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, Službene novine FBiH, br. 22/05 i 51/06; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, decembar 2012.;

Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici u FBiH za period 2009. – 2010., Službene novine FBiH, br. 75/08

Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 35/05

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS, Službeni glasnik RS, br. 118/05 i 17/08; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS, Službeni glasnik RS, br. 102/12

Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj 2009. – 2013., mart 2010., dostupno na: <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/media/vijesti/Documents/Strategija%20za%20borbu%20protiv%20nasilja%20u%20porodici%20u%20Republici%20Srpskoj%20202009-2013%2020prijedlog%20latinica.pdf>

Porodični zakon RS, Službeni glasnik RS, br. 54/02 i 41/08

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći u RS, Službeni glasnik RS, br. 1120/08

Summary

The report on economic violence against women in intimate partnerships in Bosnia and Herzegovina (BiH) is developed within the project Naming, blaming and framing economic violence against women in intimate partnership. This regional research and advocacy project is lead and implemented by BaBe! (Be active Be emancipated) from Zagreb, in partnership with organizations Bulgarian Gender Research Foundation, Sofia, Safe House from Podgorica, European Movement in Serbia, Belgrade and Rights for All, Sarajevo.

This report is based on the same research methodology implemented by all the partners which includes a desk review of national legislation, policies and practices regulating violence against women with the focus on economic violence against women in intimate partnerships as well as analyses of the findings from qualitative research methods including focus groups and individual interviews with women from the general population and women victims of violence.

An analysis of economic violence against women's issues has shown that despite more than 20 laws and policies in Bosnia and Herzegovina regulating the issues of gender equality and prohibiting discrimination on any ground including sex/gender and prohibiting violence against women and domestic violence, women do not have access to effective protection from violence. Despite the prohibition of various forms of economic violence against women in different laws, there is no single clear definition of economic violence against women in intimate partnerships.

The number of laws and levels of government responsibilities in Bosnia and Herzegovina have resulted in an unequal access to the protection from violence and an (un)equal access to the services for victims of violence throughout the country. The government still has no measures to address particular vulnerabilities of certain groups of women and the accompanying risk of being exposed to different forms of violence, e.g. Roma women, women with disabilities.¹ Additionally, the state has huge issues with the law enforcement and a (lack of) penalization of the violence against women act.

Women victims of domestic violence are exposed to additional discrimination and victimization. Violence has resulted in the violation of other rights of women, such as their right to work, child care, housing and access to justice. Violence against women is a cause and consequence of women's poverty and social exclusion. Unemployment and poverty are among the usual reasons why women are reluctant to leave violent partnerships. Many women will say they have never worked, but, actually, they have been working at home or on land, taking care of the family, and in short, doing non-recognized or valued work, “invisible” work. Due to their long absence from jobs, these women are not competitive in the labor market and do not have equal opportunities in accessing jobs since they lack vocation, education, skills and/or experience. If unemployed, they are unable to pay accommodation or satisfy their own and their children's basic needs.

These women have been putting the needs of their children and families before their own and/or have been simply focused on

survival of their families for many years. Experiences of women victims of violence in solving existential issues upon leaving violent partnerships are pointing to alarming discriminatory practices of the institutions in the implementation of family and social laws.² Often, women victims of violence and their children are deprived of their rights in partition of their family and property and determining child support obligations, and brought into serious risk of poverty and marginalization.³ The inefficient and slow mechanism of family allowance payment represents an additional problem. In many cases, women continue to repay loans for properties they do not own or have ownership rights over even after leaving violent partnerships etc.

Many women suffer various forms of violence for many years, “all my life”. Two patterns can be observed in the experiences of women who have suffered violence. The first pattern are women whom abusers have not allowed accessing or disposing money. Men purchase goods for the family and make all financial decisions. Women are not allowed to request or receive help from their first families. These women have no money at their disposal for their personal needs since their partners believe they have everything they need. If they happen to earn money without their partners' knowledge or get financial help from their first families, they usually hide it and use for meeting the basic needs of their children.

In the second pattern, women's male partners expect them to perform all duties. Regardless of their level of education and status in society or the area where they live (FBiH / RS, or town or village), violent male partners, in this case, do not care about their family's basic

¹ More in Rights for All in partnership with ICVA and group of Roma women leaders. *Report on domestic violence against Roma women in BiH*. (Sarajevo, 2010).
² Group of authors: F. Iđaković, A. Čatović, R. Žigec, M. Vlaho, M. Brajković, A. Petrić, and consultants: M. Dabić, N. Karadžinović, N. Petrić. *Analyze of social inclusion policies for women victims of domestic violence*. United Women, (Beograd, 2012).
³ *Ibid*.

needs. They expect women to pay bills, purchase food, and take care of house maintenance etc., completely ignoring any kind of obligation on their own part. Some unemployed women get help from other family members or, if employed, spend their own money to secure the survival of the family. At the same time, in most cases, bullies use their salaries/income for securing their needs, e.g. alcohol, drugs, gambling etc.

Two different patterns in the experiences of women from the general population are also observed. On the one hand, women have a traditional approach, the so-called natural division of responsibilities between the male and the female. It is considered that the responsibilities over property, finance, car, engineering etc. are 'liability' of men. On the other hand, women have responsibilities over all other obligations. A number of women report that most of their salaries/income is spent on the children's and family's needs. However, there is another pattern of attitudes among women in the general population, attitudes characterized by individuality and self-confidence. These women dispose independently over their properties and income.

All women who participated in this research, regardless of their individual or group characteristics, consider the financial independency of women to be very important since those women can make decisions independently and be equal in partnership decision-making.

At the end of the report recommendations are developed and divided in 3 groups: general, specific and recommendations for improving the support for women victims of violence in intimate partnerships. These

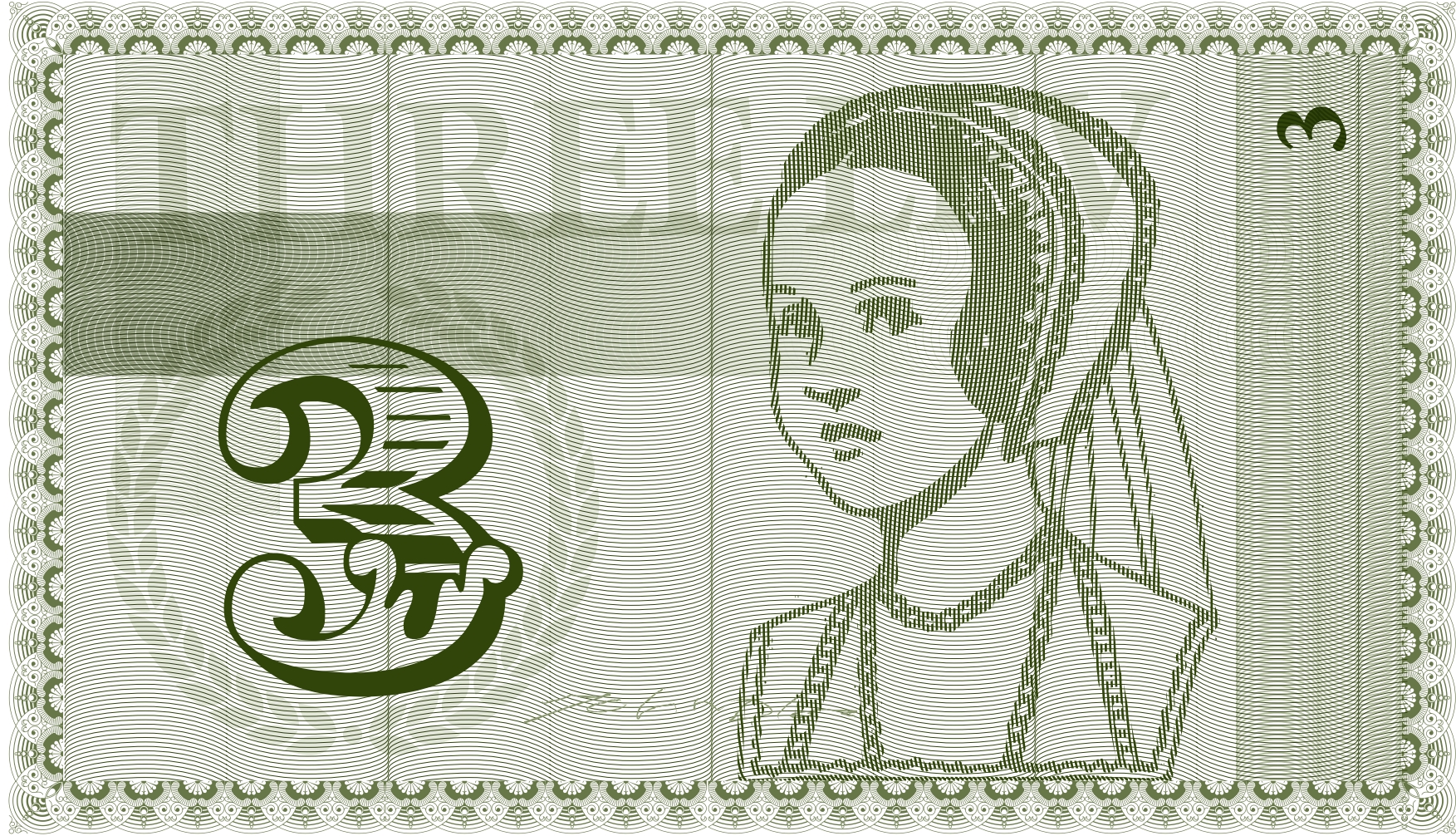
recommendations will be used as a basis for further efforts in advocating the regulation and prohibition of economic violence against women in intimate partnerships, and adopting policies that support the effective/efficient protection of women.

C 55 67811 A

FAMILY BANK

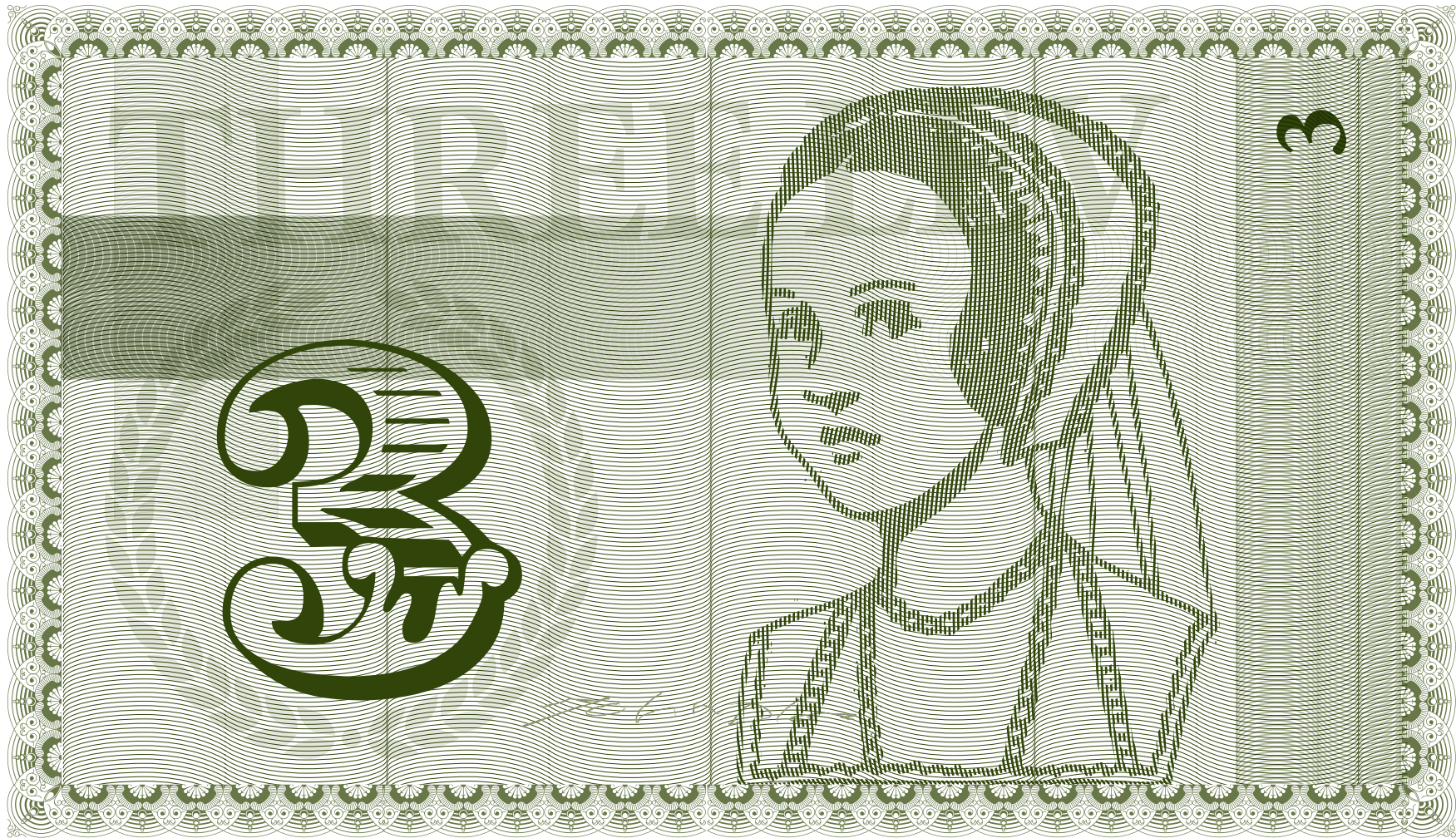

BULGARIA

C 55 67811 A

FAMILY BANK

3

A

Legal framework and current practice

- a. *Violence against women” is understood as a violation of human rights and a form of discrimination against women and shall mean all acts of gender-based violence that result in, or are likely to result in, physical, sexual, **psychological or economic harm** or suffering to women, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, whether occurring in public or in private life;*
- b. *“domestic violence” shall mean all acts of physical, sexual, **psychological or economic violence** that occur within the family or domestic unit or between former or current spouses or partners, whether or not the perpetrator shares or has shared the same residence with the victim;*

Article 3 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence No 210 (not yet signed and ratified by Republic of Bulgaria)

Introduction

The features of economic violence in intimate relationships, as listed in the psychological wheel of economic violence are all present in practice in Bulgaria and are covered by the respective legislation against domestic violence. Although not explicitly mentioned in the law, the following forms of economic violence are identified and challenged through the mechanism for protection of the Law on Protection against Domestic Violence:

- Threatening to deny access to economic assets; threatening to throw the woman out of the house; threatening her that if she leaves him that she and the children will not be given any money;
- Destroying woman’s property; threatening to beat her up if she refuses to give him money; refusing to pay child maintenance; using money as a source of power or blackmail
- Preventing woman from getting or keeping a job; making her ask for money; giving her an allowance.; taking her money; not letting her know about or have access to family income
- Telling the woman she is worthless; making her feel worthless by making her account for every penny; making her feel worthless by denying her basic necessities and making her feel ‘cheap.’
- Not giving her any money to go anywhere or to do anything; stopping her from going to work and seeing colleagues; not allowing her to use the telephone; destroying her address book
- Telling the woman she’ll spend the money unless he looks after it for her; telling her she wastes money on ‘silly’ things; telling her that she is making him destroy her things
- Taking the child benefit, child savings and other income; refusing

to pay for nappies, milk and clothes; destroying the children's property; stealing the children's belongings

- Telling the woman that he should have all the money as head of the household; and be the financial decisionmaker; defining her role by not letting her work; exploiting her existing economic disadvantage.

As defined by the CoE Convention, and in the psychological Wheel of economic violence against women in intimate relationships, the latter is closely related with the problem of economic independence of women and with their access to resources in the family and in the society. Economic violence is interrelated also with the other forms of violence against women in the relationships, including physical, sexual, emotional violence related with child abuse.

92

Economic violence against women is not isolated from the life and perspectives of their children. A woman victim means also a child victim and their marginalization in the future. A problem identified by the BGRF and its partners from the Alliance for Protection against Domestic Violence is the issue of physical, but also psychological and economic violence against elderly women.

Violence against elderly women in Bulgaria¹

8-10 % of all victims of domestic violence are elderly people (data from NGOs). In the last two years the tendency is increasing number of elderly people who are victims of domestic violence. According to statistical data 4% of elderly people living in their own homes and 30% of elderly living in institutions have been victims of

abuse. 60-65% of all victims of domestic violence above 65 years are women (70-72 years old at average).

In 2010 year 4 809 people (of whom 73% were women) in the whole country sought help and have been consulted by the 10 CSO's in the country, specialized in protection against domestic violence.

Violence against elderly has strong economic aspects. The crisis provokes more severe acts of violence.

The top 5 types of violence reported against elderly women in Bulgaria are: physical abuse, emotional/psychological abuse, sexual abuse, neglects, financial or material exploitation – all those forms of violence exist. In many cases there is economical violence and the victims are extorted by their family members for money. If women refuse to give money, they are beaten. There is another form of economic abuse – where there are problems with property and inheritance within the Family.

In rural areas there is abuse against lonely elderly people – robberies, financial abuses, forcing them to go to an retirement home; they face also neglect, isolation and discrimination. Main perpetrators of violence against elderly people in Bulgaria are children and grandchildren, husbands and family members, criminals and charlatans.

Elderly people are the usual “neglected” people in Bulgaria. They face marginalization, poverty and exclusion. Their problems are not taken seriously. There are prejudices and elderly people have no voice, they are the usual victims of robberies and crimes in rural areas and beyond.

There is a stereotypical image that women should stay at home and take care of the house. This affects also elderly women because

when they suffer violence at home for many years., they are afraid to report this violence and to speak.

There is also another barrier – the shame to share about the violence, to speak and to seek help. Violence against elderly women is still tabooed in Bulgarian society.

Furthermore, elderly women hardly ever decide to make any changes in their life – to ask for divorce or measures for immediate protection, provisioned in the law (separation from the abuser), but after repeated and severe violence those women ask for help of the CSO's the NGOs, courts or the police.

In the year 2012 in three cities, where the Alliance for protection against domestic violence operates 69, were consulted elderly women (data from the NGO service providers in Sofia, Varna, Targovishte).

In Sofia the number of elderly women victims of violence is 18% higher in the 2012 when comparing with the previous years.

Bulgaria has adhered to and ratified almost all international documents in relation to human rights and non- discrimination, like the Human Rights Charter, the CEDAW Convention and the ECHR.

Explicitly, the CEDAW (Articles 2, 5, 16 and others), and the ECHR (Article 8) can be used on protection of women even in cases of psychological violence when the national remedies are exhausted. More specifically, the CEDAW Convention and its Optional Protocol became one of the preferred mechanisms for protection of Bulgarian women.

At EU level, the Charter of Fundamental rights, and soft law documents can be used as a reference. The EU documents promote economic independence of women and the protection of women against violence, such as the EU Strategy on Gender Equality and also the New European Pact for equality between women and men from March 2011.

There is no doubt that the most important document in this field which is expected to be signed and ratified within a year time is the Council of Europe Convention No. 210.

The Law on Protection against Domestic Violence/LPADV- issuing and implementation of the protection orders/. Other legislation and policy.

The LPADV ¹creates a remedy for victims of domestic violence in Bulgaria by allowing them to petition the regional court for protection. It defines domestic violence as any act or attempted act of physical, psychological, sexual, emotional or economic violence, as well as the forcible restriction of individual freedom and privacy. Children who witnessed domestic violence are always victims of emotional and psychological violence, according to the law. To warrant protection under the law, the violence must have occurred within one month of the petition and between the following persons: current and former spouses; current and former cohabitants; persons with a child in common; ascendant and descendants (e.g. parent/child); siblings; relatives within four degrees; guardian/foster parent and child relationship, relationship between the child and the person with whom his/ her parent live together.

When an application is filed by the victim, a sibling or other direct line relative (ascending or descending) of the victim, the guardian or the Social Assistance department, the court is required to schedule a hearing within thirty days. In instances where the life or health of the victim is in imminent danger, the victim or the other persons entrusted by the law may apply for an emergency order. In an emergency situation, may also apply on his or her behalf. The regional court, sitting *ex parte* and *in camera*, shall issue an emergency protection order within 24 hours from receipt of the application of request. The applicant's statement describing the violence underlying the need for the order for protection must be attached.

Where no other evidence exists, however, the court shall issue a protection order based solely on the applicant's statement, attached to the application, concerning the domestic violence. If an order for protection is granted, the judge shall order the respondent to pay a fine of 200 to 1000 BGN (EURO 100 to up to 500) and take one or more of the following actions:

- A. Order the respondent to refrain from committing further acts of domestic violence;
- B. Remove the respondent from the common dwelling-house for a period from 3 months to 18 months as specified by the court;
- C. Prohibit the respondent to approach the victim and from being in the vicinity of the home, the place of work, and the places where the victim has his or her social contacts or recreation, on such terms and conditions and for such a period from a month to a year as is specified by the court;
- D. Temporarily relocate the residence of the child with the parent

who is the victim or with the parent who has not carried out the violent act at stake, on such terms and conditions and for such a period from a month to a year as is specified by the court, provided that this is not inconsistent with the best interests of the child;

- E. Require the respondent to attend specialized programs;
- F. Advise the victims to attend recovery programs.

The order is subject to immediate execution. The police is responsible for executing an order where the first three measures are ordered.

- insulting, speaking rudely and kicking out of the family home and denying access to it- preventing the applicant from access to the family home had been found by the court as economical violence causing her to find money to rent a place and to find a shelter;
 - cutting the electricity cables, throwing things out of the house, kicking and breaking doors, accompanied by insults and threats to kill, where the applicant was feeling constant fear and scared expectation of the next act of psychological violence;
 - breaking doors, tables and other equipment in home; threatening to fire the place including threats over the phone;
 - insults and threats to kill and beat accompanied by entering the applicant's home and breaking and throwing things, destroying properties, shouting;
- Courts are generally reluctant to recognize psychological violence, when applicant claims only insults and cursing, if those are not

accompanied by physical acts or more severe acts of psychological violence- breaking property, threatening to kill , etc. According to the courts practice insults and curses reflect upon the applicants' self estimation and dignity, but they could not be classified as psychological violence. There is other legal way of protection from insult that is prescribed in the Penal Code, where the applicant is seeking and protection. In order to establish violence, however, the Bulgarian courts requires those acts to provoke negative experience such as fear or coercion, pressure upon the victim – both through words and/or actions – which results into disruption of the emotional and mental balance, and the courts want the evidence for that.

There are also cases where the court had not found violence where the respondent denied paying utility bills for the common home, specifying that it was not morally wrongful behaviour to be classified as domestic violence under the law.

Thus, the Bulgarian courts inclination to focus only on the physical violence inflicted to women, neglecting the other forms of violence such as psychical, emotional and economical violence as well as compulsory restriction of personal live, freedom and rights of women is evident. These other forms are not less dangerous or serious in their consequences. However, Bulgarian courts are still uncertain about what specific forms domestic violence might take and often are inclined to deny its existence when there is no physical violence. Another issue that affects economic independence of women and represents economic violence against her is the issue of the contacts of the aggressor with the child, combined with his obligation to pay maintenance for the child. The research and practice of the BGRF

showed serious gaps in the legislation and legal practice which seriously infringe women's rights.²

In many cases where domestic violence against a woman has been reported and/or physical, sexual or emotional violence against a girl child, the Child Protection authorities keep pressing the mother to cooperate for the child contacts and they would even recommend mediation, or appoint such meetings within their premises and try to mediate or negotiate the conflict even without the consent of the woman. The mother who is often, in such cases, the only upbringing parent, is always obliged to ensure that the child is always present and ready for these contacts and wishes to meet with the father – no matter how violent the father might have been, until another court decision follows (which might take years).

We note the symbolic or disproportionately small participation of the fathers in the child support in cases of dissolution of the marriage or separation of the parents due to the formal and inadequate criteria applied. The minimum amount of the child support established in the Family Code is less than what the foster parents, for example, receive as financial support from the State (minimum of approx.100 euro), and less than the minimum pension for a child with a deceased parent (minimum of approx. 46 euro).

It is that the parent obliged for the payment of awarded maintenance (usually the father) does not pay and has no income or property. In such cases, the State can pay a limited minimum amount under a special administrative procedure.

Therefore, very often the aggressor can manipulate the woman mother with this fact which can make obstacle to her making a decision for her life and the life of her children in cases of domestic violence.

Due to the little attention given in cases of domestic violence to psychological and economic violence, some Bulgarian women sought protection under the CEDAW OP before the CEDAW Committee and also before the ECtHR in Strasbourg. In almost all cases decided there were elements of such violence- *Bevacqua and S. v. Bulgaria* (2008), *Meirelles v. Bulgaria/ 2012* before the ECtHR. Such violence was identified also in the Bulgarian cases under the CEDAW OP- *V. K. v. Bulgaria/ 2011/* and *Jallow v. Bulgaria* (2012). The practice of the BGRF with the protection of women victims of violence and two of the cases mentioned (*Jallow* and *Meirelles*) show also the problems migrant women and women asylum seekers and their children face when seeking protection from physical, psychological and economic violence.

¹ The presented data are result of Project 'STOP V.I.E.W.', supported by Daphne program of the EU and implemented in the period March 2011 – February 2013. BGRF was a partner organization in this project dedicated to the issues related violence against elderly women aged over 65 years in Italy, Spain, France, Portugal, Slovenia and Bulgaria.

Research

A) Methodology

The research methodology was based on a combined approach that included focus groups and in-depth interviews. Six focus groups in Sofia, Pleven and Burgas and three in-depth interviews were conducted on the base of settled questionnaires. The respondents were women-victims of domestic violence who are clients or were clients of shelters or premises of NGOs – providers of services. Three of the groups were conducted among women – clients of microlending programs for small entrepreneurship.

B) Description

1 group (6 respondents)

Clients of Association “Open Door” (the organization is partner in Alliance for protection against domestic violence) located in **Pleven**. The group consists of women – victims of domestic violence. Two of them were at 25 and 27 years old, and other four women were at 38, 35, 39 and 42 years old. Two younger women are educated (Bachelor/ Master Degrees from University) the older women graduated gymnasium and worked in the field of services as store assistants, insurance agents, cleaner. Five of them are divorced – only one is still married with her husband – perpetrator. All of them have children and they live with their children. The first five respondents were economically dependent to their partners – they lived in their

homes, and their male partners earned more. The last respondent (this one who is still married) – she is owner of the flat and she has regular income – small social pension and small rent – this monthly income about 200 euro made her to feel like impendent. The youngest victims are educated but they still not found the work related to their professional background and they totally rely on the help from their parents. Some of the respondents prefer to start their own business but they need funding and support. Their vision about the future is focused on the future on their children and also some of them prefer to get married for the second time.

Two focus groups in Burgas

Two groups (total number of respondents – 12 people) Clients of Association “Demetra” (Alliance partner) located in **Burgas**. The both groups are with respondents– victims of physical and sexual violence in family (by their sons; husbands and fathers); the ages of respondents were: 62, 59, 48, 35, 33, 31, 33, 32, 30, 29, 22, and 17. Four of the respondents have university education and the others graduated only gymnasium, the girl who is at 17 is still student in the school. 20% of respondents were victims of their fathers – one respondents been victim of sexual violence of her father and in result of this several years later she came down with schizophrenia. 80% of the respondents are victims of their sons and husbands/boyfriends. The economic dependency is a characteristic of all of the cases within two groups. One of the women is obliged to pay for debts of her husband who is addicted to hazard and a girl – sexual victim of her father has to was forced to abandon the real estate after his death, as under national law – it will have to pay its debts, which amounted to more than € 300 000.

Small entrepreneurs – women from Roma and Bulgarians community in Sofia:

3 groups (total number of respondents – 18 people) – clients of microlending programs of Catholic Relief Services (CRS) through USTOI Association in Sofia. Target groups were consisted by women – small entrepreneurs – most of them are traders, others are owners of hairstylist studios, launderette and tailoring shop. 50% of the respondents have own business and they don't have own family – no husbands, 30% of them are single mothers. Other 50% are married women with husbands and children and they are responsible for family budget. 70% of respondents are clients of USTOI from more than 10 years – there are small entrepreneurs with own business in the field of services – traders, hairdressers, launderette, one of the respondents has own small store and a small clothing factory. All Bulgarian women- respondents are divorced or single mothers and all Roma women are married and their income is basic for family budgets. Roma women are from Evangelist religious community and they said that they always been supported by their husbands and for them the family is a higher value. Their ages were: 18, 25, 33, 34, 34, 34, 39, 42, 62, 61, 60, 62 – the educational level – they graduated gymnasium and 4 of them have specific professions.

Bulgarian women- respondents are more educated – 80% of them have university degrees and 15% graduated colleges after gymnasium and 5% graduated gymnasium. All Bulgarian respondents are single – 3 of them are single mothers (who never been married) and other 2 are divorced and one is a widow. Their ages were: 42, 63, 48, 44, 56 and 54. All of the respondents feel free

to be entrepreneurs – 80% of them started own business after losing their jobs in state and private sectors. 20% of them decided to start own business from the beginning (mostly in the commercial area).

Bulgarian women – respondents preserved their financial independence and 100% of them declares that they would never rely on the support of the men. They paid for education of their children and have ambitions for their future. Roma women declared that in their community the role of the woman is very important – because the mothers are responsible for their children and grand-children. (Some of them are victims of domestic violence but they don't defined themselves as victims.)

In May 2012 are implemented in-depth interviews are implemented with 4 women. Two of them are taken in city of Varna with the support of our partner organization and member of the Alliance for Protection against Domestic Violence – SOS Families at Risk, and 2 interviews were taken in Sofia.

Cases from Varna

A. Woman from Bali island, 23 years old, victim of domestic violence

A woman used to live with 26 years old man from Varna. They have met on a cruise boat where both worked. After the cruise they started live together in Varna. The man had secondary education. The woman graduated secondary education in Bali but she does not know Bulgarian language and could not find a job. At the beginning of their relationship

a woman had obtained some financial support from her parents and during that time she lived together with a man and his family in Varna. The woman became pregnant and at the same time started to be aware of man's gambling addiction and his poker loans. The domestic violence started during the pregnancy. After giving birth to a child the couple moved to live alone. She was responsible for family financial support. The money provided by the man is approximately 5-10 Euro and this amount was enough for 1 week for living supplies for woman and her child. The man doesn't care about a child and the woman would like to leave Bulgaria and to move on Bali Island. The problem is that the man doesn't want to give permission for the child to leave with the woman doesn't want to leave Bulgaria without a child.

B. Woman from city of Montana, 37 years old, victim of domestic violence

A woman was living with a man 15 years older than her. They both have a secondary education. At the beginning of their common life they had a common family budget and live in the apartment of the man. After having a child the first problems started. A man started to drink and to beat the woman. She decided to leave the man but because of lack of finances she asked for help from the crisis centre in Varna. During our interview she was settled for 3 weeks in the crisis centre in Varna and trying to solve her problem.

Cases from Sofia

A. Woman from Sofia – divorced, with 3 children, with university education (taken on 19 May 2012).

The woman has with higher level education, divorced with 3 children in ages 13, 9 and 3 years. She is responsible for family budget. The court decision after the divorce was that the father has to give alimony and give alimony to the children. Although the court decision the father does not support money every month. This fact put the woman and children in a very difficult situation. Although lack of financial support ex-husband continues to control decisions concerning children's life live: like education, place and time of holidays, etc. Due to difficult financial situation the women applied successfully for a new job abroad. Since the father doesn't give permission for children to cross the border, she is forced to stay in Bulgaria and to try to maintain the family.

B. Woman from Gambia – victim of domestic violence (CEDAW case)

A young woman from Gambia (African and Moslem) who is victim of forced marriage with Bulgarian man. She never knew her father and her mother they deceased when she was only 8 years old. Her aunt brought her up in Senegal. She has no education and no professional qualification and is illiterate in any language – only an average level of English. Her husband is a native Bulgarian and Bulgarian citizen who was at that time on business in Gambia. He pretended to be a well-known politician in Bulgaria with serious chances to become the next Bulgarian President and he introduced himself as the Vice King and Minister of the regional development of the Kingdom of Gomoa-

Fetteh, Ghana. In fact, he has a rich and long criminal past; he was nine times in prison (in three different countries) for serious crimes, including an attempt for murder and a heavy bodily injury. After the marriage they moved to Bulgaria when she was already pregnant and suffering serious problems and discomfort with her pregnancy. After the birth of the child the husband wanted from her to be model of porno magazines in Bulgaria and to work as a prostitute – but the husband kept all her documents and the documents of the child with him.

The husband persistently submitted the the woman and her child to domestic violence, coercion and full control – psychological, emotional, economic, sexual, and physical violence. The police was called several times to intervene but they only gave general oral instructions although evidences of violence were on the spot. She referred to the Bulgarian Red Cross for help and she once received a financial help to cover some urgent expenses, latter she been directed to Alliance partners services in territory of Sofia (Association “Animus” and BGRF). Her case is more specific because she is foreign citizen and there is no diplomatic mission of Gambia in Bulgaria (within the territory of Europe there is only one Embassy of Gambia and it is in London). Social authorities in Bulgaria haven't paid paid attention to this case and even in the court they sent a statement that a child has to stay with father. Actually this case is already submitted to CEDAW Committee.

Conclusions from focus groups and in-depth interviews

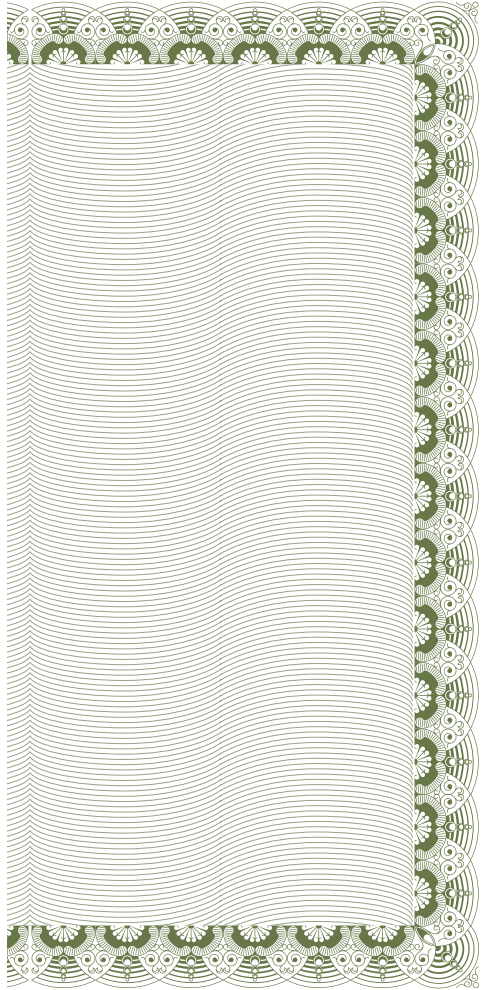
Psychological and physical violence have direct impact on economic status of the victim. Most of the respondents – victims of domestic violence do not have their own home, they have very low incomes or

in most of the cases they are unemployed and all that factors make them dependent on the partner – perpetrator. The threat to become homeless with their children without income discourages many victims to make the decision to take steps for divorce or separation. But in case when the victim's life and the life of her children are in danger she often makes the decision to file for divorce and mother and children most commonly leave their homes and go to the shelters, safe houses, friend's houses and etc.

The outstanding spot in the presented research was the review of opinions of Roma women – small entrepreneurs. Most of them and also some of their relatives are victims of domestic violence but they do not recognize this fact as a problem. Particularly, in some Roma communities violence is recognized as “*normal pattern of family life of everyone*”. Those people do not know any mechanisms for protection and the possibility to address such kind of problem to state institutions or CSO's. Certainly, they would try to solve the problem within the community. The women – small entrepreneurs often become “hostages” of their husbands/partners or children. As a borrower the woman is aware of the full legal responsibility and is standing the risk went to jail for unpaid debts. At the same time she is fully responsible for the business – everyday work and also housework and upbringing of children. The violence in those circles really exists, but it is recognised as “deserved” abuse.

The profile of a woman – entrepreneur could be described with following characteristics: 1) good mental health; 2) support by close people: family or children or partner, and friends (support could be not only financial but also moral encouragement); 3) knowledge about business and niche market about her field of activity; 4) adaptability and 5) impetus. The core drive to be entrepreneur

is stimulated by the everyday need to earn a livelihood for her cherished people. Among the respondents there were cases of independent women-small entrepreneurs who are supported by their families (father, sister, and children) and opportunity to start a small business initiative made them autonomous and stronger.

Conclusion

Recommendations

Based on the research conducted under the project, the following main recommendations for governmental action can be formulated:

- Creating economic conditions for ensuring economic independence of women and young girls through the education, employment strategies and programmes, including through affirmative action, where needed;
- Ensuring appropriate training for magistrates and representatives of social welfare and child welfare services in order to build and develop their skills for recognizing and tackling psychological and economic violence against women;
- To review, monitor, analyze and change, where necessary, the legislation on domestic violence and violence against women and related normative and regulatory acts, in order to ensure better prevention and protection of women against economic violence;
- To review the legislation and practice for child maintenance in Bulgaria as the current legislation and practice create conditions for discrimination and economic violence against women;
- To ensure support for NGOs providing psychological and legal services for women victims of economic partner violence in Bulgaria;
- To undertake special measures for protection of the rights of migrant women and women asylum seekers in Bulgaria/ and their

children against economic violence, taking into account their specific vulnerable situation;

- Ensure special protection of women from other vulnerable groups – with disabilities, from ethnic and religious minorities, rural women, deprived women, single mothers, etc. from economic partner violence and ensuring their effective access to justice.

The CEDAW Committee adopted at its 52d session in July 2012 its Concluding Observations to the Bulgarian government. They include as a priority task the adoption of measures for effective protection of women against domestic violence and all forms of GBV. The government has to report within two years on the implementation of concrete recommendations of the Committee (www.unhchr.org)

102 A promising practice of the Bulgarian government followed, which gives hope also for improving the protection of women against economic violence.

With Order No. RD 0148/23/01/2013 the Minister of Labor and Social Policy created a working group for the elaboration of measures for the implementation of the obligations of the R Bulgaria under the CEDAW Convention.

The obligations of the working group include: to elaborate within three months a Draft of a National Action Plan for the implementation of the Concluding Observations of the CEDAW Committee to the Bulgarian government from the end of July 2012 and to submit the draft for approval by the Minister of Labour and Social Policy.

It is planned that the approved draft will be introduced for its adoption by the Council of Ministers.

The working group is supported technically by the Unit for Equal Opportunities, anti- discrimination and social assistance at the Directorate called Policy for disabled persons, equal opportunities and social assistance, under the control of the Vice-minister of LSP. The working group consists of governmental representatives and representatives of women's NGOs associate members of the Council of Equal opportunities at the Council of Ministers- an advisory body operating since 2004).

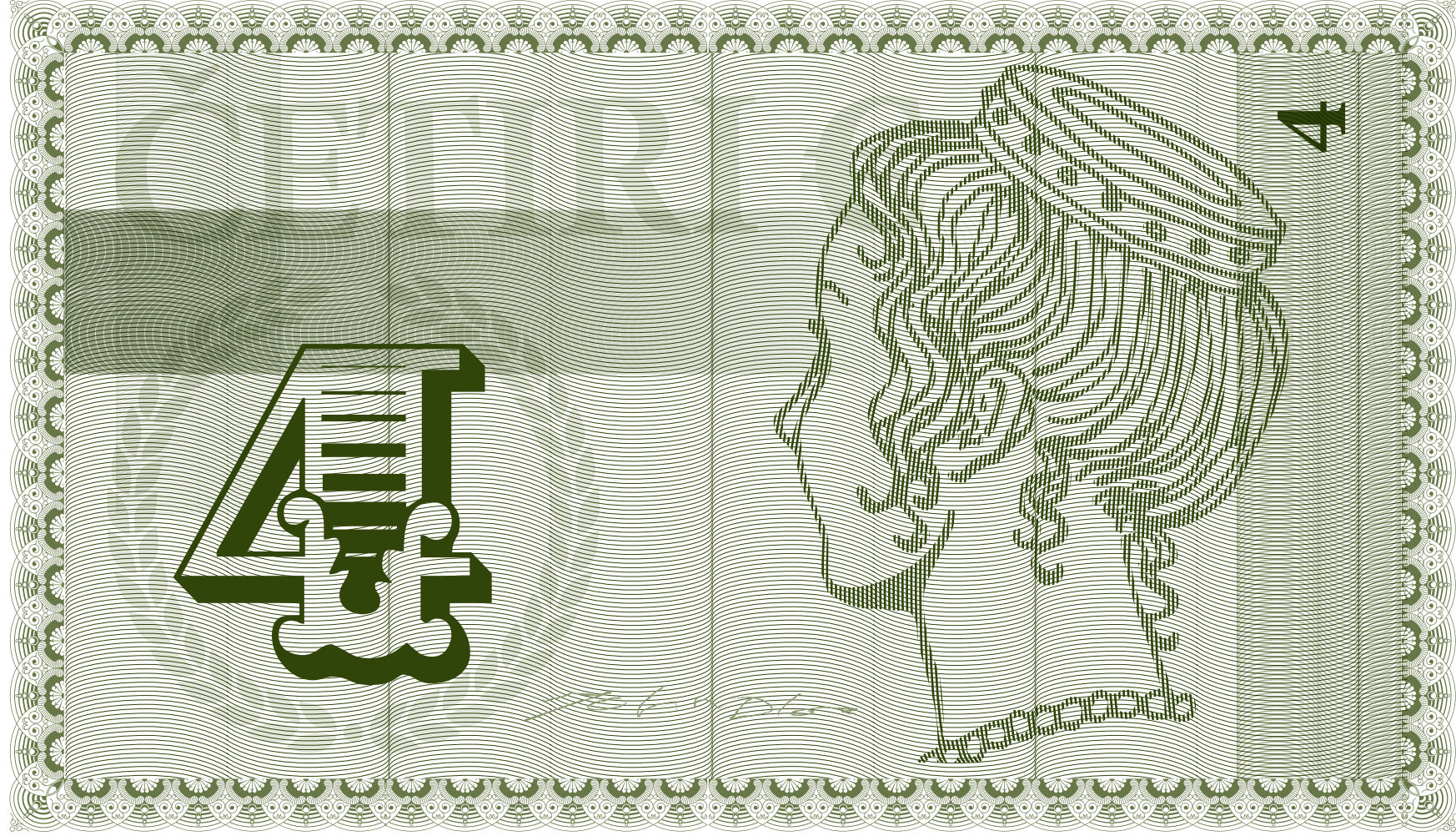
This working group is the first of- its- kind for the implementation of CEDAW and it can be defined as a promising practice.

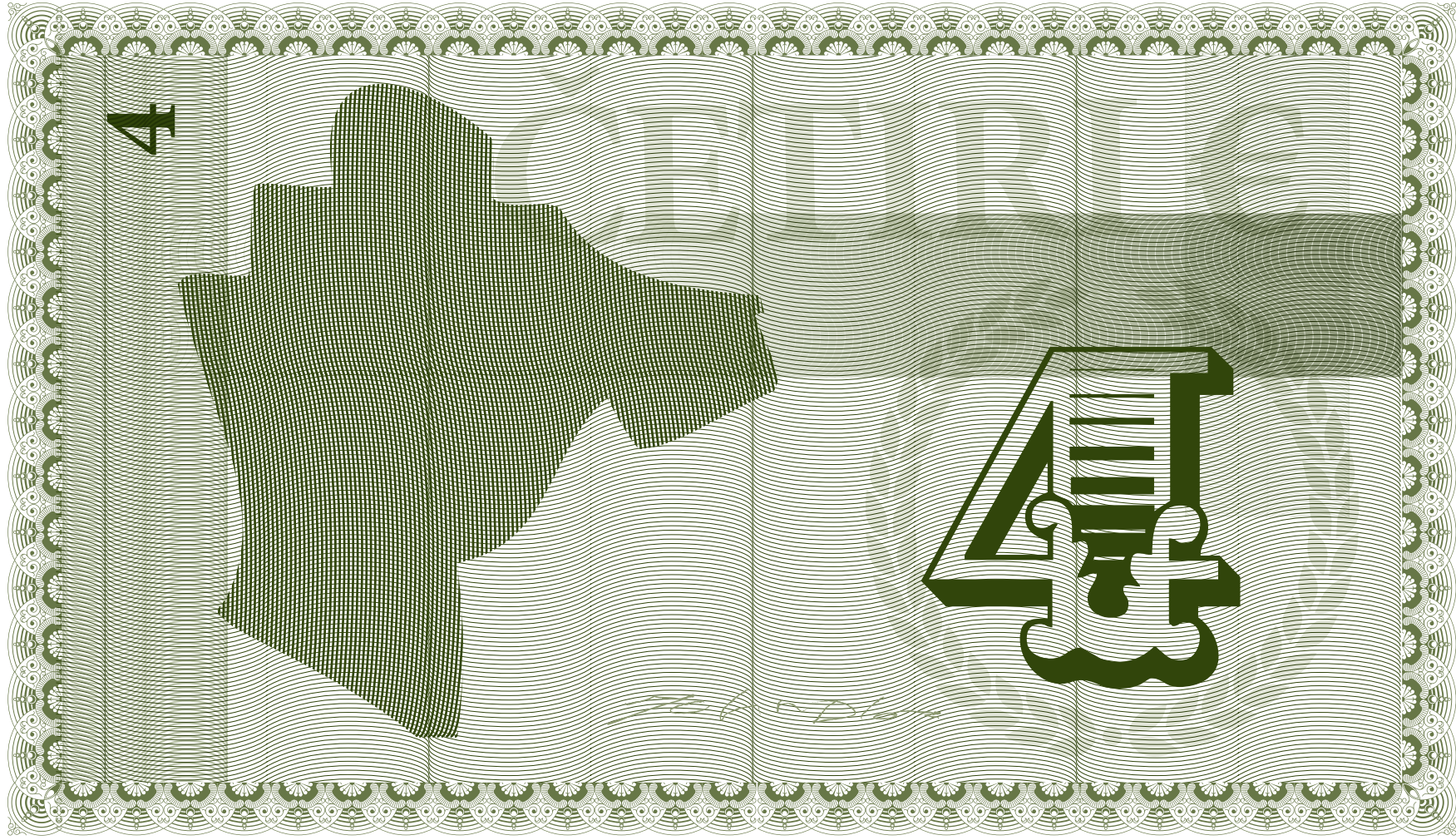
PORODIČNA BANKA

C 55 67811 A

CRNA GORA

C 55 67811 A

CRNA GORA

PORODIČNA BANKA

- 1 Deklaracija UN-a o eliminaciji zlostavljanja žena donesena na generalnom zasjedanju 48/104 20. decembra 1993.
- 2 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima usvojena je i proglašena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 217 (III) od 10. decembra 1948. godine, 48 država je glasalo za, nijedna protiv, dok se 8 uzdržalo.
- 3 Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda potpisana 4. novembra 1950. godine u Rimu. Do 1. januara 2005., ovaj dokument ratifikovalo je 45 država.
- 4 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima usvojen je i otvoren za potpisivanje i Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2200A (XXI) od 16. decembra 1966. godine. Stupio na snagu 23. marta 1976. godine.
- 5 Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima usvojen i otvoren za potpisivanje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2200A (XXI) od 16. decembra 1966. godine. Stupio na snagu 23. marta 1976. godine.
- 6 Konvencija UN-a o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena donesena 1979. godine.
- 7 Deklaracija UN-a o eliminaciji zlostavljanja žena donesena na generalnom zasjedanju 48/104 20. decembra 1993.
- 8 Pekinška deklaracija (www.gov.me/files/1108468404.doc), donesena na četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama 15. septembra 1995. godine.
- 9 Univerzalna deklaracija o demokratiji (www.un.org/democracy/fund/.../Declaration_on_Democracy_IPU.pdf), usvojena je na inter-parlamentarnom vijeću na 161. zasjedanju u Cairu, 16. septembra 1997. godine.
- 10 Usvojena na osnovu trećeg komiteta 2263 1967. godine.
- 11 Milenijumska deklaracija www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm, usvojena od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u septembru 2000. godine.
- 12 Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u Porodici (https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1772191&site=COEBackColorInterne=&BackColorInterne=FDCC86&BackColorInterne=FDCC86&BackColorLogg=ed=FDCC864), usvojena od strane Komiteta ministara Savjeta Evrope 07.04.2011.
- 13 Evropska socijalna povelja (http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/Evropska_socijalna_povelja.pdf), donesena 1961. godine, izmijenjena 1996. godine.

Zakonodavni okvir i analiza stanja

Nasilje nad ženama u porodičnim i partnerskim odnosima predstavlja kršenje fundamentalnog ljudskog prava. U nastavku su navedeni međunarodni dokumenti koji predviđaju konkretne i jasne mjere i vodič su za uspostavljanje efikasnih nacionalnih politika za prevenciju i suzbijanje nasilja u porodici i nasilja nad ženama.

Nasilje nad ženama u međunarodnoj zajednici se posmatra kao kršenje ljudskih prava žena. Donesen je veliki broj dokumenata, kao što su Deklaracija Ujedinjenih Nacija o eliminaciji zlostavljanja žena iz 1993. godine i Konvencija UN-a o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena iz 1979. godine gdje se jasno navodi da: “Nasilje nad ženama je jedan od osnovnih društvenih mehanizama kojima se žene prisiljavaju da budu u podređenoj poziciji u odnosu na muškarce. Nasilje nad ženama je prepreka u postizanju jednakosti, razvitka i mira.”¹ Međunarodni dokumenti koji regulišu problem porodičnog nasilja su: **Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima**² (1948.), **Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda**³ (1950.), **Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima donesen 1966. godine**⁴, **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima**⁵ (1966.), **Konvencija UN-a o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena CEDAW**⁶ (donesena 1979. godine i stupila na snagu kao međunarodni ugovor 1981.), **Deklaracija UN-a o eliminaciji zlostavljanja žena**⁷ (1993.) **DEVAW**, **Pekinška**

deklaracija i Platforma za akciju⁸ (1995.). Nacionalni plan za postizanje rodne ravnopravnosti (PAPRR 2008. – 2012.) koji je Vlada Crne Gore usvojila 2008. godine zasniva se upravo na ovom dokumentu. Zatim, **Univerzalna deklaracija o demokratiji**⁹ (1997.), **Deklaracija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena**¹⁰ (1967.), **Milenijumska deklaracija i milenijumski razvojni ciljevi**¹¹ (2000.), **Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici**¹² (2011.), **Evropska socijalna povelja**¹³ (1961.).

Pored navedenih dokumenata postoje brojne preporuke, direktive i odluke kojima je regulisano porodično nasilje, između ostalog tu je i **Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope Br. R (79)17** koja se odnosi na zaštitu djece od zlostavljanja, zatim **Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope Br. R(85)4** o nasilju u porodici, **Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope Br. R(85)11** o položaju žrtve u krivičnom postupku, **Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope Br. R(87)21** o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije, **Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope Br. R(90)2** o socijalnim mjerama u vezi sa nasiljem u porodici, **Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope Br. R(91)11** koja se odnosi na seksualnu eksploataciju, pornografiju, prostituciju i trgovinu djecom i mladim, **Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope Rec (2002)5** koja daje detaljne smjernice za stvaranje uspješne politike u suzbijanju nasilja nad ženama, pruža vrlo detaljne smjernice za kreiranje politike u cilju zaštite i prevencije žrtava nasilja (uključujući žene i djecu). **Direktiva Savjeta 79/7/EEZ od 19. decembra 1978. godine** o progresivnoj

primjeni principa jednakog tretmana za muškarce i žene u oblasti socijalne zaštite, **Direktiva Savjeta 86/613/EEC od 11. decembra 1986. godine** o primjeni principa jednakog tretmana žena i muškaraca koji su uključeni u neke aktivnosti, kao što je poljoprivreda, na lica koja samostalno obavljaju djelatnost, kao i na zaštitu samozaposlenih žena tokom trudnoće i materinstva, **Direktiva Savjeta 92/85/EEZ od 19. oktobra 1992. godine** o uvođenju mjera kojima se podstiče unaprjeđenje sigurnosti i zdravstvene zaštite na radu trudnih radnica i radnica koje su se nedavno porodile ili su na porodiljskom odsustvu, **Direktive Savjeta 96/34/EEC** o odsustvu radi brige o detetu, **Direktiva Savjeta 2004/113/EZ** kojom se primjenjuje načelo ravnopravnosti muškaraca i žena u mogućnosti dobijanja i nabavke roba, odnosno pružanja usluga, kao i **Odluka Savjeta 95/593/EC od 22. decembra 1995. godine** o srednjeročnom akcionom programu Zajednice o jednakim mogućnostima za žene i muškarce, **Odluka Savjeta 2001/51/EZ** kojom se pokreće program u vezi s Okvirnom strategijom o rodnoj ravnopravnosti (2001. – 2005.), **Odluka br. 1554/2005/EZ** Evropskog parlamenta i Savjeta kojom se mijenja i dopunjava **Odluka Savjeta 2001/51/EZ** o pokretanju programa koji se odnosi na okvirnu strategiju Zajednice o rodnoj ravnopravnosti i **Odluka br. 848/2004/EZ** o pokretanju programa djelovanja Zajednice za promovisanje organizacija koje na evropskom nivou djeluju na području ravnopravnosti muškaraca i žena, pored toga tu je i **Preporuka Savjeta 84/635/EEC od 13. decembra 1984. godine** o promociji pozitivne akcije za žene, kao i **Rezolucija Savjeta od 27. marta 1995. godine** o ujednačenom učešću žena i muškaraca u procesu donošenja odluka.

Ekonomsko nasilje u porodičnim i intimnim odnosima, u nacionalnom zakonodavstvu još uvijek nije prepoznato kao bitan oblik nasilja nad ženama te se još uvijek eksplicitno ne navodi u zakonskim definicijama krivičnopravne i porodično pravne zaštite.

Ustavom nije eksplicitno spomenuto nasilje nad ženama, ali jeste u čl. 18. propisano da “država garantuje ravnopravnost žene i muškarca i razvija politiku jednakih mogućnosti”, a članovi 19. i 21. “garantuju pravo na zaštitu jednakih prava i sloboda i na pravnu pomoć“. Član 71. stav 2. navodi da se brak zasniva na ravnopravnosti supružnika.¹⁴

Od 2002. godine Crna Gora je formalno prepoznala važnost sankcionisanja nasilja u porodici i u **Krivičnom zakoniku**¹⁵ uvela krivično djelo nasilje u porodici i porodičnoj zajednici. U članu 220. propisano je krivično djelo nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici, “...ko primjenom grubog nasilja narušava tjelesni ili duševni integritet članova svoje porodice ili porodične zajednice.” Ono što se direktno može protumačiti kao ekonomsko nasilje u porodici a inkriminisano je u Krivičnom Zakoniku Crne Gore, jeste krivično djelo nedavanja izdržavanja: član 221. K.Z. stav 1. navodi: “Ko ne daje izdržavanje za lice koje je po zakonu dužan da izdržava, a ta dužnost je utvrđena izvršnom sudskom odlukom ili izvršnim poravnanjem pred sudom ili drugim nadležnim organom, u iznosu i na način kako je to odlukom, odnosno poravnanjem utvrđeno, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.”

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici¹⁶ je prvi specijalizovani zakon koji reguliše oblast nasilja u porodici, a stupio je na snagu u avgustu 2010. godine. Ovaj zakon definiše nasilje u porodici kao “činjenje

¹⁴ Odluka o proglašenju Ustava Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 1/2007, od 25.10.2007., str. 2., (<http://www.skcpsina.me>)

¹⁵ Službeni list RCG, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006, Službeni list RCG, 40/2008 i 25/2010
¹⁶ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (Službeni list CG, br. 46/10)

17. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, Službeni list Crne Gore, br. 20/2011, od 15.4.2011.
18. Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Službeni list Crne Gore, br. 46/2007, od 31.7.2007.
19. Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni list Crne Gore, br. 39/2011, od 4.8.2011.
20. Porodični zakon, Službeni list Republike Crne Gore, br. 1/2007, od 9.11.2007.
21. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službeni list Crne Gore, broj 46/10
22. Strategija zaštite od nasilja u porodici za period 2011. – 2015. (<http://www.gendermontenegro.me/SR/montenegro-strategija-zastite-od-nasilja-u-porodici/>)
23. Strategija zaštite od nasilja u porodici za period 2011. – 2015. dostupno na: <http://www.gendermontenegro.me/SR/montenegro-strategija-zastite-od-nasilja-u-porodici/>
24. Protokol o postupanju institucija u slučajevima nasilja u porodici, dostupno na: <http://sudovi.me/podaci/vrns/doku-menta/641.pdf>

ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto gdje je učinjeno” (član 2). Oblici nasilja prema ovom zakonu su (član 8): ugrožavanjem fizičkog, psihičkog, seksualnog ili ekonomskog integriteta, mentalnog zdravlja i spokojsva drugog člana porodice smatra se posebno ako član porodice “oštećuje ili uništava zajedničku imovinu ili imovinu drugog člana porodice ili pokušava da to učini; uskraćuje osnovna sredstva za egzistenciju drugom članu porodice...” Predhodno navedna dva stava predstavljaju jedino direktno pojašnjenje toga šta podpada pod ekonomsko nasilje u porodici.

Ovim Zakonom se omogućava izdavanje hitnog naloga ili mjera za zaštitu, bilo od strane policije ili prekršajnog organa po prijavi žrtve nasilja u porodici. Zakon omogućava žrtvi da sama pristupi organu za prekršaje u cilju podnošenja zahtjeva za izricanje zaštitnih mjera. Zakon uređuje zaštitu žrtava nasilja u prekršajnom postupku i propisuje pet zaštitnih mjera kao vrste prekršajnih sankcija (član 20. i član 26.): “udaljenje iz stana, zabrana prilaženja žrtvi, zabrana uznemiravanja i uhođenja, obavezno liječenje od zavisnosti i obavezan psihosocijalni tretman“. Predviđeno je i načelo hitnosti u postupcima koji se odnose na zaštitu od nasilja. Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, članom 13. predviđeno je pravo na besplatnu pravnu pomoć u skladu sa posebnim zakonom, odnosno **Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći**.¹⁷

Zakon o rodnoj ravnopravnosti¹⁸ (ZRR) (2007.) u članu 7. precizirao je da se pod pojmom nasilje po osnovu pola podrazumijeva “svako djelo kojim se nanosi ili može biti nanijeta fizička, mentalna, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i

prijetnja takvim djelom koja ozbiljno sputava lice da uživa u svojim pravima i slobodama u javnom ili privatnom životu uključujući nasilje u porodici, incest, silovanje i trgovinu ljudima“.

Zakon o zabrani diskriminacije¹⁹ (2010.), član 2. ovoga zakona navodi da se zabranjuje svaki oblik diskriminacije po bilo kom osnovu.

Porodični zakon Crne Gore²⁰, je zakonski tekst koji uređuje bračne i vanbračne odnose. Članom 1. ovog zakona se uređuje brak i odnosi u braku, odnosi roditelja i djece, usvojenje, porodični smještaj (hraniteljstvo), starateljstvo, održavanje, imovinski odnosi u porodici i postupci nadležnih organa u vezi sa bračnim i porodičnim odnosima. Ovaj zakon ne sadrži odredbe o zaštiti od nasilja u porodici.

Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici²¹ propisana je obaveza donošenja **Strategije zaštite od nasilja u porodici za period od 2011. do 2015.**²² koja sadrži ocjenu stanja i identifikovanje ključnih problema u socijalnoj i drugoj zaštiti, kao i ciljeve i mjere, a naročito u vezi: podizanja nivoa svijesti građana/ki o problemu nasilja i formiranju stavova o neprihvatljivosti nasilja; razvoja programa za prevenciju nasilja; podrške porodici u prevenciji nasilja; daljeg razvoja normativnog okvira u oblasti zaštite, itd.

Iako je 2010. godine donijet Zakon o zaštiti od nasilja u porodici još uvijek nije rađena analiza primjene istog. U julu 2011. godine usvojena je Strategija za borbu protiv nasilja u porodici²³, a u novembru 2011. potpisan je i Protokol o postupanju institucija u slučajevima nasilja u porodici²⁴. Situacija sada svakako jeste bolja

jer postoji pravni okvir koji žrtvama porodičnog nasilja obezbjeđuje podršku kada odluče da ne trpe nasilje. Ipak, iskustvo žena koje su se obraćale Sigurnoj ženskoj kući pokazuje da žrtve nailaze na brojne prepreke koje su najčešće vezane za implementaciju donijetih zakona, odnosno nepoštivanje standardizovane procedure u radu policije, tuzilaštva, sudstva i centara za socijalni rad. Iz istog izvora saznali smo da primjena zakona i podrška žrtvama nasilja zavisi od ličnih stavova i senzibiliteta ljudi koji rade u institucijama. U okviru projekta *Trening o suzbijanju nasilja u porodici i primjena Protokola o postupanju institucija u slučajevima nasilja u porodici*²⁵, u novembru 2012. godine u deset crnogorskih opština, održani su treninzi čiji je cilj pravovremeno prepoznavanje i suzbijanje svih pojava oblika nasilja u porodici i što kvalitetniji i senzibilniji tretman lica ugroženih porodičnim nasiljem.²⁶ Pored službenika Uprave policije treninzima su prisustvovali i službenici centara za socijalni rad, zdravstvenih ustanova i nevladinih organizacija koje se bave zaštitom žrtava nasilja u porodici. **Obuke o specifičnostima ekonomskog i drugih oblika nasilja u porodici i nasilja nad ženama i o zakonskim procedurama neophodno je organizovati u kontinuitetu za predstavnike svih institucija koji rade sa žrtvama porodičnog nasilja.**

Da bi se žene žrtve nasilja u porodici oporavile od posljedica zlostavljanja, potrebno je da imaju ekonomsku sigurnost da bi bile uključene u sve aspekte društvenog života, jer su siromaštvo i socijalna isključenost usko povezani. Komitet UN-a o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima definiše siromaštvo i socijalnu isključenost: "Siromaštvo predstavlja ljudsko stanje koje karakteriše produžena ili hronična oskudica resursa, mogućnosti izbora, sigurnosti i moći, neophodnih za uživanje adekvatnog životnog standarda i drugih građanskih, kulturnih, ekonomskih, političkih

i socijalnih prava."²⁷ Postizanje ekonomske sigurnosti žena zavisi o dostupnosti socijalnih i ekonomskih resursa. U crnogorskom društvu nejednakost žena u odnosu na muškarce je duboko utkana u istoriju, tradiciju i kulturu i uskraćuje ženama pristup i ostvarenje njihovih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Smatramo da u društvu jednakih mogućnosti žene moraju imati jednake šanse. U vremenu ekonomske krize žene su te koje snažnije pogađa ekonomsko nasilje, one su te koje češće ostaju bez posla i prihoda i ne raspolažu sopstvenom imovinom. A upravo je ekonomska nezavisnost najbolja zaštita od svake vrste nasilja. Među ostalim, **država treba posebnim mjerama da podstiče zapošljavanje žena žrtava nasilja, jer vrlo je čest slučaj da je upravo ekonomska zavisnost žena jedan od najvažnijih razloga zbog kojeg trpe nasilje i zbog kojeg se ne odlučuju prijaviti i napustiti nasilnog partnera. Socijalno preduzetništvo kao mjera zapošljavanja zlostavljanih žena ujedno je najsnažnija potpora njihovom osamostaljivanju, a ujedno i način da se amortizuju siromaštvo i bijeda.**

U Crnoj Gori istraživanja o nasilju u porodici su sporadična i parcijalna. Sveobuhvatno istraživanje o percepciji, intenzitetu i oblicima nasilja u porodici i nasilja nad ženama u Crnoj Gori 2011. godine sproveo je CEED Consulting i NVO SOS telefon Nikšić, u saradnji sa konsultantkinjama iz NVO Sigurna ženska kuća. Studija o nasilju u porodici i nasilju nad ženama u Crnoj Gori sprovedena je za potrebe UNDP (Program Ujedinjenih nacija za razvoj), Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori i Ministarstva pravde i ljudskih prava.²⁸ Prema rezultatima ovog istraživanja "svaka druga žrtva nasilja u porodici je istakla da nema sopstveni izvor prihoda, dok njih 58% navodi da nasilnik ima kontrolu nad

25. Predavači na treninzima su već prošli obuku za trenere u okviru Programa za rodnu ravnopravnost IPA 2010. a učesnici imaju NVO Centar za ženska prava, SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Nikšić i SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica.

26. NDV mreži Mnoge žene trpe nasilje, tekst dostupan na: <http://www.vijesti.me/vijesti/mnoge-zene-trpe-batine-clanak-102814>

27. Čović, Ljubica (2007), Život dece u siromaštvu, u: *Socijalna misao*, 4/2007, Beograd: Izdavačko preduzeće Socijalna misao, str. 13.

28. *Studija o nasilju u porodici i nasilju nad ženama u Crnoj Gori*, Podgorica, 2012, CEED Consulting i NVO SOS telefon Nikšić, u saradnji sa konsultantkinjama iz NVO Sigurna ženska kuća, sprovede Studiju o nasilju u porodici i nasilju nad ženama u Crnoj Gori za potrebe UNDP (Program Ujedinjenih nacija za razvoj), Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori i Ministarstva pravde i ljudskih prava. Studija sprovedena u okviru Programa za rodnu ravnopravnost IPA 2010, dostupno na: http://www.gendertentengro.me/wp-content/uploads/2012/07/Studija-o-nasilju-u-porodici-i-nasilju-nad-zenama-u-CG_Jul-2012.pdf

29. Isto, str. 10.

30. Komadni zaključci CEDAW Komiteta Ujedinjenih nacija donesenih na osnovu prezentovanog Izvještajnog izvještaja Vlade Crne Gore, novembar 2011., str. 9.

31. Žene v muškarcima, Zavod za statistiku, MONSTAT, Podgorica, 2012., str. 120. Publikacija je objavljena uz podršku Agencije za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women), u sklopu projekta Unapređenje ekonomskih i

socialnih prava žena u Slojini u Crnoj Gori, koji se sprovodi uz finansijsku podršku Kraljevine Norveške.

32. Isto, str. 121.

33. Isto, str. 122.

34. ND Vijeći Mnogo: Žene trpe nasilje, tekst dostupan na: <http://www.vijesti.me/vijesti/rnogo-zene-trpe-batine-clanak-102814>

35. Više informacija o kampanji dostupno na zvaničnom sajtu Vlade Crne Gore: http://www.gov.me/Nadjačajmo_tišinu_Zaustavimo_nasilje_u_porodici/

njihovim prihodima i/ili imovinom.”²⁹ Ovi podaci pokazuju da je ekonomska zavisnost žrtve nasilja u direktnoj vezi sa mogućnošću izbora za žrtve da izađe iz nasilne veze. Statističke podake o nasilju nad ženama vode neke institucije i nevladine organizacije koje se bave ovom problematikom, ali kako ne koriste istu metodologiju, nemoguće je uraditi uporednu analizu. CEDAW Komitet u svom izvještaju objavljenom u novembru 2011. godine preporučuje da Crna Gora što prije preduzme odgovarajuće mjere za vođenje statističkih podataka razvrstanih po polu i kvalitativnih podataka o situaciji u kojoj se žene nalaze.³⁰ Prema podacima Uprave policije u toku 2011. godine je registrovano 230 krivičnih djela nasilja³¹ u porodici i 507 prekršaja, dok je izrečeno 108 zaštitnih mjera³². Ukupan broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici u Centrima za socijalni rad u toku 2011. godine iznosio je 512, od čega je 248 počinjeno nad ženama, a 231 nad djecom, dok je prijavljenih slučajeva nasilja nad muškarcima bilo svega 33.³³ Do 1. novembra 2012. godine u Crnoj Gori je registrovano 139 krivičnih djela nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici.³⁴ Podaci o broju podnijetih i procesuiranih slučajeva ekonomskog nasilja nad ženama nisu dostupni. **Potrebno je preduzeti odgovarajuće mjere za vođenje statističkih podataka razvrstanih po osnovu oblika počinjenog nasilja u svim institucijama koje se bave zaštitom žrtava porodičnog nasilja, kako bi se identifikovale forme i oblici nasilja nad ženama i preduzele odgovarajuće mjere u cilju suzbijanja istih.**

Odjeljenje za rodnu ravnopravnost Ministarstva pravde i ljudskih prava, u saradnji sa Sistemom Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori i Organizacijom za evropsku bezbjednost i saradnju Misije u Crnoj Gori, realizovalo je kampanju **16 dana aktivizma protiv nasilja u**

porodici, pod sloganom “**Nadjačajmo tišinu. Zaustavimo nasilje u porodici**“.³⁵ Sveobuhvatna kampanja imala je za cilj da sagleda trenutno stanje o međuinstitucionalnoj saradnji i napredku u sprečavanju nasilja u porodici, te uspješnost u implementaciji Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Tokom kampanje jako malo je govoreno o ekonomskom nasilju nad ženama. **Potrebno je kontinuirano, tokom cijele godine organizovati tribine i medijske kampanje sa ciljem edukacije javnosti o problemu nasilja u porodici. U cilju identifikovanja i efikasne prevencije ekonomskog nasilja u porodici, potrebno je raditi na podizanju svijesti građana o posebnim formama ekonomskog nasilja.**

Istraživanje

U kvalitativnom istraživanju o rasprostranjenosti i oblicima ekonomskog nasilja ukupno je učestvovalo 65 žena koje sa svojim partnerom žive (ili su živjele) u bračnoj ili vanbračnoj zajednici. U ovom istraživanju su učestvovali/e i devet predstavnika/ca relevantnih institucija.

38 žena, koje su učestvovala u fokus grupama i/ili je sa njima rađen individualni intervju³⁶ su žrtve porodičnog nasilja, a kojima je Sigurna ženska kuća u proteklom periodu pružila: inicijalno savjetovanje, pravnu i/ili psihološku pomoć i/ili su bile smještene u našem skloništu. Većina učesnica je nedavno izašla iz nasilne veze. Prilikom organizovanja fokus grupa sa ženama iz opšte populacije postojao je određeni otpor prema učešću u ovakvom istraživanju, što pokazuje da se o ličnom iskustvu sa nasiljem i dalje nerado govori. Ukupno 27 žena iz opšte populacije učestvovalo je u ovom istraživanju, od toga 14 u fokus grupama, a sa 15 žena uradili smo individualne dubinske intervjuje.³⁷ Primjetili smo da su žene iz opšte populacije davale društveno poželjne odgovore.

Za svaku od održanih fokus grupa karakteristično je da je atmosfera na početku bila pomalo napeta, da bi nakon petnaest minuta vladala atmosfera otvorenog dijaloga i razumijevanja. Fokus grupe su bile dinamične i interaktivne, a neke od učesnica žrtava porodičnog nasilja su emotivno reagovala dok su prepričavale svoju ili slušale priče drugih žena.

Fokus grupe i individualni intervjui sa ženama žrtvama

porodičnog nasilja

U prvoj fokus grupi sa ženama žrtvama porodičnog nasilja učestvovalo je dvanaest žena, od kojih deset dolaze iz centralnog, a dvije iz južnog dijela Crne Gore. Četiri učesnice su u braku, od čega je kod tri u toku postupak za razvod braka, njih pet su razvedene, dok su dvije živjele u vanbračnoj zajednici.

Od dvanaest učesnica fokus grupe jedna ima osnovno obrazovanje, deset srednju stručnu spremu a jedna je završila fakultet. Više od polovine – sedam učesnica ove fokus grupe su nezaposlene, dvije su u radnom odnosu, dok dvije rade povremeno, nekvalifikovane poslove. Pet od dvanaest žena je navelo da prima MOP¹ i da im je to osnovni izvor prihoda.

U drugoj fokus grupi sa ženama žrtvama porodičnog nasilja učestvovalo je devet žena. Sve učesnice žive u Podgorici. Bračni status: sedam učesnica fokus grupe su razvedene, a dvije su u braku, od čega je kod jedne razvod braka u toku. Od njih devet, osam ima srednju stručnu spremu, a jedna je nakon osnovnog obrazovanja prekinula školovanje. Tri učesnice ove fokus grupe su zaposlene, četiri su nezaposlene, dok dvije rade povremeno, nekvalifikovane poslove.

U trećoj fokus grupi sa ženama žrtvama porodičnog nasilja učestvovalo je sedam žena. Šest učesnica živi u Podgorici, a jedna u Danilovgradu. Bračni status: četiri su razvedene, dvije žene učesnice fokus grupe su u braku, a jedna je udovica. Četiri od sedam učesnica imaju srednju stručnu spremu, dvije su završile fakultet, dok je jedna završila osnovnu školu. Više od dvije trećine učesnica ove fokus grupe su navele da nisu zaposlene ili da povremeno rade

nekvalifikovane poslove, dok su dvije u radnom odnosu. Iako lošeg materijalnog stanja, samo jedna učesnica je istakla da prima MOP i da je to njenj porodici osnovni prihod.

Za potrebe ovog istraživanja urađeno je 15 dubinskih intervju sa ženama žrtvama porodičnog nasilja. Dvije dolaze iz južnog dijela Crne Gore, jedna sa sjevera, a ostale (13) žive u Podgorici. Najstarija ispitanica je imala 61 godinu, a najmlađa 21. Šest je u bračnoj zajednici, dok je devet razvedeno. Od 15 intervjuisanih žena iz opšte populacije, jedna je muslimanske vjeroispovijesti. Većina intervjuisanih žena ima završenu srednju školu, dvije žene imaju završenu osnovnu školu, dok su dvije završile fakultet, a jedna je studentkinja Fakulteta političkih nauka. Većina njih je radila povremeno nekvalifikovane poslove, jedna je penzionerka, a jedna je domaćica. Partneri su zarađivali novac, ali su najčešće većinu zarađenog novca trošili na sopstvene potrebe (najčešće na izlazak sa društvom ili su davali novac primarnoj porodici).

Podaci iz istraživanja pokazuju slabu povezanost **socio-demografskih faktora sa ispoljavanjem nasilja nad ženama**. Značajne razlike ispoljavaju se u tome što su žene izložene ekonomskom nasilju manje ekonomski nezavisne od žena koje nemaju to iskustvo. Naime, među prvima je mnogo manje zaposlenih, a više nezaposlenih i izdržavanih žena. **Možemo zaključiti da ekonomska zavisnost predstavlja pogodno tlo za ispoljavanje ekonomskog nasilja, ali svakako samo po sebi ne mora voditi u ekonomsko zlostavljanje.** Da bi tu pojavu smanjili, **potrebno je žene osnaživati da se uključe u ekonomske aktivnosti**, da bi nakon napuštanja nasilnog partnera imale sopstveni izvor prihoda.

Sve žene žrtve nasilja koje su učestvovala u fokus grupama jasno

su prepoznale da su imale psihičko nasilje od strane partnera, a većina njih i fizičko. Jedna trećina ispitanica je doživjela i seksualno nasilje (pri čemu nisu to doživljavale kao seksualno nasilje, već kao 'ispunjavanje bračne obaveze'). Najčešće svađe koje su se završavale fizičkim nasiljem bile su vezane za novac. Razmišljajući o razlozima fizičkog nasilja, žrtve su navodile: plaćanje vannastavnih aktivnosti za djecu, ili plaćanje računa za struju ili telefon, zato što je partner smatrao da je nepotrebno 'da su upaljena sva svjetla u kući', da je 'jeftinije napraviti priganice nego krofne', itd. Rezultati fokus grupa i individualnih intervju potvrdili su pretpostavku da su fizičko i ostali oblici nasilja usko povezani sa ekonomskim.

Žene žrtve porodičnog nasilja nemaju izgrađen stav i percepciju ekonomskog nasilja. Ekonomsko nasilje **ne prepoznaju kao nasilje ili minimiziraju ovaj oblik nasilja**. S obzirom da se identifikovalo da žrtve ovaj oblik nasilja ne prepoznaju, potrebno je organizovati kampanju u cilju edukacije.

U toku trajanja braka ili vanbračne zajednice većina učesnica fokus grupe živjele su sa svojim partnerom i njegovim roditeljima (ili na drugom spratu kuće), pri čemu je kuća bila vlasništvo njegovog oca. Nakon razvoda braka nijedna od žena nije pokretala sudski postupak za podjelu imovine, iako su za opremanje ili renoviranje stambenog prostora ulagali zajednički novac. Razloge koje su navodile za nepokretanje sudskog postupka su najčešće bili bježanje od nasilja i neinformisanost. "Gradili smo kuću u braku, ali ja sam bila domaćica, a on je radio i zarađivao, tako da ja ne mogu tražiti pola kuće." **Neophodno je sprovesti edukaciju žena o imovinskim pravima i osnažiti ih da vode sudske postupke za podjelu imovine nakon ili u toku braka, u skladu sa Porodičnim zakonom.**

Jedan od najčešćih oblika ekonomskog nasilja kod žena koje su (ili

bile) žrtve porodičnog nasilja je **sprečavanje da se zaposle**. Sa druge strane, zaposlene žene su navele da ih je partner **ometao na poslu**. Jedna od žena, šnajderica, radila je privatno, dok njen partner nije bio zaposlen. Svakodnevno je ometao dok je šila, a zahtijevao je da mu govori koliko je zaradila novca. “Gasio mi je svijetlo uveče, da ne bih vidjela da šijem”. Najčešće opravdanje za sprečavanje žena da se angažuju u ekonomskim aktivnostima, koje su značajne za obezbeđenje egzistencije, bilo je da su djeca mala i da je ‘korisnije’ da one ostanu kod kuće i da brinu o domaćinstvu i djeci. “Bolje da sedim kući i čuvam decu nego što radim za male pare”.

Možemo zaključiti da patrijarhalna orijentacija utiče na jasno diferenciranje uloga žena i muškaraca u pogledu mogućnosti učešća u javnoj i privatnoj sferi, zapošljavanju, kao i na to da je na ženi odgovornost za uspjeh braka i vaspitavanje djece.

112

Razmišljajući o tome da li su nekad došle u situaciju da kriju novac od partnera, učesnice u istraživanju navode da nijesu krile novac od svojih partnera, niti su imale uštedevinu, jer su željele da budu iskrene prema partneru. Jedna učesnica fokus grupe je rekla da nije imala priliku da novac ‘ostavlja sa strane’: “on je lukavo ispitivao moju braću, uvijek je saznavao i količinu novca koji sam dobijala“, tako da ni novcem koji je dobijala od svoje porodice nije mogla sama raspolagati. Žene su morale pravdati potrošeni novac, navoditi šta su kupile i za koliko novca, bilo da je u pitanju novac koji su same zaradile, dobile od roditelja ili koje im je dao partner. U nekoliko slučajeva partneri su **oduzimali lični novac** ženama. Na pitanje koliko novca su trošile za lične potrebe, većina njih je pod ‘lične potrebe’ podrazumijevala hemiju za domaćinstvo. Nakon što im je objašnjeno, rekle su da su vrlo rijetko i malo novca trošile na sebe, “uvijek su prioritet bila djeca i njihove potrebe.” Novac

koji su trošile na lične potrebe uglavnom su dobijale od roditelja. Naglasile su da su gubile volju da sebi nešto kupe, jer su “znale što ih čeka kod kuće”. Nasuprot, njihovi partneri su samovoljno trošili novac na lične potrebe (izlazak sa društvom, garderoba, kladionica, kafana), nerijetko **ostavljajući domaćinstvo bez dovoljno sredstava za život do kraja tekućeg mjeseca**. Često su dovođene u situaciju da **mole za novac**. Jedna od učesnica fokus grupe jeavela da je tri dana morala da traži novac od partnera da bi joj dao da kupi cigarete ili higijenske uloške. Rezultati istraživanja pokazuju da je **ograničen pristup novcu** jedan od oblika ekonomskog nasilja koji se često pojavljuje u domaćinstvu, uz **uskraćivanje novca za lične potrebe**, pri čemu žene uvijek naglašavaju da im novac za lične potrebe nije potreban, što je odraz kulturološkog uticaja. Kod žena koje su izložene ekonomskom zlostavljanju rijeđe je prisutno zajedničko odlučivanje o raspoređivanju novca. Jedna od naših sagovornica navodi: “Meni nije smetalo to što je on kupio, nego što mene nije uključio u tu odluku.” “On promijeni sto i tepih, jedan proda i kupi novi. On sam to kupuje nekad sa ukusom, ali sve to sam radi... Osjećam nemoć.”

Većina žena nije znala kada im suprug prima platu, ni na šta potroši jedan dio plate. Kada bi ih upitale za novac, najčešći odgovor koji su dobijale je bio “imam dugove, otplaćujem kredite”, iako one nijesu bile upoznate s visinom iznosa kredita, ni sa svrhom zbog koje su podizani. Fizičko nasilje (čupanje za kosu, guranje, udaranje...), jedna od učesnica u istraživanju, je doživjela kada je odbila da podigne kredit, kako bi vratili njegove dugove. “Ljudi kojima je bio dužan su dolazili da prijete meni i djeci, pa me često tjerao da pozamljujem novac od mojih.” Sa druge strane, žene su uzimala

hranu za potrebe domaćinstva u prodavnici na dug, o čemu su redovno obavještavale svoje partnere. **Kontrola kućnog budžeta** je oblik ekonomskog nasilja koji se javljao kod svih učesnica ovog istraživanja. Jednom prilikom jedna od žrtava porodičnog nasilja je molila prodavačicu da joj na spisak stavi da je kupila grašak, a ustvari je uzela higijenske uloške: “Bukvalno je sve kontrolisao, tako da nisam smjela”.

Uskraćivanje prava na edukaciju i zdravstvenu zaštitu prisutno je indirektno, perfidno i uvijek sa izgovorom da to nije prioritet. Kada je u pitanju edukacija i stručno usavršavanje žene navode da ih je partner nerijetko podsjećao da prvenstveno treba da budu majke i domaćice, što vodi produžavanju rodnih uloga, a upravo to ih i čini nekonkurentim na tržištu rada. “Kada sam se udala nijesam smjela fakultet da nastavim, nijesam smjela da se našminkam, uredim, izađem, suprug je zahtijevao da budem samo domaćica i majka”. Učesnice u istraživanju navode da im partneri nisu eksplicitno zabranjivali da posjećuju ljekara. Medjutim, jedna od žena istakla je da kad bi došla kući sa propisanom terapijom, suprug bi joj govorio: “Nije ti ništa, ti doktori ne znaju ništa.” Sve učesnice u istraživanju su navele da su imale i još uvijek imaju fizičke i psihičke probleme uzrokovane nasilnim ponašanjem njihovih partnera.

Učesnice fokus grupe se mnogo bolje osjećaju od kada su izašle iz nasilne veze, iako se skoro sve nalaze u goroj ekonomskoj situaciji. **Sve žene koje su (i u fokus grupama i u individualnim intervjuima), izašle iz nasilne veze, još uvijek trpe ekonomsko nasilje.** Bivši partner ne uplaćuje novac za izdržavanje maloljetne djece, ili prilikom utvrđivanja iznosa alimentacije na sudu, donosi potvrdu sa mnogo manjim iznosom plate, od realnog.

Možemo zaključiti da socio-ekonomski faktori, osjećaj nemoći,

siromaštvo, ekonomska marginalizacija i finansijska zavisnost od nasilnika, značajno utiču na prolongiranje odluke žene o napuštanju nasilnog partnera. Strategija zaštite od nasilja u porodici za period od 2011. do 2015. godine², između ostalog navodi da treba uspostaviti **održivi model finansiranja servisa podrške žrtvama porodičnog nasilja, kao i uspostaviti specifične programe podrške za žene žrtve porodičnog nasilja, podsticati zapošljavanje i samozapošljavanje žrtava porodičnog nasilja kroz mjere afirmativne akcije. Potrebno je u što kraćem roku početi sa realizacijom pomenutih aktivnosti predviđenih Strategijom.**

Fokus grupe i individualni interviui sa ženama iz opšte populacije

U prvoj fokus grupi sa ženama iz opšte populacije učestvovalo je sedam žena, od kojih je najmlađa imala 30 godina, a najstarija 67 godina. Pet učesnica živi u centralnom dijelu Crne Gore, jedna u Bijelom Polju, a jedna je iz Kotora. Bračni status žena iz opšte populacije koje su učestvovala u ovoj fokus grupi: tri su u braku, jedna je u vanbračnoj zajednici, tri su razvedene, od toga je jedna imala dva braka iza sebe. Tri od sedam učesnica ove fokus grupe imaju srednju stručnu spremu, dok su ostale četiri završile fakultet. Sve, izuzev jedne žene, su zaposlene ili rade honorarno.

U drugoj fokus grupi učestvovalo je sedam žena. Najstarija ima 60 godina, dok najmlađa ima 22 godine. Pet od sedam ispitanica živi u Podgorici, jedna je iz Mojkovca, a jedna iz Bara. Šest žena koje su učestvovala u ovoj fokus grupi je u braku ili vanbračnoj zajednici, a jedna je razvedena. Tri od sedam žena su završile srednju školu, a ostale četiri fakultet. Sve su ekonomski nezavisne (šest je u radnom

odnosu, dok je jedna penzionerka).

Sprovedeni su individualni intervjui između žena iz opšte populacije u kojoj je uključeno 15 žena. Od intervjuisanih žena najmlađa je imala 22 godine, a najstarija 55 godina. Najveći broj žena su bile srednjih godina. 13 od 15 žena koje su učestvovala u ovom istraživanju bile su pravoslavne vjeroispovjesti, a 2 su bile muslimanske. Sagovornice imaju sljedeći bračni status: 13 je u bračnoj zajednici, jedna je razvedena i jedna u vanbračnoj zajednici. Većina od intervjuisanih žena ima srednju stručnu spremu, dok njih 4 ima višu ili visoku stručnu spremu. Od 15 intervjuisanih žena, 10 živi u kući ili stanu koja je na suprugovo ime, ostale su podstanari. Nijedna od učesnica fokus grupa ne živi u zajednici sa partnerom i njegovim roditeljima, kao što smo imali slučaj kod žena žrtava porodičnog nasilja koje su učestvovala u ovom istraživanju.

Od četiri učesnice prve fokus grupe, koje su u braku ili vanbračnoj zajednici, tri imaju uvid u finansije svog partnera, dok jedna ne zna tačan iznos suprugove plate, ni na šta troši novac. Od sedam žena iz opšte populacije koje su učestvovala u drugoj fokus grupi, pet zna koliko novca suprug zarađuje i gdje ga troši, a dvije ne znaju koliko zarađuje njihov partner, niti na šta tačno troši novac. Nasuprot, tri žene su istakle da njihov partner ne zna koliko novca one zarađuju. Polovina ispitanica u individualnim intervjuima (njih osam) istakle su da imaju zajedničke račune sa partnerima, dok ostale imaju odvojene račune. Od 15 žena koje su učestvovala u istraživanju dvije trećine njih zna koliko njihov suprug zarađuje i gdje troši zarađeni novac, dok jedna trećina ispitanica ne zna tačno koliko iznose primanja njihovog partnera. Obrnuto, dvije ispitanice su navele da njihovi partneri ne znaju koliko tačno novca one zarađuju.

U većini slučajeva kod žena iz opšte populacije njihov partner

zarađuje više. Neke od njih imaju zajedničku kasu, dok kod drugih postoji podjela kućnog budžeta i podjela plaćanja troškova domaćinstva (npr. žena od svoje plate kupuje namirnice, dok muž plaća račune za struju, vodu, komunalije...). Kod onih parova gdje je zajednička kasa, žena upravlja novcem, ali u potpunosti u skladu sa očekivanjima partnera, gotovo bez inicijative da ih utroše mimo onoga što on smatra neophodnim. Neke žene su isticale da one same donose odluke koje se tiču domaćinstva, ali smatraju da je muškarcima tako lakše. “Uvijek je bilo koliko ti treba i da mi, on vjerovatno zna da ću ja to rasporediti kako treba.” Prema navodima žena iz opšte populacije razlog je što je žena racionalnija, što bolje zna šta treba za kuću i djecu, kako i gdje da potroši novac. Oblici nasilja koji se najčešće javljaju kod ispitanica iz opšte populacije je **kontrola kućnog budžeta i provjera potrošenog novca**. Često se dešavalo da žene nisu učestvovala u donošenju odluka prilikom kupovine ‘većih stvari’, npr. automobila ili tehnike za domaćinstvo, pri čemu obrazlažu da nisu željele da učestvuju u donošenju tih odluka jer se ‘ne razumiju’. Ovaj koncept možemo smjestiti u kulturološki okvir, gdje se ovakovo ponašanje partnera smatra normalnim.

Skoro sve **učesnice obje fokus grupe** su se izjasnile da sve **odluke koje se tiču domaćinstva donose u dogovoru sa partnerom**. Međutim, tokom razgovora vidjeli smo da npr. ne učestvuju u izboru marke automobila i tehnike za domaćinstvo, objašnjavajući da su to ‘muške stvari’ i da se one u to ne razumiju, pa ih ni ne interesuje. Jedna učesnica fokus grupe je istakla da ona sama odlučuje o kupovini npr. namještaja, “jer on ima loš ukus”. “Tako da sve investicije, i veće i manje, u njih sam 100% uključena, moram znati đe idu pare, ali isto tako ne krijem ništa.” Prema riječima žena iz opšte populacije koje su učestvovala u ovom

istraživanju, kada podižu kredite, partner vraća svoje, a one svoje kredite. Smatraju da im krediti opterećuju kućni budžet, ali nastoje da racionalno isplaniraju podizanje i vraćanje istih.

Na pitanje da li su skrivale neku stvar koju su kupile, skoro sve žene su odgovorile da nisu imale potrebe da to rade. Međutim, u njihovim navodima primjetili smo kontradiktornosti: “Davala sam novac djeci krišom... ali ne bi se on ljutio da je to znao.“ “Kad ja kupim nešto ne svadamo se mi, ali on stalno gunda.“

Zajedničko za žene iz opšte populacije i žene žrtve porodičnog nasilja je to da malo novca troše na sebe, pri čemu naglašavaju da ne osjećaju potrebu da troše novac na sebe ili prioritet stavljaju na zadovoljenje potreba djece. **Smatramo da ovakvi stavovi ispitanica predstavljaju održavanje tradicionalnih rodnih uloga uslovljenih patrijarhatom.**

Sve žene iz opšte populacije koje su učestvovala u ovom istraživanju smatraju da je prije sklapanja braka vrlo bitno steći obrazovanje i biti ekonomski nezavisan. Takođe, sve su imale stav da ne bi napustile posao ni ako bi njihov partner zarađivao dovoljno novca za lagodan život cijele porodice. “Radila bih. Jer kad tad to izađe ženama na nos, ne postoji način da se vi dogovorite sa partnerom da se osjećate sigurno finansijski, odnosno ekonomski, ako se oslanjate na partnera, može to da funkcioniše i deset godina i nakon deset godina može to da se promijeni, i jedini način da se čovjek osjeća sigurnim i nezavisnim jeste da zaradi svoj novac. Sve je to lijepo kad imaju žene muževe koji rade, ali to može bukvalno preko noći da se promijeni.” **Ovakvi stavovi jasno ukazuju na osjećaj nesigurnosti u slučaju ekonomske zavisnosti od partnera.**

Fokus grupa sa predstavnicima institucija

Grupnom diskusijom obuhvaćeno je osam predstavnika/ca institucija⁴⁰ i jedna predstavnic NVO⁴¹ sektora sljedećih sociodemografskih karakteristika: dva muškarca i sedam žena, starosne dobi od 26 do 53 godine.

Svi učesnici ove fokus grupe na pitanje da li su upoznati sa fenomenom ekonomskog nasilja su odgovorili potvrdno. Njihova prva asocijacija na pojam ‘ekonomsko nasilje’ je bio neplaćanje alimentacije, pri čemu su svi naveli da je neplaćanje alimentacije sankcionisano Krivičnim zakonikom. Predstavnik Centra za posredovanje je definisao fokusne tačke ekonomskog nasilja: “da suprug ne daje novac za potrebe porodice, ne dozvoljava ženi uvid u visinu svoje zarade, uzima njenu cjelokupnu zaradu, traži pravdanje svake potrošene pare (ovo su često i uzroci razvoda brakova), primorava ženu da napusti posao ili da se ne zaposli, što je takođe ekonomsko nasilje, onemogućava da napreduje u poslu i sva imovina se najčešće vodi na ime muža.”

Predstavnic institucija koji su učestvovali u fokus grupi su većinom bili upoznati sa postojećim normativnim i institucionalnim okvirom za zaštitu od nasilja u Crnoj Gori i procijenili ga kao dobar. Međutim, **kada je riječ o ekonomskom nasilju složili su se da je potrebno proširiti postojeću Zakonsku definiciju,⁴² kako bi se ekonomsko nasilje lakše procesuiralo i ostavilo manje prostora za arbitrarno tumačenje Zakona.**

Kada je u pitanju implementacija Zakona o zaštiti od nasilja u porodici sagovornici su istakli da je primjena zakona na zadovoljavajućem nivou, kada je u pitanju sankcionisanje prekršajnog djela nasilja u porodici. Sa druge strane, istakli su

da **Krivični zakonik treba proširiti sa pet zaštitnih mjera koje su definisane Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici³ kako bi nakon počinjenog krivičnog djela nasilje u porodici proces sankcionisanja trajao kraće.**

Učesnici u ovoj fokus grupi smatraju da još uvijek u crnogorskom društvu postoji tolerancija na porodično nasilje. Većina sagovornika/ca smatra da je žena sama kriva što je dospjela u situaciju da trpi ekonomsko nasilje. Međutim, razmišljajući o razlozima zbog kojih žena trpi ekonomsko nasilje grupa navodi: ekonomsku zavisnost, strah, inferiornost, patrijarhat itd. Navedeni stavovi nisu u korelaciji sa prvim dijelom diskusije gdje su sagovornici zauzeli jasan stav da izlazak iz nasilne veze zavisi od same žrtve. Odgovornost leži na državi koja treba da reaguje kako bi zaštitila žrtve porodičnog nasilja i kako bi im pružila podršku nakon napuštanja nasilnog partnera.

Žene žrtve nasilja rijetko donose odluku da podnesu prijavu protiv nasilnika za počinjeno ekonomsko nasilje. Predstavnica centara za socijalni rad rekla je da žene najčešće oblike ekonomskog nasilja pomenu nakon prijavljenog fizičkog i psihičkog nasilja. Predstavnica Uprave policije je nedavno imala slučaj da je žena prijavila sina koji prijeti da će zapaliti stan, a iz razgovora sa njom je saznala da njen sin koristi narkotike i da joj svaki mjesec oduzme i potroši cijelu penziju. Svi predstavnici institucija smatraju da ekonomsko nasilje žrtve ne prepoznaju, tako da ga zato i ne prijavljuju.

Uspješnost implementacije je uslovljena spremnošću relevantnih institucija da se Zakon primijeni i omogućí sprovođenje zaštitnih mjera. Sagovornici ističu da u svojoj praksi koriste raspoložive mehanizme. Centar za socijalni rad i Sekretarijat žrtvi porodičnog

nasilja daje materijalnu jednokratnu pomoć u skladu sa raspoloživim sredstvima. Međutim, jednokratnu pomoć ne dobija svaka žrtva porodičnog nasilja pa je **potrebno budžetom predvidjeti poseban fond za žrtve porodičnog nasilja.** Centar za medijaciju svoj doprinos vidi u savjetodavnom radu i medijaciji kada dođe do razvoda braka. Predstavnica Uprave policije navodi da njena institucija podnosi prekršajnu prijavu. Međutim, problem je što se počinjeno ekonomsko nasilje najčešće sankcioniše novčanom kaznom, što ide na štetu porodičnog budžeta. Sigurno ženskoj kući su se obraćale žrtve koje ponovno počinjeno nasilje nijesu htjele da procesuiraju jer je predhodnu novčanu kaznu njihov partner platio od novca dobijenog od materijalnog obezbjeđenja porodice. Mnoge žene koje žive u nasilnim vezama često moraju odabrati jedno od dva zla: siromaštvo ili nasilje. Nakon razvoda braka najčešće žene žrtve porodičnog nasilja žive na ivici siromaštva. Iskustva žena žrtava porodičnog nasilja pokazuju da one nisu upoznate da se imovina stečena u braku dijeli, ako su u toku bračne zajednice one bile domaćice i brinule o djeci, a njihov suprug imao prihod. Bježeći od nasilnika najčešće žene žrtve porodičnog nasilja nisu ni zainteresovane za pokretanje postupka podjele imovine, a nerijetko pristaju na minimalan iznos alimentacije u želji da se postupak za razvod braka što prije završi. Postupak dokazivanja prilikom podjele imovine je izuzetno dug, za ženu iscrpljujući i finansijski i psihički. **Prema navodima učesnika u ovoj fokus grupi potrebno je mijenjati običajno pravo po kojem se žene odriču imovine u korist muških članova porodice.**

Sagovornici su se složili da su sankcije jako bitne, ali da je to samo trenutno rješenje problema. Novčana pomoć može da ublaži posljedice nasilja, ali da problem treba rješavati sistemski

i u kontinuitetu tj. prevencijom. Grupa smatra da su odgovorni i relevantni akteri **za prevenciju nasilja predškolske i školske ustanove, pa je potrebno prvo edukovati i senzibilisati ljude koji rade u tim institucijama, uvesti rodno senzitivan jezik u literaturu za osnovnu i srednju školu i djecu edukovati kroz organizaciju interaktivnog predavanja na temu nasilja u porodici, gdje bi u ulozi predavača bili stručnjaci iz relevantnih institucija. Jako bitno je edukovati i novinare koji imaju jak uticaj na kreiranje javnog mnjenja. Učesnici/ce ove fokus grupe nedvosmisleno prepoznaju značaj NVO sektora u razotkrivanju fenomena, uzroka i posljedica nasilja u porodici. Ističu da treba raditi na podizanju svijesti kod žena i kod muškaraca putem raznih edukacija, seminara, medijskih kampanja tako što će se jasno poslati poruka javnosti šta je ekonomsko nasilje, koji su njegovi oblici, kako ga prepoznati i da je ekonomsko nasilje zakonom sankcionisano.** Zabrinjavajuće je to što učesnici u fokus grupi ne prepoznaju ulogu države u predloženim aktivnostima u cilju podizanja svijesti građana.

Zaključno

Izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici proširiti čl. 8., preciznije definisati oblike i forme ekonomskog nasilja kako bi se ono lakše procesuiralo i ostavilo manje prostora za arbitrarno tumačenje Zakona.

- Izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika, u ovaj Zakonik uvesti pet zaštitnih mjera koje su definisane Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici kako bi nakon počinjenog krivičnog djela nasilje u porodici proces sankcionisanja trajao kraće.
- Preduzeti odgovarajuće mjere za vođenje statističkih podataka razvrstanih po osnovu oblika počinjenog nasilja u svim institucijama koje se bave zaštitom žrtava porodičnog nasilja, kako bi se identifikovale forme i oblici nasilja nad ženama i preduzele odgovarajuće mjere u cilju suzbijanja istih.
- Obuke o specifičnostima ekonomskog i drugih oblika nasilja u porodici i nasilja nad ženama i o zakonskim procedurama organizovati u kontinuitetu za predstavnike svih institucija koji rade u oblasti zaštite od porodičnog nasilja.
- Budžetom predvidjeti poseban fond za jednokratna materijalna davanja za žrtve porodičnog nasilja.
- U što kraćem roku početi sa realizacijom aktivnosti predviđenih Strategijom: uspostaviti održivi model finansiranja servisa

podrške žrtvama porodičnog nasilja, kao i uspostaviti specifične programe podrške za žene žrtve porodičnog nasilja, podsticati zapošljavanje i samozapošljavanje žrtava porodičnog nasilja kroz mjere afirmativne akcije.

- Podsticati socijalno preduzetništvo kao mjeru zapošljavanja zlostavljanih žena.
 - Mijenjati običajno pravo po kojem se žene odriču imovine u korist muških članova porodice, tako što će se sprovesti edukacija žena o imovinskim pravima i osnaživati ih da vode sudske postupke za podjelu imovine nakon ili u toku braka, u skladu sa Porodičnim zakonom.
- 118
- Kontinuirano, tokom cijele godine organizovati tribine i medijske kampanje sa ciljem edukacije javnosti o problemu nasilja u porodici. Raditi na podizanju svijesti građana o posebnim formama ekonomskog nasilja i poslati jasnu poruku javnosti da je ekonomsko nasilje zakonom sankcionisano.
 - Edukovati i senzibilisati nastavno osoblje u predškolskim, osnovnoškolskim i srednjoškolskim ustanovama o prepoznavanju i prevenciji ekonomskog i drugih oblika nasilja u porodici.
 - Sprovesti edukaciju i senzibilizaciju novinara/ki o načinu izvještavanja o nasilju u porodici sa posebnim osvrtom na izvještavanje u slučajevima nasilja nad djecom.

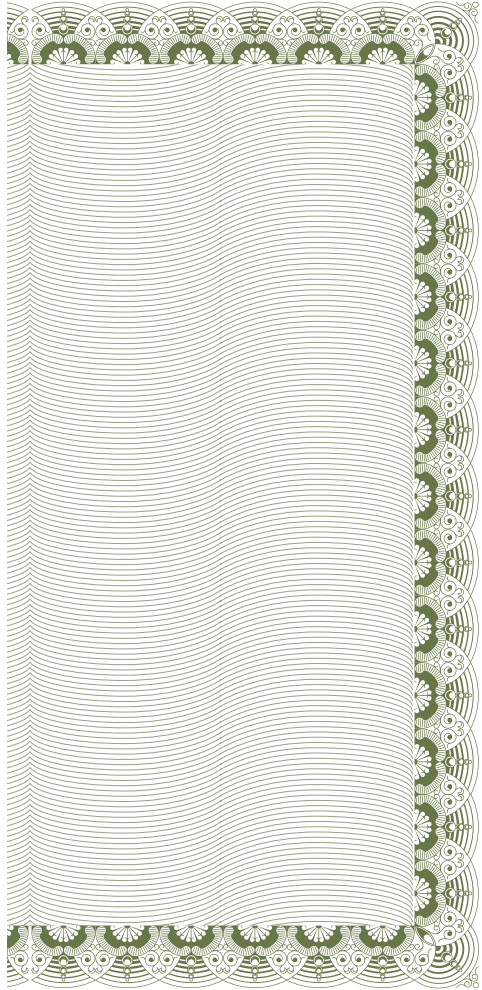
Summary

In Montenegro, in recent years begun the free and open talk about the social phenomenon of domestic violence. However, economic violence remains an unexplored form of human rights violation, is difficult to identify and is generally seen as a cause or consequence of other forms of violence, instead of putting effort into identifying specific forms of violence.

Our country has recently adopted legal mechanisms for combating violence. In 2010, the Law on Protection from Domestic Violence came into force, which is the first specialized law in this area. Specifically, in this Law, economic violence is prohibited, but it is necessary to define it more precisely, to leave less room for any arbitrary interpretations of the Law. The Strategy for the fight against domestic violence and the Protocol on the institutions dealing with domestic violence cases have also been adopted.

The research has shown that women victims of domestic violence do not recognize or minimize economic violence. Women who participated in this research, who are exposed to economic violence, are less economically independent than women who do not have that experience. One of the most common forms of economic violence among women who are (or were) victims of domestic violence is: a lack of employment opportunities, a limited access to money, the partner spends all the money, often leaving the household without enough money to sustain itself until the end of the month, getting the woman in the situation to beg for money and

withholding money for personal needs. The forms of violence from women from the general population usually suffer are: the control of the household budget and spent money. It was observed that among those women who said they make important decisions together with their partners, it is actually the partners who make their own decisions when “bigger things” are needed for the household. It is common for women from the general population and women who are victims of domestic violence to spend little money on themselves because meeting the needs of their children is their priority. We believe that these attitudes represent the preservation of traditional gender roles determined by patriarchy. Unfortunately, all women who come out of abusive relationships still suffer from economic violence because their former partner does not pay child support.

In order to effectively suppress and prevent economic violence, it is necessary to work on raising awareness of all the forms of economic violence, to improve the normative framework in the area of care and improve the statistical system. On the other hand, those who are already in the vicious circle of violence must be provided psychosocial and material support. Special measures, e.g. through social entrepreneurship need to be implemented, like employment of women victims of violence.

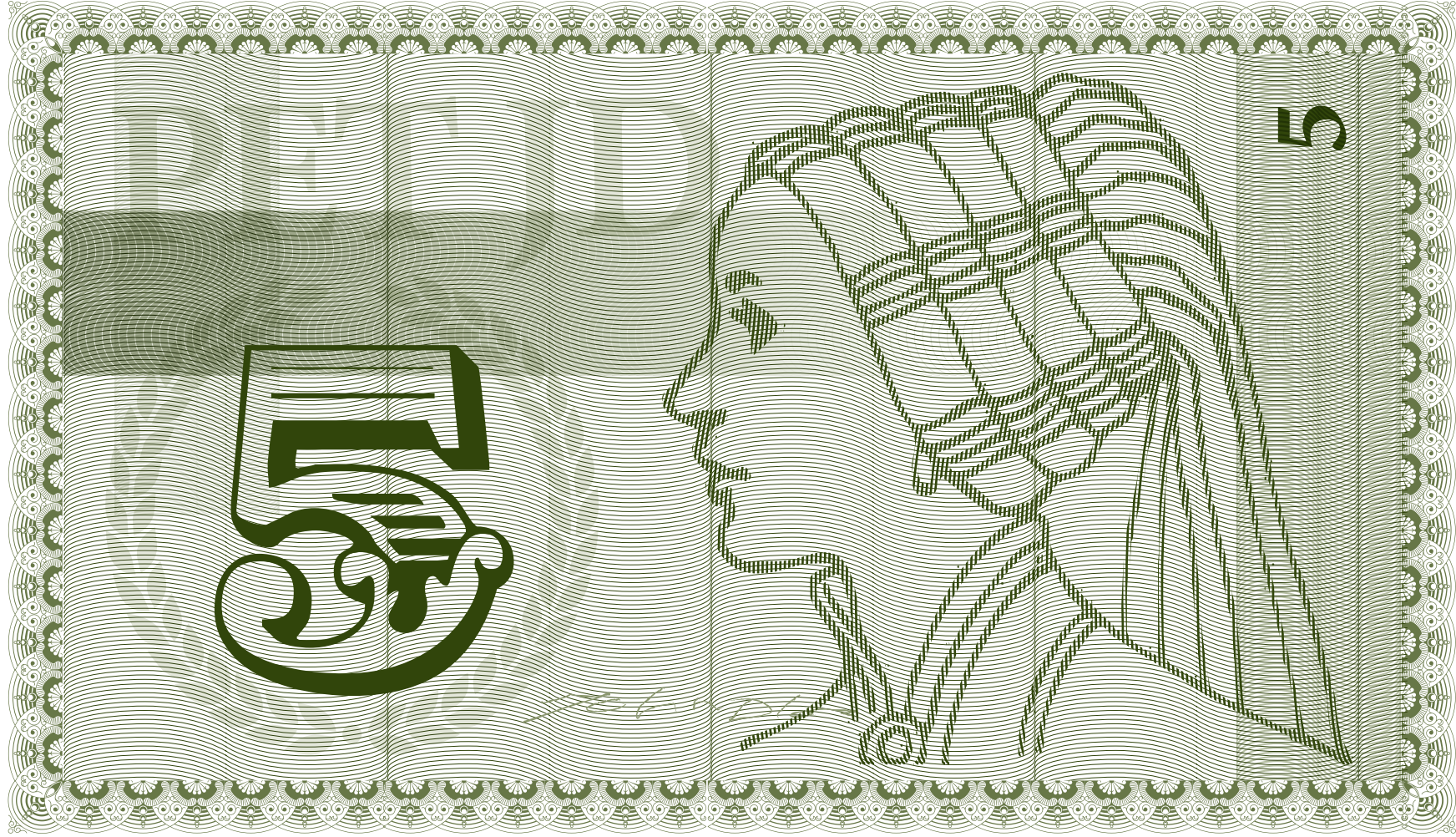
The failure to recognize economic violence and the victims’ unwillingness to seek help from the relevant institutions point to the fact that the number of women who are silently submitted to economic violence remains unknown and so they remain vulnerable to multiple risks.

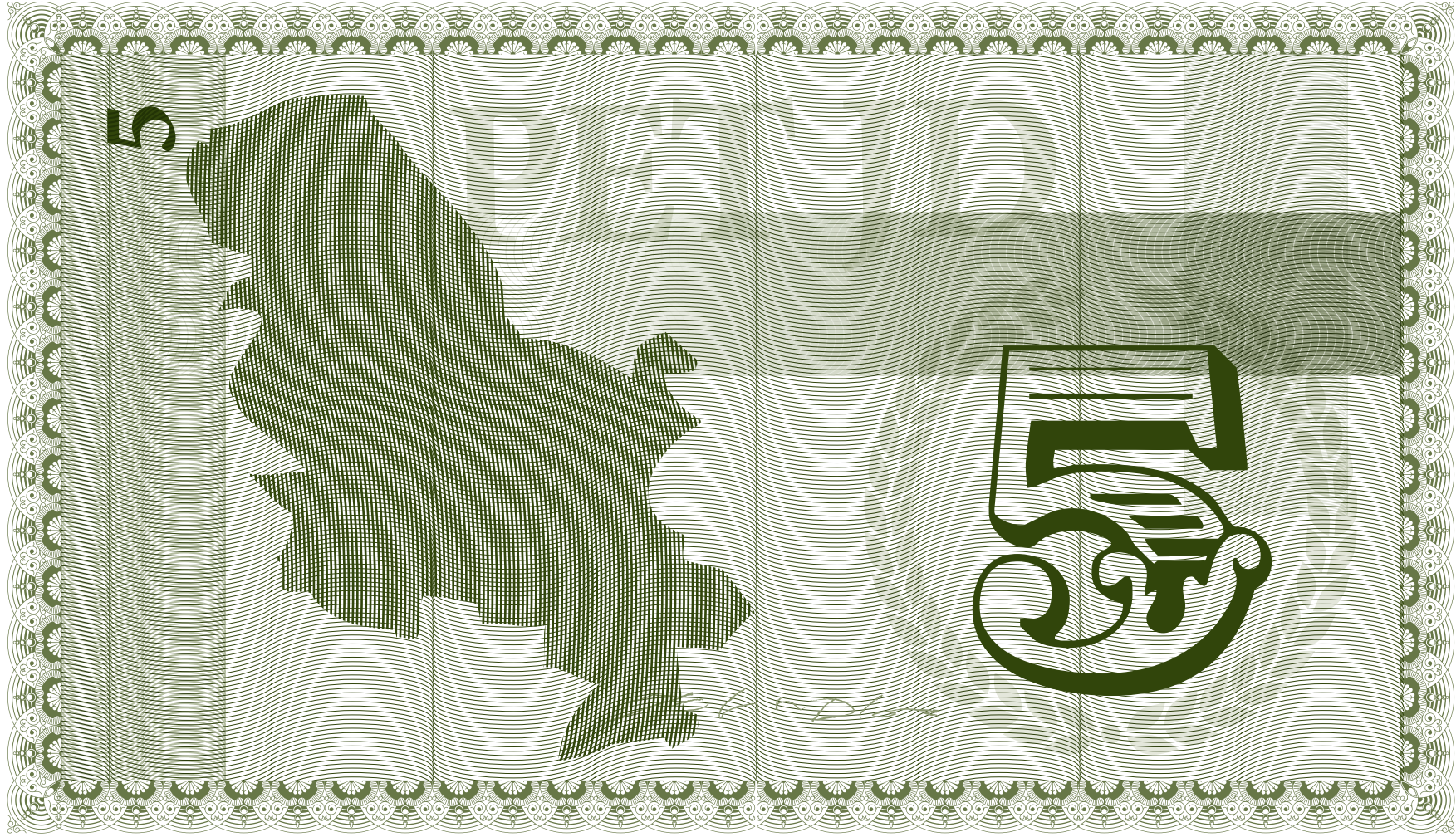
C 55 67811 A

PORODIČNA BANKA

SRBIJA

SRBIJA

C 55 67811 A

PORODIČNA BANKA

Zakonodavni okvir i stanje u praksi

Republika Srbija, kao članica Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope, prihvatila je obavezu da poštuje i primenjuje obaveze koje proističu iz dokumenata ovih međunarodnih organizacija, kao i potvrđenih i objavljenih ugovora o ljudskim pravima i opšte prihvaćenih pravila međunarodnog prava. Neki od najvažnijih međunarodnih dokumenata koji ustanovljavaju obaveze Republike Srbije u ovoj oblasti su Univerzalna deklaracija UN-a o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Konvencija UN-a o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Deklaracija UN-a protiv nasilja nad ženama, Rezolucija Komisije UN-a za ljudska prava 2003/45, Konvencija UN-a o pravima deteta, Pekinška deklaracija i Platforma za akciju iz 1995. godine, Preporuka 1450 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope o nasilju nad ženama u Evropi (2000.), Preporuka 1582 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope (2002.), Preporuka 2002 (5) Komiteta ministara Saveta Evrope o zaštiti žena od nasilja i Preporuka 1681 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope “Kampanja za borbu protiv nasilja nad ženama u Evropi” (2004.) i dr.

Uprkos ustavnim garancijama o ravnopravnosti polova i značajnim izmenama u nacionalnom zakonodavstvu u oblasti zabrane diskriminacije, ravnopravnosti polova i zaštite od porodičnog nasilja, *ekonomsko nasilje u porodičnim i partnerskim*

odnosima se još uvek teško prepoznaje kao važan oblik nasilja nad ženama. Postojeća zakonska rešenja ostavljaju ekonomsko nasilje ‘nevidljivim’, pa su žrtve ovog nasilja, najčešće žene, često onemogućene da svoja prava dokažu i ostvare pred sudom. Pred njima su, pored zakonskih odredbi koje ne predviđaju ekonomsko nasilje kao poseban vid porodičnog nasilja, komplikovane sudske procedure, kako u postupcima koji se tiču zaštite od nasilja, tako i u postupcima koji se tiču podele imovine ili dugotrajni krivični postupci u slučajevima nedavanja izdržavanja. Neki od problema izazvani su nedostacima u pravnoj regulativi, a neki su posledica nepotpune implementacije zakona, kao i ograničenja koja su po prirodi određene vrste postupka neizbežna.

Nedostatak jasne definicije koja bi izdvojila ekonomsko nasilje kao poseban vid nasilja u porodičnim i partnerskim odnosima predstavlja jedan od osnovnih nedostataka našeg zakonodavstva, pa bi izmene u ovoj oblasti znatno olakšale ostvarivanje zaštite žrtvama ekonomskog nasilja. Kao drugi značajan korak ukazuje se potreba za proširenjem kruga lica koja se zakonskim definicijama smatraju članovima porodice, naročito u oblasti krivično pravne zaštite. Na ovaj način bi se za sve vrste partnerskih odnosa, bez obzira da li se radi o sadašnjim ili bivšim, bračnim ili vanbračnim partnerima, i bez obzira na zajednicu života u domaćinstvu, obezbedila efikasna pravna zaštita.

Ekonomsko nasilje najčešće nije eksplicitno navedeno u zakonskim definicijama, kako u krivičnoj, tako i u oblasti građansko pravne, odnosno porodične zaštite. Teško se prepoznaje i dokazuje pred sudom, a i kada se može dokazati, sudovi i dalje nisu spremni da

prihvate ovaj vid nasilja kao samostalan i dovoljan osnov, bilo za određivanje mera zaštite ili krivično gonjenje. Ekonomsko nasilje u partnerskim odnosima, tokom i po prestanku veza, predstavlja i dalje veću prepreku vanbračnim partnerima nego supružnicima, naročito u oblasti krivično pravne zaštite. Veliku prepreku ka ostvarivanju zaštite od nasilja predstavlja i dalje odsustvo efikasnog sistema besplatne pravne pomoći, koji za žrtve ekonomskog nasilja, koje su najčešće žene bez prihoda, predstavlja nesavladiv problem u ostvarivanju prava pred sudskim i drugim organima. U situaciji kada su bez prihoda, žrtve ekonomskog nasilja nemaju sredstava da plate stručne advokatske usluge koje su gotovo uvek neophodne u sudskom postupku. Poseban problem predstavljaju i sudske takse, naročito u postupcima za podelu zajedničke imovine u kojima su iznosi sudskih taksi izuzetno visoki, a stranke se retko oslobađaju obaveze da snose troškove postupka, posebno troškove skupih veštačenja koja su skoro uvek neophodna.

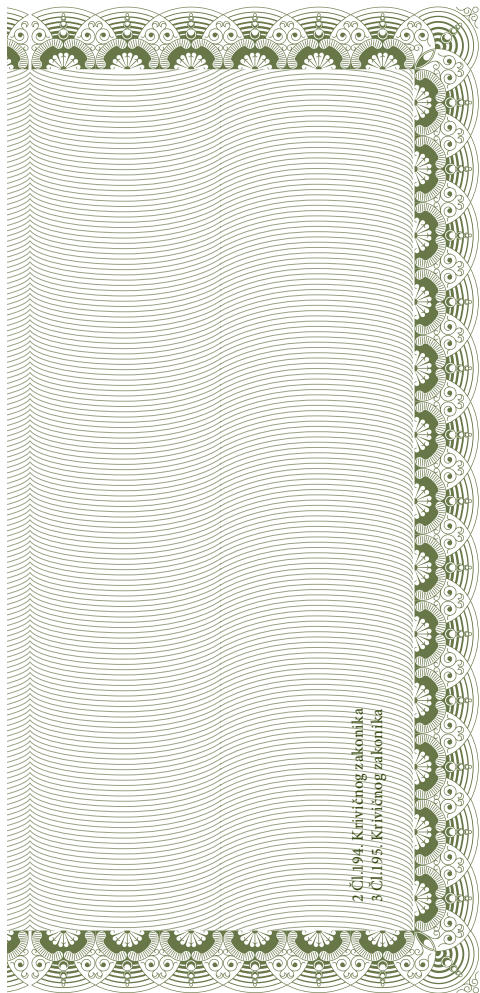
Propisi nacionalnog zakonodavstva Republike Srbije kojima se određuje pravni okvir u oblasti nasilja u porodici i partnerskim odnosima su **Ustav Republike Srbije, Zakon o ravnopravnosti polova, Zakon o zabrani diskriminacije, Krivični zakonik, Zakonik o krivičnom postupku, Porodični zakon, Zakon o javnom redu i miru**, kao i brojni drugi propisi, zakonski i podzakonski akti koji mogu imati važnost za žrtve porodičnog i partnerskog nasilja, posebno iz oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, kao što je Odluka o pravima i uslugama socijalne zaštite¹ doneta na nivou grada Beograda.

Samo neki od navedenih propisa pružaju konkretnu zaštitu u slučajevima nasilja u porodici, a ni u jednom propisu se ne pominje izričito ekonomsko nasilje kao sastavni deo definicije

nasilja u porodici i partnerskim odnosima. Ustav, kao i Zakon o ravnopravnosti polova i Zakon o zabrani diskriminacije daju opšti okvir principima ravnopravnosti polova i zabrane diskriminacije, dok su Krivični zakonik i posebno Porodični zakon najvažniji propisi koji sadrže konkretne norme vezane za porodično nasilje, a koje se odnose na krivična dela nasilje u porodici ili nedavanja izdržavanja, odnosno građansko-pravne odredbe o zabrani nasilja u porodici, odredbe o izdržavanju supružnika i partnera, sticanju i podeli imovine stečene u zajednici i sl.

Pored navedenih propisa, značajni su i strateški dokumenti kao što su **Strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti 2009. – 2015.** (usvojena februara meseca 2009. godine), **Nacionalni akcioni plan za sprovođenje Strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti 2009. – 2015.**, **Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine** (usvojena 2008. godine), a posebno **Nacionalna strategija za suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima** (2011.).

U nacionalnom zakonodavstvu, uključujući i oblast krivičnopravne zaštite, uvedene su značajne izmene u cilju usaglašavanja naših zakona sa evropskim standardima, što se odnosi i na oblast prava žena, pitanja diskriminacije i nasilja u porodici. Uprkos tome, broj zabeleženih slučajeva nasilja u porodičnim i partnerskim odnosima je u porastu, a ekonomsko nasilje i dalje ostaje nevidljivo u sudskoj praksi. *Jedan od osnovnih nedostataka u oblasti krivično pravne zaštite predstavlja uzak krug lica koja se smatraju članovima porodice u skladu sa zakonskom definicijom.* Ekonomsko nasilje

2 Čl.194. Krivičnog zakonika
3 Čl.195. Krivičnog zakonika

i dalje je teško prepoznatljivo u okviru krivičnog dela nasilje u porodici, uz mogućnost da se podvodi pod 'drsko ili bezobzirno ponašanje', pa ostvarivanje prava žrtve zavisi od individualne procene tužilaštva i sudova u svakom pojedinačnom slučaju. *Određeni vidovi ekonomskog nasilja, kao što su nedavanje izdržavanja ili uništenje imovine, inkriminirani su posebnim krivičnim delima, ali za druge oblike ekonomskog nasilja, kao što su kontrolisanje prihoda, zabranjivanje zaposlenja i drugi oblici ekonomskog nasilja koji su često povezani sa psihičkim nasiljem (na primer ucenjivanje ili prisila da se imovina prepiše na drugog i sl.), ostvarivanje zaštite ostaje otežano.*

Uvođenjem krivičnog dela nasilje u porodici, napravljen je značajan pomak u našem zakonodavstvu i približavanje međunarodnim standardima u ovoj oblasti, koji nalažu da nasilje u porodici mora biti tretirano podjednako ozbiljno kao i nasilje van porodice, uz obavezu države da organizuje efikasan sistem zaštite koji će obezbediti delotvorno ostvarivanje zagantovanih prava u praksi. *Krivično delo nasilje u porodici² čini svako ko primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice. Ugrožavanje spokojstva, telesnog integriteta ili duševnog stanja člana porodice koji su kod ovog krivičnog dela predviđeni u trajnom obliku, predstavljaju posledicu, a ne radnju krivičnog dela. Iako je radnja krivičnog dela nasilje u porodici određena trajnim glagolom, ovo delo može biti izvršeno i samo jednom radnjom.*

Pored krivičnog dela nasilje u porodici, za ekonomsko nasilje u partnerskim odnosima je značajno i *krivično delo nedavanje*

*izdržavanja*³. Ovo delo vrši svako ko ne daje izdržavanje za lice koje je po zakonu dužan da izdržava, a ta dužnost je utvrđena izvršnom sudskom odlukom ili izvršnim poravnanjem pred sudom ili drugim nadležnim organom, u iznosu i na način kako je to odlukom, odnosno poravnanjem utvrđeno, za šta je zaprećena novčana kazna ili kazna zatvora do dve godine. *Zakon predviđa i da se učinilac neće kazniti ako iz opravdanih razloga nije davao izdržavanje. Ako su usled ovog dela nastupile teške posledice za izdržavano lice, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do tri godine. Ako izrekne uslovnu osudu, sud može odrediti obavezu učinioocu da izmiri dospеле obaveze i da uredno daje izdržavanje.*

Da bi postojalo krivično delo, nužno je da prethodno postoji izvršna sudska odluka ili poravnanje pred sudom, što podrazumeva da žrtva mora da vodi parnični postupak da bi ostvarila krivično pravnu zaštitu. Ovo ukazuje na nužnost inkorporiranja ekonomskog nasilja u definiciju nasilja u porodici, kako u krivičnom, tako i porodičnom zakonu. Pored toga, jedan od nedostataka je mogućnost da izvršilac dela, u najvećem broju slučajeva otac maloletne dece ili partner, izbegne bilo kakvo kažnjavanje ukoliko iz 'opravdanih razloga' nije davao izdržavanje, pa se ovim rešenjem, gde se učinilac može osloboditi kazne iz navedenih razloga, dikretno ugrožava žena kojoj se najčešće dodeljuju deca nakon razvoda braka.

Pored navedenih, Krivičnim zakonikom su propisana i druga krivična dela koja mogu poslužiti u ostvarivanju zaštite od ekonomskog nasilja u partnerskim odnosima, posebno u partnerskim odnosima koji ne spadaju u krug 'članova porodice' prema zakonskoj definiciji, mada je njihova primena u praksi

zanemarljiva, a otežavajuću okolnost predstavlja činjenica da se za većinu ovih dela gonjenje preduzima po privatnoj krivičnoj tužbi. Pored toga, značajna su i krivična dela kao što je *prinuda*⁴ (koje čini lice koje drugog silom ili pretnjom prinudi da nešto učini ili ne učini ili trpi, a zaprećena je kazna zatvora do tri godine), *ugrožavanje sigurnosti*⁵ (koje čini svako ko ugrozi sigurnost nekog lica pretnjom da će napasti na život ili telo tog lica ili njemu bliskog lica, uz zaprećenu kaznu zatvora do tri godine) i krivično delo *kršenje porodičnih obaveza*⁶ (koje čini svako ko kršenjem zakonom utvrđenih porodičnih obaveza ostavi u teškom položaju člana porodice koji nije u stanju da se sam o sebi stara, uz zaprećenu kaznu zatvora od tri meseca do tri godine).

Kako se ekonomsko nasilje često manifestuje kao oduzimanje ličnih stvari ili uništavanje imovine i vrednosti, zakon pruža mogućnost gonjenja za krivično delo *oduzimanje tuđe stvari*⁷ koje se sastoji u protivpravnom oduzimanju tuđe pokretne stvari bez namere pribavljanja imovinske koristi, a zaprećeno je novčanom kaznom ili kaznom zatvora do šest meseci. Iz iste grupe je i krivično delo *uništenje i oštećenje tuđe stvari*⁸, koje se sastoji u oštećenju ili činjenju neupotrebljivom tuđe stvari, uz zaprećenu novčanu kaznu ili kaznu zatvora od šest meseci.

Porodični zakon⁹, kao osnovni zakonski tekst u oblasti porodičnih i partnerskih odnosa (bračnih ili vanbračnih odnosa) sadrži osnovne odredbe koje ove odnose regulišu, i to u pogledu ravnopravnosti muškaraca i žena unošenjem principa ravnopravnosti u poštivanju porodičnog života, ravnopravnosti bez obzira na bračni i porodični status, kao i izjednačenosti supružnika u pravima i obavezama. Ovim

zakonom uređuju se brak i odnosi u braku, odnosi u vanbračnoj zajednici (koja je ovim zakonom izjednačena sa bračnom), odnosi deteta i roditelja, usvojenje, hraniteljstvo, starateljstvo, izdržavanje, imovinski odnosi u porodici, zaštita od nasilja u porodici, postupci u vezi sa porodičnim odnosima i lično ime.

U osnovnim odredbama porodičnog zakona navodi se da porodica uživa posebnu zaštitu države te da svako ima pravo na poštivanje svog porodičnog života. Supružnici su ravnopravni. Vanbračna zajednica je definisana kao trajnija zajednica života žene i muškarca, između kojih nema bračnih smetnji (vanbračni partneri), a vanbračni partneri imaju prava i dužnosti supružnika pod uslovima određenim ovim zakonom. Supružnici su dužni da vode zajednički život, da se uzajamno poštuju i pomažu i nezavisni su u izboru rada i zanimanja. Supružnici sporazumno određuju mesto stanovanja i odlučuju o vođenju zajedničkog domaćinstva. Izdržavanje je pravo i dužnost članova porodice određenih ovim zakonom, pa su supružnici dužni da se uzajamno izdržavaju pod uslovima određenim ovim zakonom, a roditelji imaju pravo i dužnost izdržavanja svoje dece. Porodičnim zakonom je zabranjeno nasilje u porodici i propisano da svako ima, u skladu sa zakonom, pravo na zaštitu od nasilja u porodici.

Iako zakon zabranjuje nasilje u porodici i garantuje zaštitu svim članovima porodice, sama definicija porodičnog nasilja ne sadrži posebno navedeno ekonomsko nasilje uprkos rasprostranjenosti ovog oblika nasilja. Ova osnovna prepreka bitno utiče na prava žrtava, kojima je pred sudom otežano da dokazuju postojanje ove vrste nasilja i izdejstvuju sudsku zaštitu, posebno ako ekonomsko

4 Cl.135. Krivičnog zakonika
5 Cl.138. Krivičnog zakonika
6 Cl.196. Krivičnog zakonika
7 Cl.211. Krivičnog zakonika
8 Cl.212. Krivičnog zakonika
9 Službeni glasnik RS, br.18/2005

nasilje nije praćeno fizičkim ili ozbiljnim psihičkim nasiljem. Ekonomsko nasilje u porodičnim i partnerskim odnosima javlja se u brojnim oblicima i često je povezano sa drugim oblicima nasilja ili se manifestuje kroz kršenje obaveza propisanih porodičnim pravom, kao što je uskraćivanje izdržavanja i osnovnih sredstava za život bilo partneru ili maloletnoj deci, što indirektno utiče najčešće na žene kojima su maloletna deca poverena na starateljstvo. Iako su odredbama ovog zakona partneri u braku i vanbračnoj zajednici izjednačeni u oblasti izdržavanja i sticanja imovine, za partnerske odnose u vanbračnoj zajednici veliku prepreku u praksi još uvek predstavlja dokazivanje postojanja vanbračne zajednice u smislu postojanja 'trajnije zajednice života' u skladu sa zakonskim odredbama. Jedan od često prikrivenih vidova ekonomskog nasilja javlja se u oblasti imovinskih odnosa partnera, kako tokom braka, tako u postupku podele zajedničke imovine stečene u braku. Teškoću predstavljaju i visoki troškovi sudskih taksi u sporovima za podelu imovine stečene u zajednici, nedostatak besplatne pravne pomoći, praksa sudova da ne odlučuju po zahtevima stranaka za oslobođenje od troškova postupka, kao i česta primena zakonske odredbe da o naknadi troškova postupka sud odlučuje po slobodnoj oceni, vodeći se razlozima pravičnosti¹⁰, koje se primenjuje čak i kada je protiv jednog člana porodice određena mera zaštite od nasilja u porodici.

Nasilje u porodici – definicija i mere zaštite

Porodičnim zakonom je nasilje u porodici definisano kao ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno

zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice. Nasiljem u porodici, u skladu sa zakonom, smatra se naročito nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede; izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu; prisiljavanje na seksualni odnos; navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem; ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima; vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje¹¹. Iako je definicija nasilja u porodici široka sa osnovnim određenjem da je nasilje "ponašanje kojim se ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo člana porodice", procesuiranje slučajeva ekonomskog nasilja u praksi bi bilo znatno olakšano da je u nabrojanim oblicima ponašanja posebno navedeno i ekonomsko nasilje, naročito ako je usmereno na uskraćivanje ili ograničavanje prihoda, zaposlenja, materijalnih dobara i dr.

Definicija porodice je nešto šira od one u oblasti krivičnog zakonodavstva, pa se članovima porodice smatraju supružnici ili bivši supružnici; deca, roditelji i ostali krvni srodnici te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo; lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu; vanbračni partneri ili bivši vanbračni partneri; lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu. Protiv člana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članom porodice, kao što su izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće,

bez obzira na pravo svojine, odnosno zakupa nepokretnosti; izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine, odnosno zakupa nepokretnosti; zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti; zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice; zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice¹². Mera zaštite od nasilja u porodici može trajati najviše godinu dana i može se produžavati po isteku ovog roka. Pravila postupka u slučajevima nasilja u porodici¹³ nalažu hitnost u postupanju, koja je presudna za žrtve nasilja, ali zakonom nije propisan rok u kome se postupak mora okončati. Postupak se može voditi kao samostalan ili kao adhezioni postupak u drugim porodičnim sporovima, a zakonska mogućnost koja daje ovlašćenje za pokretanje postupka i organu starateljstva i javnom tužilaštvu, u praksi se na žalost retko primenjuje.

128 Iako se za ekonomsko nasilje može reći da je preduslov, osnova i posledica svih ostalih vrsta nasilja u partnerskim odnosima te da se najčešće javlja kao prateća pojava svih ostalih vidova nasilja, ono je i dalje u praksi nedovoljno prepoznato, što od strane samih žrtava nasilja, tako i od strane nadležnih državnih organa, naročito sudova. Istraživanja sudske prakse u oblasti porodično pravne zaštite od nasilja pokazuju da se, prema izjavama lica koja su tražila sudsku zaštitu, nasilje najčešće ispoljava kao psihičko nasilje (41,4%), zatim kao fizičko i psihičko (33,5%), samo fizičko (20,7%), fizičko i ekonomsko (2,4%), psihičko i ekonomsko (1,7%) i seksualno (0,4%)¹⁴.

Iako se u pojedinim slučajevima sudske prakse može u obrazloženju sudskih odluka prepoznati ekonomsko nasilje u partnerskim

odnosima, ti oblici ponašanja se retko imenuju kao 'ekonomsko nasilje' i još ređe se javljaju kao poseban oblik nasilja, kao osnov za određivanje neke od mera zaštite od porodičnog nasilja. Tako se ekonomsko nasilje često podvodi pod ponašanje kojim se ugrožava duševno zdravlje i spokojstvo člana porodice vezano za različite oblike ispoljavanja psihičkog nasilja ("izazivanje straha, pretnja ubistvom, izbacivanje iz kuće")¹⁵ ili fizičkog nasilja ("fizički sukobi, bacanje ličnih stvari, zaključavanje prostorija i delova nameštaja")¹⁶.

Ekonomsko nasilje u intimnoj zajednici

Ekonomsko nasilje u oblasti porodičnih i partnerskih odnosa je uprkos uticaju koji ima na život žrtve nasilja, jedan od vidova porodičnog nasilja koji je do sada bio nepravedno zanemaren, kako u međunarodnom pravu, tako i u nacionalnom zakonodavstvu u Srbiji. Iako je najteže prepoznatljivo, ekonomsko nasilje ima veliki uticaj na život žrtve, pa se za njega može reći da predstavlja potporu za sve druge vidove nasilja i tako postaje i najčešći faktor koji žrtve sprečava da izađu iz situacije nasilja i ostvare svoja prava, s obzirom na to da nedostatak ekonomske nezavisnosti prisiljava mnoge žene da ostanu u odnosima koje karakteriše nasilje.

Ovaj vid nasilja najčešće se manifestuje kao kontrolisanje zarade i drugih primanja, nasilno oduzimanje novca, vrednih stvari i imovine, neispunjavanje zakonske obaveze izdržavanja članova porodice i trošenje novca isključivo za sopstvene potrebe, zabrana partneru da raspolaže sa sopstvenim ili zajedničkim prihodima, zabranjivanje zaposlenja i slično. Nacionalna strategija za suzbijanje

12. Čl. 198. Porodičnog zakona
13. Čl. 1283, 289. Porodičnog zakona
14. Petrušić N., Konstantinović Vilić S. (2010). *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u porodično pravosudnoj praksi Srbije*, Autonomni ženski centar Beograd; Ženski istraživački centar za etiku, kaciju i komunikaciju NIS, str.105.
15. Vrhovni sud Srbije, Rev.1058/09, od 16.04.2009.
16. Vrhovni kasacioni sud Srbije, Rev.2844/10, od 26.05.2010.

nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima¹⁷ kao oblike ekonomskog nasilja navodi nejednaku dostupnost zajedničkim sredstvima, uskraćivanje, odnosno kontrolisanje pristupa novcu, sprečavanje zapošljavanja ili obrazovanja i stručnog napredovanja, uskraćivanje prava na vlasništvo, prisiljavanje na odricanje vlasništva ili traženje vlasništva od kojeg se žrtva nasilja odrekla, odnosno nameravala da se odrekne, prodaju stvari bez saglasnosti vlasnika – prodaju pod prinudom, ali ne isključuje i druge manifestacije.

Lice koje u partnerskim i porodičnim odnosima trpi ekonomsko zlostavljanje, lišeno je svih mogućnosti za ostvarivanje osnovnih prava, a ova vrsta nasilja koja je često povezana sa psihičkim zlostavljanjem, oslabljuje žrtvu koja ostaje u dužem periodu zavisna od nasilnika. Teško je očekivati da će lice koje trpi ekonomsko zlostavljanje brzo i jednostavno rešiti situaciju u kojoj se nalazi, kada je lišeno svih prihoda ili imovine i u potpunosti ekonomsko zavisno od drugih, a najčešće od nasilnika. Pored uskraćivanja prihoda ili kontrolisanja prihoda žrtve i uništavanja dobara i imovine, najčešći vid ekonomskog nasilja je zabrana rada i nalaženja zaposlenja, što dodatno oslabljuje žrtvu, kao i uznemiravanje i nasilje na radnom mestu žrtve koje često dovodi do otkaza i dodatnog slabljenja ekonomskog položaja žrtve. Uz pomenute oblike, kao što su uskraćivanje izdržavanja ili ograničavanje sticanja prihoda, još jedan značajan aspekt ekonomskog nasilja predstavlja i način sticanja, raspolaganja i podele imovine partnera, pri čemu se često uz upotrebu psihičkog ili fizičkog nasilja, žene primoravaju da imovinu prepisuju na ime svog partnera ili članova njegove porodice ili pristaju da se imovina vodi na njihovo ime, što kasnije stvara dodatne teškoće u procesu podele stečene imovine, naročito

u slučajevima nezaposlenih žena.

Ustavna jemstva na opštem nivou jamče ravnopravnost žena i muškaraca i u porodičnim odnosima. Nacionalno zakonodavstvo je uprkos velikom napretku i dalje neadekvatno kada je u pitanju ekonomsko nasilje, jer ovaj oblik nasilja u porodičnim i partnerskim odnosima nije eksplicitno naveden u zakonskim definicijama, kako u krivičnoj materiji, tako i u oblasti građanskopravne odnosno porodične zaštite. Ekonomsko nasilje se teško prepoznaje i dokazuje pred sudom, a i kada se može dokazati, sudovi i dalje najčešće nisu spremni da prihvate ovaj vid nasilja kao samostalan i dovoljan osnov, bilo za određivanje mera zaštite ili krivično gonjenje. Ekonomsko nasilje u partnerskim odnosima, tokom i po prestanku veza, predstavlja i dalje veću prepreku vanbračnim partnerima nego supružnicima imajući u vidu zakonsku definiciju koja vanbračnu zajednicu određuje kao 'trajniju zajednicu života', a posebno u oblasti krivično pravne zaštite zbog usko definisanog kruga lica koja čine 'članove porodice'. Veliku prepreku ka ostvarivanju zaštite od nasilja u porodičnim i partnerskim odnosima, a naročito u slučajevima ekonomskog nasilja, predstavlja i dalje odsustvo efikasnog sistema besplatne pravne pomoći, koji za žrtve ekonomskog nasilja, koje su najčešće žene bez prihoda ili sa minimalnim prihodima predstavlja nesavladiv problem u ostvarivanju prava pred sudskim i drugim organima.

Istraživanje

Rezultati kvalitativnog istraživanja (fokus grupe i dubinski intervjui) nad ženama iz opšte populacije i ženama žrtvama nasilja, kao i fokus grupno istraživanje sa donosiocima odluka je pokazalo da je ekonomsko nasilje i dalje skriveno te se i dalje ne prepoznaje kao vid nasilja.

U okviru kvalitativnog istraživanja sa ciljnom grupom, glavna pitanja su se odnosila na prepoznavanje formi ispoljavanja ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim zajednicama, ali i na mogućnosti zaštite žrtava ekonomskog nasilja.

130 Rezultati kvalitativnog istraživanja nad ženama žrtvama nasilja

Učesnice ovih fokus grupa i dubinskih intervjua su uglavnom bile ili još jesu žrtve svih oblika nasilja (fizičkog, psihičkog, seksualno i ekonomskog), različitih su socijalnih, ekonomskih i seksualnog statusa i iz različitih su krajeva Srbije (iz ruralnih i gradskih područja).

Usled dugogodišnje izloženosti svim oblicima nasilja, većina učesnica u istraživanju se nalazi u lošoj materijalnoj situaciji. One koje su zaposlene primaju minimalnu nadoknadu za svoj rad, a one koje su nezaposlene uglavnom su izdržavane od strane primarne porodice ili su korisnice socijalne pomoći koja je minimalna i nedovoljna za osnovne životne potrebe.

“Pametnog se možeš rešiti, a budale nikada.”

Ekonomsko nasilje je bilo prikriveno ostalim oblicima nasilja i kao takvo je postalo vidljivo tek nakon izlaska ili pokazane spremnosti da se iz nasilne veze izade.

“Potrebno je skroz izdahnuti, da bi ponovo udahnuo.”

Uglavnom su prestajale sa radom ulaskom u intimnu zajednicu, u kojoj je partner bio taj koji je imao potpunu kontrolu i uvid u finansije ukoliko su imale primanja, iako to nije bio razlog da vodi računa o osnovnim potrebama porodice. Najčešći primer ispoljenog ekonomskog nasilja je zabrana rada ili dolaženje na radno mesto i pravljenje problema na radnom mestu. Većina je živela u porodičnim kućama ili stanovima partnerovih roditelja, samim tim više godina ulagale i održavale prostor i zbrinjavajući potrebe porodice kao domaćice kuće. Samim tim nisu bile vlasnice nekretnina i ostajale su bez ičega po izlasku iz intimne zajednice. Zanimljivo je da su svoje lične potrebe, kako bi zadovoljile porodične, a prvenstveno potrebe dece. Ukoliko su pak, napustile nasilno okruženje, bivši partneri ignorišu pravne i moralne obaveze, uglavnom ne plaćaju alimentaciju i ne izvršavaju obaveze prema deci, niti pomažu deci na bilo koji način.

“Oženjen sam, a k'o momak živim.”

Ukoliko su bile vlasnice nekretnina, po razvodu su je delile sa partnerom. Ovo govori u prilog činjenici da su zavisile od partnera u svakom smislu, pritom ne prepoznajući to kao zavisnost, niti kao ekonomsko nasilje, već kao čin ljubavi.

“Ljubav me je koštala u materijalnom smislu.”

Život u takvom okruženju i pod takvim pritiskom doveo je do zdravstvenih problema (povišen šećer, krvni pritisak, probleme sa štitnom žlezdom, itd.) kod većine žena, ali i dece koja su živela u toj zajednici.

**“Izašla iz pakla, stigla u raj.”
“Svi nasilnici jedva žive bez žrtve.”**

Tek po izlasku iz intimne zajednice, uspevaju da sagledaju donekle svoje greške, ali usled dugogodišnje izolovanosti i profesionalne neaktivnosti nisu spremne za promene i nemaju viziju kako da ostvare svoju ekonomsku nezavisnost. Čak i ukoliko imaju ideje, obeležene su i nemaju od čega da krenu.

“Ja sam konačno slobodna i svoja, i finansijski nezavisna i ne može više ništa da me sputa.”

“U sebi sam našla snagu – ja mogu, ja sam ta koja može sama.”

S obzirom na to da je izlazak iz nasilja bio proces, ne samo ličan i emotivan, već je usko povezan sa podrškom i posredovanjem institucija, ukazivale su na probleme koji nastaju usled nepostojanja kanala komunikacije i saradnje između nadležnih organa (Centar za socijalni rad, Policija i Tužilaštvo). Pojedine učesnice u istraživanju su naglasile da su ih službenici Centra za socijalni rad podsticali da se vrate u porodicu i životu sa nasilnikom zbog dece.

“Volela bih da vidim svetlo na kraju tunela u kojem sam se našla.”

Rezultati kvalitativnog istraživanja nad ženama iz opšte populacije

Učesnice ovih fokus grupa i dubinskih intervjuja su uglavnom bile različitih socijalnih, ekonomskih i obrazovnih statusa i iz različitih krajeva Srbije (iz ruralnih i gradskih područja).

“Smatram da finansijska nezavisnost ženi donosi pogodnost, kako sa aspekta da na tom polju bude zavisna od muškarca, tako i da sloboda koju oseća u tom smislu, može dosta dobro uticati na njihov celokupni odnos i funkcionisanje.”

Njihove odnose unutar intimne zajednice karakteriše relativna ravnopravnost i uzajamnost u pogledu doprinosa zajednice u kojoj žive. Većina njih su materijalno situirane, zaposlene, poseduju neku imovinu (automobil, kuću, stan, itd.), ali vlasnici kuća/stanova u kojima žive su muškarci ili njegova porodica.

**“Finansijska nezavisnost pruža određenu vrstu samosvesnosti.”
“Žena mora da bude finansijski nezavisna.”**

Odlučivanje u zajednici je ravnopravno i budžeti su u većini slučajeva zajednički, dok kredite otplaćuju zajednički.

“Kredit smo podigli da bi kupili auto. On je ranije vozio stari auto, a sad novi, a ja vozim stari. Novi auto je kao zajednički i

vozi se kada zajedno idemo negde, a svakodnevno na posao, on vozi novi, a ja stari auto.“

Upravljanje finansijama je zajedničko i uglavnom se plate stavljaju u zajednički budžet, s tim što od tog novca izdvajaju i za sopstvene potrebe. Potrebe se razlikuju utoliko što žene češće iniciraju kupovinu osnovnih namirnica, dečijih potrepština, adaptaciju stana i slično. Muškarci donose odluke i preuzimaju inicijativu kada je reč o tehnicima i automobilima. Održavanje stana je zajedničko.

“Svoj novac troši: Boga pitaj na šta.”

Uprkos tome što učesnice ne prepoznaju izloženost ekonomskom nasilju, postojale su naznake da ipak pojedine žene sklanjaju novac za sopstvene potrebe ili za 'crne dane'. Takođe, time što nisu vlasnice stanova/kuća u kojima žive, možemo govoriti u odsustvu ravnopravnosti unutar zajednice. Tradicionalno i konzervativno okruženje utiče na nespremnost žena da otvoreno razgovaraju o temama koje se tiču odnosa unutar intimne zajednice, pa samim tim i ekonomskoj (ne)zavisnosti. Takođe, percepcija muških i ženskih uloga unutar zajednice, koja smešta žene na jedan pol, a muškarce na drugi pol unutar zajednice, utiče na to da žene nisu svesne da su određene relacije ustvari neravnopravne i da čine formu ekonomskog nasilja.

“Trošim novac na stvari za koje partner ne zna, lakše mu je da ne zna.”
“Sakrijem ponešto sa strane, a ne kažem mu zato što su to benigne, simpatične tajne, svako voli da ostavi neki dinar za sebe, za potrebe koje onaj drugi možda ne bi razumeo.”

Rezultati kvalitativnog istraživanja sa donosiocima odluka

Unutar ove grupe glavna pitanja odnosila su se na prepoznatljivost, manifestacije i mogućnosti suzbijanja ekonomskog nasilja nad ženama, ocenu efikasnosti nacionalnih zakona, strategija i prakse prema suzbijanju ekonomskog nasilja nad ženama, kao i na predloge za unapređenje prepoznatljivosti, prevencije i sankcionisanja ekonomskog nasilja nad ženama. Učesnici istraživanja su bili predstavnici relevantnih institucija: Uprave za rodnu ravnopravnost Republike Srbije, Zaštitnika građana Republike Srbije, Poverenice za zaštitu ravnopravnosti, Ministarstva zdravlja Republike Srbije, Sekretarijata za socijalnu zaštitu grada Beograda, MUP-a Srbije - Uprava policije Republike Srbije, Savetovališta za brak i porodicu grada Beograda i Instituta za društvene nauke.

Učesnici ističu da se ekonomsko nasilje nad ženama često ispoljava u zajednicama u kojima se ženski rad u kući ne prepoznaje i ne vrednuje, a naročito ako žena napušta posao radi brige o deci invalidima, bolesnima ili starima u porodici.

“Ekonomsko nasilje nad ženama često se manifestuje kao posledica podcenjenosti ženskog rada u kući koji nije vrednovan jer su žene te koje se najčešće brinu o deci, starima i bolesnima. Zbog ovih obaveza žene često napuštaju posao i u toku zajedničkog života, a posebno posle raskida ovakvih intimnih odnosa ostaju ekonomski obespravljene i bez sredstava za život. Zatim, događa se da nezaposleni partner podrazumeva i eksploatiše partnerku koja se radi preživljavanja porodice bavi raznim vrstama pomoći van kuće, što takođe nije vrednovano jer se radi o poslovima u sivoj ekonomiji, tako da su žene trajno eksploatisane u kući i van kuće.”

Ustanove dečje zaštite i ustanove za brigu o starima često nisu organizovane na način da žena može da uskladi porodični i poslovni život, jer imaju neodgovarajuće radno vreme koje nije usklađeno sa potrebama majke, tako da se žena često nalazi u položaju zavisnosti od muža koji zarađuje van kuće. Navode se i drugi oblici nasilja, kao recimo oduzimanje ličnih dokumenata (zdravstvene knjižice, lične karte) kada nasilni partner napušta porodicu i onemogućava žrtvi da se obrati službama koje bi pomogle u takvim slučajevima.

Svi učesnici su nam obratili pažnju na zabranu zapošljavanja žena kao učestali vid nasilja i stvaranja ekonomske zavisnosti u braku i partnerskim odnosima. Ukazano je da je ekonomsko nasilje karakteristično za sve društvene slojeve, a kao jedan od čestih oblika nasilja je ono koje je karakteristično za parove u kojima žene svesno ulaze u ekonomsku zavisnost od partnera koji im omogućava luksuzan život i blagostanje, a žrtva se nalazi u bespomoćnom položaju kada se ovi odnosi ekonomske zavisnosti raskidaju. Ovaj vid nasilja često ne prepoznaje sredina, pa ni nadležne službe i profesionalci koji odbijaju pomoći ovim žrtvama nasilja optužujući ih kao krivce ovog položaja.

Vlasništvo nad imovinom se najčešće vodi na muškog partnera što žene često čini žrtvom nasilja, naročito prilikom raskida partnerskih odnosa, što posebno teško pogađa seoske žene, kao i žene prilikom razvoda braka.

Kada je u pitanju odlučivanje u partnerskim odnosima, često muški partneri odlučuju o važnim pitanjima kao što je kupovina stana,

kuće ili automobila, dok se ženske odluke odnose na manje važne svakodnevnne stvari (hranu, odeću, obuću).

Opšti je stav da je ekonomsko nasilje nad ženama podceno i teško prepoznatljivo, iako ima veliki uticaj na život žrtve, pa se može reći da predstavlja potporu za sve druge vidove nasilja. Imajući u vidu nisku stopu zaposlenosti žena, visok udeo nezaposlenih kao i karakteristična ženska zanimanja koja su manje vrednovana i plaćena (poslovi u tekstilnoj industriji, obrazovanju, državnoj administraciji i sl.), ovaj vid nasilja postaje najčešći faktor koji žrtve sprečava da izađu iz situacije nasilja i ostvare svoja prava, s obzirom na to da nedostatak ekonomske nezavisnosti prisiljava mnoge žene da ostanu u odnosima koje karakteriše nasilje.

Učesnici istraživanja su se složili da je ekonomsko nasilje u oblasti porodičnih i partnerskih odnosa jedan od vidova porodičnog nasilja koje je do sada bilo nepravedno zanemareno u nacionalnom zakonodavstvu, kao i u akcionim planovima i praksi suzbijanja porodičnog nasilja u Srbiji. Iako samo Nacionalna strategija za suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima jasnije određuje ekonomsko nasilje, ističe se da nedostaju akcioni planovi i protokoli koji bi obavezali međusektorsku saradnju u suzbijanju ekonomskog nasilja u porodici i partnerskim odnosima. Istaknuto je da nedostaje saradnja MUP-a sa centrima za socijalni rad koji bi trebalo da imaju ključnu ulogu u prevenciji i edukaciji u vezi sa ekonomskim nasiljem.

Zakonske odredbe kojima se reguliše razvod braka i podela imovine odvojeno, često žrtve nasilja stavlja u pasivnu poziciju jer nemaju

sredstava da pokrenu skupe procedure oko podele imovine, tako da žene koje su najčešće u slabijoj materijalnoj situaciji od svojih partnera nemaju novčana sredstva da ostvare svoja prava u podeli zajedničke imovine.

Veliku prepreku ka ostvarivanju zaštite od nasilja u porodičnim i partnerskim odnosima, a naročito u slučajevima ekonomskog nasilja, predstavlja i dalje odsustvo efikasnog sistema besplatne pravne pomoći, što za žrtve ekonomskog nasilja, koje su najčešće žene bez prihoda ili sa minimalnim prihodima, predstavlja nesavladiv problem u ostvarivanju prava pred sudskim i drugim organima.

“Postupak razvoda braka, u kojem su razvod braka i podela zajedničke imovine dva odvojena procesa, podrazumeva velika novčana izdvajanja i često onemogućava žene da ulaze u skupe i dugotrajne procese podele imovine, čime one ostaju bez pripadajućeg dela imovine, pa se predlaže da sudski postupak bude jednostavniji i jeftiniji.”

Učesnici su se složili da bi akcioni planovi i protokoli trebalo da posvete posebnu pažnju sankcionisanju ekonomskog nasilja nad seoskim ženama koje predstavljaju preko polovine žena u Srbiji.

Predlozi za unapređenje prepoznatljivosti, prevencije i sankcionisanja ekonomskog nasilja nad ženama

Na pitanje kako bi, i u kojim aspektima ekonomskog nasilja, trebalo da deluju javne institucije, učesnici su skrenuli pažnju na neophodnost osnivanja Koordinacionog centra za suzbijanje nasilja

u porodici koji bi objedinjavao sve sektore relevantne za prevenciju, suzbijanje, edukaciju i sankcionisanje nasilja u porodici i imao odlučujuću ulogu u ovoj oblasti.

“Republički tim za zaštitu žrtava porodičnog nasilja kao koordinaciono telo treba da prati ekonomsko nasilje nad ženama, a centri za socijalni rad treba da imaju odlučujuću ulogu u koordinaciji svih nadležnih međusektorskih institucija. Do sada je bilo teško saradivati sa centrima za socijalni rad, a Porodični zakon trebalo bi da jasno obaveže ove centre da se bave slučajevima nasilja u porodici i partnerskim odnosima.”

“Centri za socijalni rad treba da imaju odlučujuću ulogu u koordinaciji svih nadležnih međusektorskih institucija, a Porodični zakon trebalo bi da jasno obaveže ove centre da se bave slučajevima nasilja u porodici i partnerskim odnosima.”

Učesnici su skrenuli pažnju na ulogu medija u prepoznatljivosti ekonomskog nasilja i ulogu novinara, a posebno je istaknuto da senzibilizacija javnosti i podizanje svesti javnosti preko medijskih kampanja treba da doprinese prepoznatljivosti i sankcionisanju ekonomskog nasilja. Edukacija profesionalaca u ovoj oblasti, s obzirom na nedovoljno poznavanje ekonomskog nasilja posebno bi bilo značajno podsticati u različitim oblastima, počev od obrazovanja, socijalne zaštite, sudstva, tužilaštva, policije i drugih relevantnih nosilaca od kojih zavisi preventivno delovanje.

Zaključno

Preporuke koje slede su opšteg karaktera, s obzirom da ne postoji opšta saglasnost oko definicije ekonomskog nasilja i namera je da se na ovaj način ukaže na delove zakonodavnog i institucionalnog okvira u kojima je neophodno izvršiti unapređenja ili potencijalne izmene zakona (podzakonskih akata, uredbi, i sl.)

Nesporno je da je u zakonodavstvu u oblasti nasilja u porodici i partnerskim odnosima ostvaren značajan napredak u skladu sa preporukama i standardima iz relevantnih međunarodnih dokumenata. Uprkos tome, postojeći nedostaci u pravnoj regulativi i nedosledna primena zakonskih odredbi značajno utiču na nivo efikasnosti zaštite žrtava porodičnog i partnerskog nasilja. Rezultati kvalitativnog istraživanja su upravo potvrdili ove nedostatke.

Unapređivanje ovog sistema zaštite u oblasti koja najviše pogađa žene neophodan je uslov za puno ostvarivanje garantovanih ljudskih prava i prava žena na ravnopravnost i slobodu od diskriminacije, pa je stoga neophodno konstantno praćenje i usklađivanje pravnog okvira sa međunarodnim standardima.

Postojeći pravni okvir ukazuje da se posebna pažnja mora posvetiti ekonomskom nasilju u oblasti porodičnih i partnerskih odnosa, prvenstveno zbog činjenice da ovaj vid nasilja predstavlja ne samo osnov za sve druge vidove nasilja, već i najčešći faktor koji žrtve sprečava da izađu iz situacije nasilja i ostvare svoja prava.

Potrebno je ojačati pozicije lica koja su u vanbračnoj zajednici ili drugoj vrsti partnerskih odnosa, proširivanjem kruga zaštićenih lica, naročito u krivičnom zakonodavstvu, obuhvatanjem lica koja su u partnerskim odnosima bez obzira na to da li žive u zajedničkom domaćinstvu i da li imaju zajedničku decu, kao i izmenama kriterijuma za priznavanje vanbračne zajednice u smislu 'trajnije zajednice života'.

Kako se i dalje nedovoljan procenat slučajeva nasilja efikasno rešava pred sudom, potrebno je otkloniti i druge prepreke u cilju efikasnije i ujednačene primene postojećih zakonskih odredbi, unapređenja koordinirane saradnje nadležnih institucija, sistema besplatne pravne pomoći, kao i sistema dugoročne podrške žrtvama nasilja u cilju ekonomskog osnaživanja.

Postojeća međunarodna praksa i dokumenti sugerišu da definiciju ekonomskog nasilja treba inkorporirati u definiciju porodičnog nasilja, a oblast zaštite proširiti i na sadašnje i bivše partnere, nezavisno od toga da li je lice koje vrši nasilje delilo ili deli domaćinstvo sa žrtvom.

Osnovni koraci u unapređivanju pravnog okvira moraju biti usmereni na ujednačavanje zakonskih rešenja u oblasti krivičnopravne i porodičnopravne zaštite, naročito u pogledu kruga lica koja uživaju zaštitu od porodičnog nasilja, kako bi se unapredio sistem krivičnopravne zaštite.

Neophodno je preduzeti korake u cilju izmene postojećih zakona kako bi se omogućila delotvorna i efikasna zaštita žrtava i osiguralo

koordiniran odgovor nadležnih institucija, posebno u pogledu definicije nasilja u porodici i partnerskim odnosima, hitnosti postupaka, besplatne pravne pomoći, kao i mera podrške žrtvama, naročito finansijske prirode. Institucionalno dobro rešenje bi bilo uspostavljanje Republičkog tima za zaštitu žrtava porodičnog nasilja koji bi kao koordinaciono telo pratilo ostvarivanje ciljeva u ovoj oblasti. Koordinacioni centar za suzbijanje nasilja u porodici bi objedinjavao sve sektore relevantne za prevenciju, suzbijanje, edukacije i sankcionisanje nasilja u porodici i imao bi odlučujuću ulogu. Ova koordinacija bi trebalo da ide kroz centre za socijalni rad koji bi imali odlučujuću ulogu, a Porodični zakon trebalo bi da jasno obaveže ove centre da se bave slučajevima nasilja u porodici i partnerskim odnosima.

136 Potrebno je inkorporirati i vrednovati ženski rad u kući, jednako kao i formalno zaposlenje, jer žene najčešće brinu o deci, starima i bolesnima u porodici. Zbog ovih obaveza žene često napuštaju posao i u toku zajedničkog života, a posebno posle raskida ovakvih intimnih odnosa ostaju ekonomski obespravljeni i bez sredstava za život.

Ustanove dečje zaštite i ustanove za brigu o starima trebalo bi organizovati na takav način da žena može da uskladi porodični i poslovni život, jer nemaju odgovarajuće radno vreme koje bi bilo usklađeno sa potrebama majke, tako da se žena ne bi našla u položaju zavisnosti od muža koji zarađuje van kuće.

Ekonomsko nasilje je karakteristično za sve društvene slojeve, a sve više se ispoljava kao vid nasilja karakterističnih za parove u

kojima žene svesno ulaze u ekonomsku zavisnost od partnera koji im omogućava luksuzan život i blagostanje, a žrtva se nalazi u bespomoćnom položaju kada se ovi odnosi ekonomske zavisnosti raskidaju. Ovaj vid nasilja često ne prepoznaju nadležne službe i profesionalci. Edukacija profesionalaca u ovoj oblasti, s obzirom na nedovoljno poznavanje ekonomskog nasilja posebno bi bilo značajno u različitim oblastima, počev od obrazovanja, socijalne zaštite, sudstva, tužilaštva, policije i drugih relevantnih nosilaca od kojih zavisi preventivno delovanje.

Senzibilizacija javnosti i podizanje svesti javnosti preko medijskih kampanja treba da doprinese prepoznatljivosti i sankcionisanju ekonomskog nasilja, a edukacija novinara mogla bi da unapredi stanje u ovoj oblasti. Edukacija i senzibilizacija mogla bi da startuje od građanskog vaspitanja u okviru srednje škole. Publikovanje biltena i drugih značajnih informacija korisnih za razumevanje ekonomskog nasilja i praksu suzbijanja svih vidova nasilja kod nas i u svetu je značajno podsticati u cilju senzibilizacije javnosti.

Istraživanje raznih oblika nasilja, uključujući i ekonomsko nasilje nad ženama, sa ciljem da se doprinese bližem razumevanju ovih pojava, značajno je preduzimati kontinuirano, a rezultate istraživanja predstavljati domaćoj i stranoj javnosti, kao i u komparativnim istraživanjima u regionu.

Summary

Despite the fact that economic violence in intimate relationships in the Republic of Serbia does not have a precise definition or a long track of court decisions and sanctions related to economic violence, results of the undertaken research show that economic violence does exist and that it is a cause as well as a consequence of other forms of violence.

An analysis of the legal framework and qualitative research (focus groups and in-depth interviews) will show all deficiencies existing in the legal framework, as well as in the practices of the relevant institutions which should provide concrete support to the victims of economic violence.

The results of the analysis of the legal framework present a comprehensive review of the state of affairs in both international and domestic legislation, taking into consideration the existing strategies and action plans referring to violence against women and especially economic violence.

The qualitative research (5 focus groups with target groups and 1 focus group with decision makers, as well as 30 in-depth interviews) has covered geographical space of the Republic of Serbia, taking into consideration the fact that women were from over 30 different municipalities in Serbia, representing both rural and urban citizens. Most of the participants had secondary education, but there were also participants with a higher level of education and those with no qualifications. Most participants were from the middle class of society. The following recommendations should serve as a guide towards upgrading and renewing the legal and institutional framework based on international standards, but it should also lead toward

raising awareness on the recognition and prevention of economic violence in intimate relationships.

Key words: violence against women, economical violence, legal framework, institutional set, human and gender rights, gender equality

